

CİHÂNGİROĞLU İBRÂHİM AYDIN (1874- 1948)'DAKİ MİLLÎ-MÜCÂDELE'DE KARS VE ATATÜRK İLE İLGİLİ BELGELER

Prof. Dr. M. FAHRETTİN KIRZIOĞLU

GİRİŞ

A) KARS İLİ VE ÇEVRESİNDE MİLLÎ - MÜCÂDELE TEŞKİLÂTİ (5 Kasım 1918 - 13 Nisan 1919)

İzahlarını, metin ve asıllarının klişeleri ile sunduğumuz bu belgeler, “93 (1877 - 1878) *Felâketimiz*”den sonra, “savaş tazminâtı’nın büyük kısmı yerine” *Anavatan*’dan koparılıp, Yerli - Halkın deyimiyle, “*Kırk - Yıllık Karagünler*” (1877 - 1917 Rus Çarlığı Esâreti) çağını yaşamış bulunan “*Kars - Ardahan (Oltu dahil) - Batum (Artvin dahil)*” gibi, “*Millî - Mîsâk*”ımızda “*Elviyei - Selâse*” (=Üç - Sancak) denilen *Anadolu*’muzun kuzeydoğu bölgesindeki “*Millî - Mücâdele*” dönemi ve *Kurtuluş* sonrasına âittir. Bu bakımdan, tanıttığımız 28 belgeden, birisi (“XXIV.”) dışındakilerin hiçbiri, bir *Karslı* veya “*Kırk - Yıllık Karagünler*” içinde yetişmiş kimselerin kalemle yazılmamıştır. Çünkü, bu Üç - Sancak ve komşusu yerlerdeki *Ermeni* ve *Gürcü* gibi “*Gayri - Rus Hıristiyanlar*”dan asker ve vergi alan *Çarlık İdaresi*, onların gençlerini kendi mekteplerinde okutuyor, Harbiye, Üniversite ve öteki Yüksek - Okullarında bir “*Vatandaş*” olarak yetiştiriyordu. Halbu ki, “*Müslümân - Türkler*”i, kendi masraf ve gayretleriyle, Vakıf’tan ellerinde kalabilen maddî imkânlarıyla Mahalle ve Köyleri’nde, “*Medrese*” adı verilen, ancak “*Kur’âni - Kerîm*” ile “*İlmihâl* ve *Mevlid*” okuyabilen, “*Hâfızlık*” mesleğini başaran, harekesiz gazete ve kitapları güçlkle okuyan, imlâsı bozuk ve yanlış “*Okur - Yazar*” olarak; *Erzurum* ve *Trabzon* gibi komşu yerlerde yetişen “*İlk - Mektep*” görmüşlerin seviyesinden de aşağı bir durumda kalmaya mahkûm etmişti.

Üç - Sancak bölgemizin ve komşusu olup, 7 Kasım 1917 *Bolşevik İhtilâli*’ni müteakip, açıktan açığa korkunç *Ermeni* kıyımlarına ve sinsi *Gürcistân* saldırılarına uğrayan *Nahçvan - Revan - Gümrü* (1837 den sonra resmen: Aleksandropol, 1924 ten beri de: Leninakan) gibi

İran'dan koparılıp *Ruslar* eline geçen bölgelerin; ve 1578 - 1828 arasında 250 yıl boyunca aralıksız “*Çıldır Eyâleti*” mizin merkezi olan *Kıpçaklı - Atabekler* ülkesi *Ahıska* ile *Ahülkelek* gibi *Kars*'la elbirliği ederek “*Millî - Mücâdele*”ye, *Türklüğü* ve *Âilesiyle Nâmusunu korumaya* girişen yerlerin yakın tarihi, halkının durumu, *İstanbul*'da basılan “*Kars*” (1943) ve “*Kars Tarihi*” (1953) adlı kitaplarımızda tanıtılmıştır. Bu yüzden, burada ayrıca anmayı, gereksiz gördük. Yine “*Kars Tarihi*”nde: 1045 yılında *Anı'nın Bizanslılar* eline düşmesinden beri artık, yarı müstakil de olsa, *Doğu Anadolu* ve bütün *Kür - Aras boyları*'nda var olmayan bir “*Ermenistan/Armenya*”nın, 1827 de *Revan Türk Hanlığı*'nı yıkıp, ülkeyi istilâ eden *Ruslar* eliyle, dışarılardan köylü ve şehirlî *Ermeni* getirilip, *Türkiye* ile *Azerbaycan Türklüğü* arasını kesmek için, *Revan - Gümrü* kesimlerine nasıl yerleştirilerek yeniden kurulma siyasetinin güdülmesi, özetle anlatılmıştır.

Kuzey - Azerbaycanlılar'ın, *İstanbul*'da okuyan aydınları ile, *Kırım*'da Ulu Türkçü *Gaspıralı Mu'allim İsmâil Beğ*'in gazetesi sayesinde “uyanmış” ken: *Tiflis* ile *Baku*'da çıkardıkları Türkçe gazete ve dergilerle, konuşma ve davranışlarıyla, halkın içindeki “*Sünnîlik-Şi'alık*” gibi mezhep ayrılığını ortadan kaldırmada başarı göstermesi, meyvelerini vermişti. “*Ermeni Komiteleri*”nin gizli-açık saldırıları ile, *Çarlığın* baskılı idaresine rağmen, 1905 ve 1906 yıllarında *Baku*'da, *Gence*'de, *Revan*'da ve *Kars*'ta *Müslüman - Türkleri* yok etmeye yönelik davranış ve teşkilât kurmaları da, uyuşuk olanların bile gözlerini açmıştı. Daha 1912 yılında, *Muş* ve *Bitlis*'ten cinayet ve isyanlar sonunda hududu geçip *Kars*'a yerleşen *Taşnakçı - Ermeniler*'in “*Cân-fidâ*” denilen silâhlı fedâilerine karşı, *Erzurum*'un *Eleşgert* ve *Pasın* hududlarından *Kars*'a sızan “*Teşkilâti Mahsusa*” ya bağlı gizli “*Cân-bézâr*” (=Canından - Bezen) teşkilâtımızı geliştirip, üyelerini çoğaltmak için, *Karslı Taşdan Efendi*'nin, yazıp çoğaltarak köylere gönderdiği “*Cânbezâr Destânı*”nın bir dörtlüğünde, bu millî - uyanış ve teşkilâtlanma ruhunu seziyoruz:

“*Ermeni*, ister ki, bir *Beğlik* (İstiklâl) ala;

İslâm - Milleti'ni, ayağa sala;

O da, bizim için, çok 'ayıb ola,

Bozak yığnağını, târumâr olsun” (bak. M.F. Kırzioğlu, “Edebiyatımızda *Kars - II. Kitap*”, 1958 *İstanbul*, s. 83).

1914 Kasımı başında *Ruslar*'la savaş fiilen *Anadolu* cephesinde başlarken, *Erzurum Ermeni Meb'usu Karakin PASTIRMACIYAN*'ın

başçılığında, Türkiye'den cinayet ve isyânlara katıldığından suçlu olarak kaçan ve "Kafkasya"daki *Ermeniler*'den "Gönüllü" adı altında kurulup Rus Ordusunun yanında bizimle vuruşan 6 *İntikam Taburu*, silâhsız *Yerli - Türkler*'i mezâlîmle yok etmek ve yurtlarını bırakıp kaçırtmakla uğraşıyordu. Gayeleri, *Müslümanlar*'ı bu vahşî usullerle kırıp yok ederek, bir "*Ermeni çokluğuna dayanan Ermenistan*"ı oluşturmaktı. Çünkü, *Kars - Eli* şöyle dursun, Mayıs 1918 de "*Ermenistân Cumhuriyeti*" olarak ortaya çıkan eski "*Erivan (Revan) Vilâyeti*"nde bile, Ermeniler azlıkta idi. 1908 de Erivan'da basılan Rusça resmî "*Vilâyet Yıllığı*"nda belirtildiği gibi, bu vilâyetin 7 Sancağı ("Uyezd")ndan ancak: *Gümrü*, *Yeni - Bayazıt* ve Katolikosluk merkezi *Eçmiadzin*'de Ermeniler çoklukta; ve öteki dört Sancakta, "*Müslüman*" (Türk) nüfusu daha çok olup, iki kavmin sayısı şöyle idi:

<i>Erivan Sancağı</i> 'nda	242 köyde	:	70 643	<i>İslâm</i> ,	45 329	<i>Ermeni</i> ;
<i>Sürmeli (İğdır)</i>	"	:	60 374	"	29 027	" ;
<i>Şerür - Derelegez</i>	"	:	55 085	"	20 842	" ;
<i>Nahçıvan Sancağı</i>	"	:	59 503	"	44 616	" .

"*Sarkamış Felâketimiz*"de kış yüzünden 90 bin Mehmetçiğin soğuk ve hastalıklar yüzünden yok olması ve "Yedi - Cephede" savaşa mecbur kalmamız yüzünden, *Rus Ordusu*, toparlanarak, Şubat 1916 da *Erzurum*'u, daha sonra da, *Görel*'e varınca *Karadeniz Kıyılarımızı*, *Erzincan*'ı, *Muş*'u, *Bitlis*'i, *Hakâri*'yi işgal edebilmişti. *Çanakale Zafirimiz*'in neticelerinden biri olarak, 15 Mart 1917 de *Çarlık*, gününden önce çökmüş; iki mevsim süren *Kerenski Hükûmeti*'nden sonra patlayan 7 Kasım 1917 *Kızıl Bolşevik İhtilâli*'yle, *Anadolu*'daki topraklarımızdan Rus Ordusu çekilmeye başlayınca, yerlerine geçen *Ermeni Çeteleri*, *Erzincan*'dan başlayıp, *Nisan 1918* sonlarında *Arpaçayı* doğusuna kaçincaya kadar, uğradıkları şehir ve köylerimizi, yangın yerine döndürüp; çoluk - çocuk dahil, silâhsız yüzbinlerce *Müslüman - Türk*'ü kırıp bitirmişlerdi*.

Birinci - Cihan Savaşı sonunda, *Araplar*'ın büyük ihâneti yüzünden yenik düşerek imzalamaya mecbur kaldığımız 30 Ekim 1918 uğursuz *Mondros Mütârekesi*, 6 ay önce "*Kırk - Yıllık Karagünler*"deki esaretten yeni kurtulmuş bulunan *Üç - Sancak* ile, yukarıda işaret edilen eski

* Bu uğurdaki, üçü Rus kaleminden çıkma yedi ayrı eserin tercüme veya sâdeleşmesi ile yeni yazımıza çevrilmesi için bak. Dr. M. Fahrettin Kırzioğlu, "*Kars İli ve Çevresinde Ermeni Mezâlîmi, 1918 - 1920*", Ankara 1970 (3 Ek ve Sonsöz ile).

“*Revan Vilâyeti*” içindeki *Türklüğün* kalabalık olduğu yerler ve *Ahıska - Ahılkelek Türkleri*, *Ordumuz*’un 1914 Hudutları gerisine çekilme mecburiyeti karşısında, “sudan çıkmış balığa dönme” durumuna düşeceklerdi: Cânî, kaatil, suçlu olduklarından, buralardan kaçan *Ermeniler*, Mayıs 1918 *Batum Mu’ahedesi*’ne göre, 10 000 Km² lik bir “Cumhuriyet” bölgesine çekilmişlerdi. Halbuki, *İngiltere* gibi bir eski-hâmî ve galip “Büyük-Devlet”, *Ermeniler*’i “Müttefik” sayıyor *Türkiye*’nin “*Altı-Vilâyeti*”ni (Van, Bitlis, Diyârbekir, Erzurum, Elaziz, Sivas) bile, *Mondros Mütâkeresi*’nin İngilizce metninde, “*Armenya*” gösteriyordu.

Bu *Mütâreke*’nin metni, *Kars*’taki *Ordumuz*’a da Kasım 1918 başında telsizle bildirilmişti. Bu umulmadık millî felâketi, çok dost saydıkları subaylarımızdan duyan *Karslılar*, hemen *Mutasarrıf Hilmi* (URAN) ile 9. *Ordu Kumandanı Harputlu Yakup Şevki* (SUBAŞI) Paşa’ya başvurarak: “*Ermeni* kurşunları ve süngüsü ile pisipisine ölmektense; silâhlanıp erce karşı koyarak şehîd olmayı, tercih edeceğiz” diyerek, yardım istediler; ve 5 Kasım 1918 günü, *Mutasarrıflığın* izniyle, “*Wilson Prensipleri*”ne dayanarak, “*Millî - İslâm Şûrâsı*”nin merkezini *Kars*’ta kurarak; *Nahçıvan*, *Ahıska* ve *Batum*’a kadar *Türklük* bölgelerine telgraflar ve mektuplarla, oralarda da bu millî müdâfaa teşkilâtının “*Şu’beler*”inin açılmasını dilediler. Aynı istek ve düşünce, *Kıpçaklı - Atabekler* soyundan, Rus Hukuk ve Ziraat Fakülteleri ile *Almanya*’da Maden Yüksek Mühendisliği tahsili yapmış olup, *Eyuplu Deli - Hâlid* (sonradan “Paşa”) Beğ’in 3. Fırkası’na öncülük eden büyük Mücâhid, “*Prens*” *Osmân Server* (ATABEK) Beğ’in başkanlık ettiği *Ahıskalılar*’dan da, o akşam *Kars*’a gelmişti.

Böylece, bütün *Türkiyemiz*’de, uğursuz *Mondros Mütârekesi*’nin haftasında ve en önce, *Kars* ile *Ahıska*’da, “*Millî Müdâfaai Hukuk*” teşkilâtı kurulmuş oluyordu. Genç diplomatlarımızdan Sayın *Bilâl N. ŞİMŞİR*, 1976 da İstanbul’da basılan “*Malta Sürgünleri*” adlı araştırma eserinde (s. 26-27), bunu, o zamanki havayı ve duyguları dile getirerek, şöyle belirtiyor:

“*Ordu* (Mütâreke’ye göre) çekilince, meydan *Ermeni Çeteleri*’ne kalacaktır. *Ermeniler*, *İngiliz* himâyesinde yürümek ve öç almak için, sabırsızlıkla beklemektedirler. (Üç-Sancak ile *Ahıska*, *İğdır*, *Kamerli* ve *Nahçıvan*’daki) *Türk Halkı*: Cân, mâl, nâmus kaygısındadır. Çekilmemesi için *Ordu*’ya yalvaranlar vardır. *Ordu* ile birlikte (*Karlı Hâfiz Kurbân Yurtseven* gibi *Ermeni* mezâliminden gözü yılan ve

Erzurum'a) göçe kalkışanlar da, az değildir. Ama *Ordu*, çekilmek zordur ve çekilir.. Halk, kendi kendini savunmak için, tedbirler almaya çalışır. *Ahuska*'da bir de, *Geçici Hükümet* kurulur. Bu, çekilmenin birinci safhasıdır”.

“*İngilizler*, 11 Kasım 1918 günü *Üç - Sancak*'ın yani *Kars*, *Ardahan* ve *Batum*'un da hemen boşaltılmasını isterler. *İstanbul Hükümeti*, *İngiliz* isteğine boyun eğer. *Yakup Şevki Paşa*, bu kez daha çetin bir durumla karşı karşıya kalır: Boşaltılacak bu yerlere, *İngilizler* ile birlikte *Ermeniler*'le *Gürcüler*'in yürüyecekleri kesindir. *Yerli Türk Halkı*'nı, gözle görülür bir ölüm beklemektedir”.

“*Ordu Kumandanı*, çekilmeyi geciktirmek, zaman kazanmak ister. *Yerli Türkler*, *Ordu*'nun kalması, direnmesi için yalvarır. *Yakup Şevki Paşa*, *Hükümet*'in buyruğuna karşı gelemez, direnişe karar veremez. Yalnız, *Yerli Türkler*'in savunma hazırlıklarına (*Ordu*'dan terhis edilen yedeksubay, top ve makineli tüfeği kullanacak çavuş, onbaşı ve erlerden “gönüllü” kalmak isteyenlere müsâ'ade ile, fazla silâh ve cephaneden, malzemedenden ve paradan zimmetle verme hususunda) yardımcı olur”.

“*Kars*'ta ve *Ordu*'nun çekileceği *Ardahan*, *Oltu*, *Artvin*, *Kağızman*, *Sarıkamış* gibi yerlerde, (hepsi *Kars*'a bağlı olarak) *Millî-Şûrâ* (Şu'besi) *Hükümetleri* kurulmasını destekler. Bu minyatür *Hükümetler*, (*İngiltere*, *Fransa* ve *İtalya* gibi galip devletlerin, birer kanun ile kabul ettikleri “*Wilson Prensipleri*”ne dayanarak) *Ermeniler*'e karşı, kendi başlarının çâresini bulmaya ve bölgesel *Kurtuluş Savaşı*'na hazırlanırlar. Denebilir ki: *Doğu'da Kurtuluş Savaşı 1918 yılında başlamıştır*”.

(Bu gerçeği göz önünde tutarak: Batımızda, “*İlk-Kurşun*” anıtı ve törenleri; güneyimizde, “*Düşmana ilk-kurşunu, Torosların yağız delikanlıları atmıştır*” gibi konuşmalar ve yayınlar ile, 1919 Mayıs ortasından sonraki millî davranışları, “*Yurt-Bütünlüğü*” ölçüsünde öne sürmek, okul kitaplarına almak, yerinde olmasa gerektir!)

* * *

Merkezi *Kars* olan *Üç-Sancak* ve çevresindeki *Türklük* bölgelerinin 1918 - 1919 yıllarındaki *Millî - Mücadeleleri*'ne âit 82 *Belge*'nin sureti, “*Kars'ın Son - Kurtuluşu'nun 40. Yıldönümü dolayısıyla*” hazırladığımız ve “*Kars'ı Tanıtma Derneği*”mizin yayınlarından “2. Sayı” olarak 1960 ta *İstanbul*'da basılan “*Millî Mücadelede Kars, I. Kitap: BELGELER*”, (23 Kasım 1918 - 8 Temmuz 1919 arasındakiiler) de verilir.

mişti. Bu kitapçığın başında (s. 5-7), 1919 - 1957 yılları arasında, *Kars Millî-Şûrâsı* (18.1.1919 dan sonra)/*Cenûbigarbi-Kafkas Hükûmeti*”nden bahseden eser ve makalelere, işaret edilmiştir. Bunların dışında, sonradan tesbit ettiğimiz şu yayınların bulunduğunu da, belirtelim:

1) Nisan 1919 - Ekim 1920 arasında Erzurum’da çıkan “*Albayrak*” gazetesi;

2) “*Cenûbigarbi-Kafkas Cem’iyyeti İslâmiyyesi*’nin vâsıtai neşri efkârıdır” şîârını her sayısında başlığı altına koyarak *Batum*’da “haftada üç def’a neşr” olunan “*SADÂÛÎ MİLLET*” gazetesinin bütünü (27 Eylül 1335/1919 tarihli ve 58 Numaralı sayısının ilk sayfasının başı, ekimizde klişe olarak verilmiştir. Ancak, 5 sayısını görebildik);

3) 1919 da, “Erzurum-Onbeşinci Kolordu Matba’ası”nda basılıp, 25 Eylül 1919 da Erzurum’a gelen Amerikan Hey’eti Başkanı “General Harbord”a, Kolordu K. Kâzım KARABEKİR Paşa’nın yazıp verdiği, “*Birinci - Kafkas Kolordusu’nun 334 (1918) Senesindeki Harekâtı ve Meşhûdâtı Hakkında*”ki “*Rapor Sûreti*” (yeni yazımızla iki sureti çıkmıştır: a - Kâzım KARABEKİR, “İstiklâl Harbimiz”, 1960 İstanbul, s. 305 - 318; b - kapak klişesi ve sâdeleştirilmiş, bizim 1970’te Ankara’da basılan “Kars İli Çevresinde Ermeni Mezâlimi”ne alınmıştır, s. 80 - 95);

4) Ahişkalı, Maden Yüksek Mühendisi Osmân Server ATABEK in, “G.K.” remziyle, İstanbul’da “*YENİGÜN*” gazetesinin 3 Aralık 1919, 7 Ocak 1920 sayılarında çıkan değerli makaleleri: “*Cenûbigarbi-Kafkasya Türkleri*” (bunu, İstanbul’daki “Millî-Kongre” teşkilâtımız neşrettirmiştir, sûretini, “Kars Turizm ve Tanıtma Derneği” nin 1966 da Ankara’da bastırıldığı, “Kars Eli I. Çıldır - Ardahan, Hanak - Posof” adlı kitaba, s. 9 - 13 aldık);

5) İngiliz Mütareke Komisyonu Mümessili Yarbay Alfred RAWLINSON, “*Adventures in the Near East*” (Yakın - Doğu Maceraları), 1923 London (Allahuekber’de Uzun-Eyup çetesi fotoğrafları da var);

6) *Oltu Millî - Şûrâsı*’nın genç ve gayretli rüknü olan Yasin AKDAĞ (sonra, âile adı ile, HAŞİMOĞLU) Beğ’in, “*Kurtuluş Savaşı Tarihimizde Önemli Bir Noktanın Aydınlatılması*”, Kars Halkevi aylık dergisi “DOĞUŞ”, İlkteşrin/Ekim 1939, s. 17-19; (Bu zâtın, Oltu Millî-Şûrâsı ve belgeleri üzerine yazdığı hâtıraları, 80 s. halinde daktilo edilmiş olup, belgeleri ile birlikte, Ankara’da DTCF binasının güney kesimindeki “Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi”nde, 58. Dosyada, 17321 - 17362 sayılarda bulunmaktadır);

7) (Kars Mutasarıf V.) Sâmi Sâbit KARAMAN, “*İstiklâl Mücaselesi ve Enver Paşa*”, 1949 İzmit (1920-1921 yıllarında Kars’ın durumu ve Bolşevik propagandasını anlatır.);

8) Dr. Târik (Zafer) TUNAYA, “*Türkiyede Siyâsî Partiler, 1853-1952*”, İstanbul 1952, s. 486 - 489;

9) “Cenûbigarбі-Kafkas Hükümeti”nin Parlamentosu’nda kâtip iken, 1921 de Posof’un kurtuluşundan sonra Askerî Okula ve Harbiyemize girerek, sonra, Emekli Jandarma Albayı olan Posof-Arela köylü Fahri AKBAŞ’ın, 1960 tan sonra Ankara’da bir akşam gazetesinde tefrika ettirdiği “*Tarihçe*”si, Millî Kütüphane’deki koleksiyonlardan araştırılarak, bulunmalıdır; daktilolu bir sureti, elimizdedir;

10) Kâzım KARABEKİR, “*İstiklâl Harbimiz*”, 1960 İstanbul (13 Nisan 1919 daki İngiliz işgaliyle Merkez Kars dışındaki “Millî-Şûrâ Şu‘beleri”nin kurduğu milislerin, Ermeniler ile mücâdelesini, yer yer anlatılmıştır);

11) 1966 da Ankara’da basılan, “*Kars İli I. Sayı: Çıldır-Ardahan-Hanak-Posof*” adlı ortaklaşa yazılan kitapta, bizim makalelerimiz: “*Yüksek Mühendis Osmân Server Atabek*” (s. 54 - 58); “*Çıldırli Kahramanlar*” (s. 59-60);

12) (Oltulu Edebiyat Öğretmeni) Sami ÖNAL, “*Millî Mücadele’de Oltu*”, 1968 Ankara.

13) Gotthard JAESCHKE, “*Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros’tan Mudanya’ya kadar: 30 Ekim 1918 - 11 Ekim 1922*”, 1970 Ankara (yazarın, Almanya’da “28.1.1970”te “Misakı Millî’nin 50. Yıldönümü”nde bitirdiği bu değerli eseri, Nimet ARSAN Hanım dilimize çevirmiş, TTK bastırmıştır).

İngiliz belgeleri ile kaynaklarını da inceleyen G. JAESCHKE, bu eserinde şunları belirtir; ki İbrahim AYDIN ile arkadaşlarının Malta’dan Ankara’ya TBMM’ne gönderdiği dilekçedeki haberlerin takvimini tesbite yarar:

5 Kasım 1918 de, “*Harbiye Nezâreti* (ordunun) terhis emri”ni verdiği gün, “*Kars İslâm-Şûrâsı*” kuruldu. 4 Aralık 1918 de, “*Harbiye Nezâreti’nin, Şûrâ Milis Kuvvetleri’nin (ordumuzdan silâh ve malzeme alarak) Elviyei Selâse’de Türkler’i korumalarına dair emri*”. 13 Aralık 1918 de, “*General Beach* (Biç), *Kars’ta*”. 26 Aralık 1918, “*9 uncu Ordu’nun Kars’tan ayrılışı*”. *General Beach, Kars* (Millî-Şûrâ) *Hükümeti*’ni tanımaya râzı olduğunu, (Kars İstasyonunda Türkler’in direterek, 60 kişilik

“Ermeni Hey’eti”ni yanında getiren bu General’e, karşı, Wilson Prensipleri ve resmî Çarlık nüfus istatistikleri ileri sürülen onbini aşkın Halk Mitingi’ni müteakip) beyân ediyor (ve Ermeni Hey’eti’ni tirenle Gümrü’ye geri gönderiyor)”. Genelkurmayımızın 1962 de Ankara’da basılan “*Türk İstiklâl Harbi*” kitabının I. Cildinin 167. s. deki “*Cenubu Garbî Kafkas Hükûmeti Muvakkatai Milliyesi*”nin kuruluşunun, “1 Ocak 1919” da gösterilmesi, bu kitaba da alınmıştır ki, yanlıştır. Bak. I. Belge’miz. “18 Ocak 1919: *Kars’taki Millî Şûrâ*”nın esas teşkilâtı hakkında kararı” diye T. Z. TUNAYA’dan alınan haber, şöyle olmalıydı: “17 Ocak 1919 da, Nahçıvan’dan Batum’a, İğdir’den Aşkıska’ya kadarki Türklük bölgelerinden gelen 131 Mümessilin Kars’taki Büyük-Kongresi, geceyarısını geçinceye dek sürmüş; varılan karara göre, Millî-Şûrâ adı yerine, Cenûbigarbî-Kafkas Hükûmeti Muvakkatai Milliyyesi benimsenerek, ertesi gün 18 Ocak’da, coğrafyaya uyan bir ad alınmıştır.”

6 Şubat 1919, (İngiliz Generali George) “*Milne* (Baku’dan dönüşünde verdiği) Rapor’u(nda), *Kars*’ta (Yerli Halk Hükûmeti’ne karşı) zecrî tedbir lâzımdır” (demiş). 8 Şubat 1919 da, “*Elviye Selâse*”de, millî hareketler”. 19 Şubat 1919, (Erzurum’daki 9. Ordu Kumandanı) “*Yakup Şevki*”nin, *Kars Hükûmeti*’nin yardım istediğine dair (Harbiye Nezâreti’ne gönderilen) Raporu”. 14 Mart 1919, (Ardahan, Artvin ve Batum’a göz koyan) “*Gürcistan*’ın, *Rize*’yi istemesi” (19 Aralık 1945 Ajanslarındaki haberlerin başlangıcı!).

1 Nisan 1919, (İngiliz Generalleri) “*Milne* ile *Thompson*, *Batum*’da. (Kafkasya İşgal Kuvvetleri Kumandanı) *Thompson*, *Tiflis*’ten takviye birliği’nin *Kars*’a (tirenle) yollanmasını emretmiştir”. (Tiflis’ten gelip, *Kars-Dereiçi*’ndeki kışlalara yerleşen İngiliz Takviye Birliği’nin, Mirlivâ Deawey’nin tertibi ile) 12 (değil, 13) Nisan 1919 da, (Millî Meclis, makineli tüfekli ve elbombalı askerlerle kuşatılarak, erkâmı hile ile yakalanan) “*Kars Hükûmeti*’ne son verilmesi”; (ve aynı gün, önceden Tiflis’te bozuk bir Türkçe ile basılan ve uçakla şehir, kasaba ve köyler üzerine atılan) “*Thompson’un Kars Beyânâmesi*” (sureti için bak. “Millî Mücadelede Kars, I. Kitap BELGELER”, s. 50). Burada, “13 Nisan 1919”da, (Gümrü’den getirilmiş bulunan Ermeni Generalleri) “*Osebyan* ile *Gargan*(Korgan)of’un, *Kars* idaresini üzerlerine alması” deniyorsa da, yanlıştır. Bunlar, ancak 30 Nisan’da idareyi ellerine alabilmişlerdir. Bu arada, 14 Nisan’da; 6 Türk + 1 Malakan + 1 Rum’dan kurulan ve *Meşhedi-Samed Ağa* ile *Çıldır*

Dr. Es'ad OKTAY'ın Reis ve Muâvin olduğu 8 kişilik bir "Halk İdâre Hey'eti", aynı Meclis binasında işbaşına getirilmiş; İngiliz kılığında azar azar tirenle gelen Ermeniler, şehre ve eski köylerine yerleştikten sonra, adigeçen Ermeni Generallerinden birincisi, Vâli ve ikincisi Kumandan olmuş; koalisyondan savuşarak çekilen Türkler'in yerine, idâreyi ele alabilmişlerdir. Bu da, G. JAESCHKE'nin yazdığı, "27 Nisan 1919, Milne Kars'ta" bulunduktan iki gün sonra, olmuştur.

İngiliz himâyesinde yeniden Kars'a doluşan Ermeniler, ancak Kızılçakçak|Şüregel-Kars-Sarıkamış gibi demiryolu boyunca ve Kağızman ile Zarşat (1927 den beri, "Arpaçay" ilçesi merkezi) gibi yerlerde hâkim olabilmiş; Akbaba, Çıldır, Göle, Oltu, Allâhüekber-Dağı, Karakurut/Ortakale ve Pernevut bölgelerindeki "Millî-Şûrâ Kuşveti" olan milislerimizden, gözleri yılmıştı. G. JAESCHKE'nin kitabında, 30 Nisan 1919 da, "Harbiye Nezâreti'nin (İngiliz Amiralî A.G.)" Calthorpe'un Notası'nda zikredilen Şûrâlar hakkında Kolordulardan Rapor istemesi" de, bu yüzdendir.

"Anavatan"ımızın bucağı olan Üç-Sancak, böyle millî varlık gösterme ve davranışları yüzünden, "28 Ocak 1920" günü, "Son/IV. Osmanın Meclisi"nin ittifak ve çoşkunlukla benimsediğı 6 maddelik "Millî-Mîsâk"ımızın 2. Mâddesi'nde yer almıştı. Ancak, İngilizler'den maddî-manevî güç alan Ermeniler, Kars'ta gittikçe, kırgın ve mezâlimini arttırıyordu. Bu yüzden çok bunalan Şüregel köylerinden İran yoluyla Millî Azerbaycan Cumhuriyeti'ne kaçarak yardım isteyenler olmuştu. Bu İkinci Türk Cumhuriyeti'nin (I. si, Dağıstan'dı) Merkezi Baku'dan, milislerini çoğaltsın ve Ermenilere karşı direnmesini güçlendirsın diye, elaltından bir kuryenin getirdiğı heğbe ile birkaç bin altın-ruble, Akbaba'da kahraman mücâhid Hâci-Abbâsoğlu Mehmed (AKBABA) Beğ'e, "yardım" olarak gönderilmişti. Şimdi bu "yardım"dan, Azerbaycan'da iktidardaki "ademi-merkeziyyetçi" bilinen Müsâvât Fırkası'nın, başka bir gaye de güttüğünü seziyoruz. O da, G. J.'nin, mühim bir İngiliz belgesinden ("Documents on British Foreign Policy, 1919 - 1939, First Series, VII. cilt, 734. s.) naklettiğı, şu haberdir:

(Afşarlı Nâdir Şâh'ın geri almasıyla Gence'de kalan bir Osmanlı Topçubaşı'nın torunlarından olan ve iyi Fransızca bilen Ali-Merdân TOPÇIBAŞI'yı, Azerbaycan Hükûmeti, birçok belgelerle ve bir "Hey'et" in başında, Paris'teki "Sulh Konferansı"na katılarak, Azerbaycan'ın istiklâlinin tanınması ve başka isteklerinin yerine getiril-

mesini sağlamak üzere göndermişti. Ermeni zulmünden, daha yakındaki Eleşgert ve Bayazıd'a değil de, Maku ve İran üzerinden Baku'ya kaçıp barınan birkaç "Şüregelli Şi'a âile"ye bakma ve Akbabalı Mehmed Beğ'e nakdi yardıma karşılık olacak, dünyadan ve "Milli-Misâk"ımızdan habersiz bulunan, Azerbaycan Başdelegesi) "Topçibaşef'in", "31 Mart 1920" günkü oturumda, "Batum ve Kars'ın Azerbaycan'a ilhâkını istemesi". Biz, iki Türk kaynağında da anılan *Millî-Azerbaycan Cumhuriyeti*'nin bu ters-tutumuna işaret ederek; Haziran 1534 te, "Gönüllü" olarak "Anadolu-Türk Birliği"ne katılan ve "Doğu-Serhaddimizin bekçisi" olanların torunları *Karşılılar*'ın, "Azerîcilik" davranışlarına karşı çok dikkatli olmasını diliyelim:

Kolordu Kumandanı *Kâzım KARABEKİR Paşa*'nın, *Erzurum*'dan millî vazife ile *Baku*'ya gönderdiği askerî-hekim *Dr. Genççaoğlu Fuad Sâbit Beğ*, "25 Aralık 1919" da *Baku*'dan ona yazdığı ilk "Rapor" unda diyordu ki: (15 Eylül 1918 de, Bolşevik ve Ermeni kuvvetlerine karşı kanını dökerek *Baku*'yu kurtaran Türk Ordusu, Mütâreke'ye göre geri çekilip de, İngilizler buraya geldikten sonra, iktidardaki) "Müsâvât Fırkası'nın ileri gelenleri", "Türkiye'ye karşı, nazarları hodbînâne (bakışları bencil) olan bir zümreye istinad ediyor... Azerbaycan'ın siyâsî menâfiini, Türklüğ'ün menâfiî ile hemâheng telâkki etmeyüp; infirâdcı (ayrılıkçı) bir siyâsete meyyâldirler". Yine *Dr. Fuad Sâbit*, 7 Mart 1920'de *Baku*'dan yazdığı ve *Erzurum*'da *K. KARABEKİR Paşa*'ya ulaşan mektubu'nda diyor ki: "Azerbaycan, *Elviye-Selâse*'nin (Kars-Ardahan/Oltu-Batum/Artvin'in), kendi vesâyeti altında, *Mâverâyi-Kafkas* (yani: Azerbaycan - Gürcistan - Ermenistan) *Konfederasyonu*'na girmesi şartını, ileri sürüyor" (K. KARABEKİR, "İstiklâl Harbimiz", 1960 İstanbul, s. 491, 520).

Yeni-Türkiyemiz'in imzaladığı 1921 *Moskova* ve 1923 *Lozan Muahedeleri*'nde Murahhasımız olan *Sinoplu Dr. Rıza NUR* da ("Resimli Türk Tarihi", 1924 İstanbul, II. 264), şunları belirtiyor: "Genç Azerbaycan Hükümeti, Ermeni ve Gürcüler gibi millî düşünemiyor, öyle hareket edemiyordu; belki 'aksine gidiyorlardı. Hattâ, menfa'atlerini bilemiyor, aldaniyorlardı. Türkiye 'aleyhine bile düşünmüşlerdi".

"Azerbaycanlı kardeşlerimiz, bizim *Van* ve *Bitlis*'i vermek; bu hususta *Ermeniler*'e her suretle yardım etmek üzere, onlar ile mu'âhede bile yaptılar. *Azerbaycan*: Şimâlinden, *Dağistan*'ı; cenûb ve garbinden de, *Türkler*'le meskûn olan *Zakatal*, *Ahıska*, *Kars* ve *Batum*'u ilhâk etmek istiyordu. O vakit *Kars* ve *Batum* taraflarında bir *Türk Cumhûri-*

yeti (Cenûbigarbi-Kafkas Hükûmeti) vardı. *İngilizler*, oralara girip, bu *Hükûmet*'in A'zâsını *Malta*'ya götürmüş; buraları *Ermeniler*'le *Gürcüler*'e taksim edip, vermişlerdi"**.

B) CİHÂNGİROĞLU İBRAHİM AYDIN (1874 – 1948)

Klişe ve suretleriyle izahlarını verdiğimiz *Belgeler*'in sahibi ve onlarda kendisinden çok söz edilen, rahmetli *Cihangiroğlu İbrahim AYDIN*'in hâltercümesini, kısaca tanıtalım. Bunları yazarken: Kendi ağzından son yıllarında tuttuğumuz notlara, perâkende yazılı hâtıralarına, yaşdaşlarından öğrendiklerimize ve onun son 24 yılını tanımamıza dayanıyoruz***.

Osmânlılar'ın, *Anadolu*'da “*Millî-Birliği Kûrmak*” isteğiyle ortadan kaldırdığı “*Beğlikler*”den, sülâleden olanlar, *Mısır-Kölemen Devleti*'ne değil de, hep *Doğu*'ya, *Azerbaycan*'a doğru âileleriyle kaçıp, yerleşiyorlardı. 1425 de *İzmir* çevresindeki *Aydınoğlu* sülâlesinin son *Beğliği* de yıkılırken, bunlardan *Süleyman Beğ*, sâdık adamlarıyla âilesini-evini develere yükletip, koyun-sürülerini de çobanlarıyla birlikte alarak, doğuya savuşup, *Akkoyunlu* ülkesine kaçıyor. Yolda, *Yozgat*'tan boydaşı “*Pozuk*” (Bozok) obalarından da ona uyup göçenler olmuş. (Uzun-Hasan Pâdişah'ın, 1467 de *Karakoyunlular*'ı yıkmasından sonra olacak) *Aydınoğlu Süleymân Beğ* yaşlı iken, obaları ile *Eleşgert-Ovası*'na yerleşiyor. Sonradan bunun torunları, (kışlak edinen *Karakoyunlu* boyu “*Sahatlu*”dan adını alan) “*Sahat-Çukuru*” (*Revan-Ovası*)na yerleşmişken, *Afşarlı Nâdir Şâh*, (1746 *Hudut-Kesimi*'nden sonra olacak) bunlardan, *Mehmed Beğ oğlu Aydın Beğ*'i, “*dayıları Çapanoğlular*” ile birlikte, bir yanı bataklık olan *Gümriü*'ye yerleştirip, *İran* hududunu korumaya memur ediyor.

** *Baku*'yu kurtardığı gibi, *Dağıstan*'a da yardıma koşan *Osmanlı – Türklüğü*'nün *Azerbaycan*'da gönüllerde yuvalanan sevgisini unutturmak için, *Bolşevik* istilâsını müteakip, *İran-Osmanlı* “*kardeş-savaşları*”nın kötü hatıralarını canlandırıp yayan düşman propagandası tekerlemelerin, 1967 *Kars İl Yıllığı*'nda (s. 185, 187), (yine, 1973 *Kars İl Yıllığı*, s. 85) “*Bezbaş*” ve “*Yeke şalvar Osmannı*”, “*Şalvarı şaltaş Osmannı*” diye yerılması da, çok düşündürücüdür!..

*** Adıgeçen her iki (1967, s. 148-149; 1973, s. 103-104) *Kars Yıllığı*nda yazılan, “*Cihangiroğlu İbrahim Bey*”in iki sahifelik hâltercümesi, yanlışlar ve hayalle dolu olup, doğum (1865) ve ölüm (1949) yılları bile uydurmadır. Bu da, Samet AĞAOĞLU'nun “*Babamın Arkadaşları*” kitabındaki (s. 151-155) “*Meçhul Kahraman*” bahsinden alınmıştır.

Bir yaz, kurak geçip, çok çekirge baskınından ekinler de biçilmez olunca, kıtlık kopuyor. Tahıl kuyularını açtırıp, un yaptırarak, sac-ekmeği pişirttirip, hayrat olarak yoksullara dağıttıran bu *Aydın Bey* için, *Dilan* (Kızılçakçak/Akyaka'da yeni adı, "Sulakbahçe") köyü için söylenen şu tekerleme, *Arpaçay* köylerinde hâlâ bilinmektedir:

"Kuruldu, *Aydın*'ın sacı * Yığıldı *Dilan*'ın acı" (26 Mayıs 1948 günlü "Kars" gazetesinde çıkan, "Rahmetli Cihângiroğlu İbrâhim Beğ'in Hâltercümesi" adlı yazımız). Bu *Aydın Beğ*'in oğlu *Cihângîr*'in oğlu 'Aziz Beğ zamanında *Ruslar*, 1827 de *Revan-Türk Hanlığı*'nı yıkıp yurdunu istilâ ederken, *Gümrü*'yü de büyücek bir köy iken ele geçiriyorlar. Buranın halkı da resmî kütüğe yazılırken, (Rusçada "H" sesi yerine "G" söylendiğinden), 'Aziz Beğ'in âile-adı, "*Cigangirof*" (Cihângiroğlu) ve komşuları arasında da "*Cihangîrzâde*" diye yazılıp söyleniyor. Bu 'Aziz Beğ'in oğlu *Mehmed Beğ*, *Şüregel*'de *Karakilise* köyü eşrafından *Muğan-Beğleri* âilesinden "*Şarabanı*" (Farsça: "Şahra-Bânü") *Hanım* ile evleniyor. Bunlardan, sırasıyla: 'Aziz, *İbrâhîm* (r. 1290/m. 1874), *Hasanhan*, *Tükezbân* ve *Aydın* doğuyor. *Gümrü*'de, dokuz yaşına kadar "Mollalar"dan: *Kur'ani-Kerîm*, *Din-Bilgileri* ve *Farsça* okumakta olan *İbrâhîm*'in babası *Mehmed Beğ*, oradaki koyun-sürüleri ve ekinlerle uğraşmayı, amcası çocuklarına bırakarak, 1882 de *Kars*'a göçüp, *Kayabaşı Mahallesi*'nde (şimdiki *Beden Eğitim Bölge binası* arkasında) aldığı bir evde yerleşiyor; müteahhidlikle uğraşiyor; çocukları, *Yusuşpaşa Câmii*'nde *Karslı Eşref Hoca*'nın başında bulunduğu "*Medrese*"ye devam ediyor. Üç yıl da, *Kars*'taki "*Şehir Mektebi*"nde Rusça okuyor.

Çarlık Rusyası, muvazzaf-asker (saldat) sınıfından ayrı olarak, yeni istilâ ettiği ve "*Oblast*" (Askeri-Vilâyet) usulüyle idare olunan *Kars* ve *Batum* yerli Türk halkı dışındaki eski teba'asından Müslüman ve (Rus olmayan) Hıristiyan ahâlinin zengin ve eşrâf ile muteberânının oğullarını, zâtî-atları ile ve ayrı giyim-kuşamlı olarak "*Kazak*" denilen "Gönüllü-Atlı Sınıfı"na alıp, talim ve terbiye ettirirdi. Ordu müteahhidi olan "*Cigangirof*" *Mehmed Beğ*'in 15 yaşına gelen oğlu *İbrahim* de, *Kars*'taki "*Aleksandropol* (Gümrü) - *Kazak Alayı*"nın 3. Bölüğü'ne yazılıyor ve beş yıl burada süvari-kazak talim ve terbiyesi görüyor. 1903 te, "*Kazak-Subayı*" adayı çıkacakken, *Cihangiroğlu İbrahim* ile, kendisi gibi Türk olan üç arkadaşı, "*Gizli İslâm Cemiyeti*" ile ilgileri tesbit edilmiştir" diye, Bölük'ten atılıp, "*Sürgün*" cezasına çarptırılıyorlar. Bu da, Bayramlar'da, *Kars-Osmânlı Şehberderhanesi*

ile yakın ve gizli temasından ileri gelmişti. *Baku* ve *Dağıstan*'da sürgün kalan *İbrahim Beğ*, altı ay sonra, aynı yılda çıkan "Af Kanunu"ndan yararlanarak, *Kars*'a dönünce, Kasım 1903 te, "*Göle Orman Muhâfaza Memurluğu*"na tayin ediliyor; dörtbuçuk yıl bu silâhlı vazifede bulunuyor. Son bir yılını, *Göle* kadrosunda iken, *Kars* merkezinde geçiriyor. Bu arada, *Japan Savaşı*'nda *Rusya* yenilmiş; 1905-1906 yıllarında: *Baku*'da, *Gence*'de, *Karabağ*'da *Ermeni-Komitecileri*'nin başlattığı "*Ermeni-Müselman Davası*" denilen silâhlı çatışmalarda, soydaşlarını korumak için iki yıldır *Karabağ*'da çetebaşı olarak *Ermeniler*'le vuruşan *Cihangîroğlu Hasanhan* ve *Aydın Beğler*, yakalanmasınlar diye, mücâhid çeteleriyle birlikte 1906 da *Aras*'ı aşarak *Tebriz Vilâyeti*'ne geçmişlerdi.

Azitan *Ermeni Komitecileri*'ne karşı *Türkler*'in de toparlanıp teşkilât kurmalarını teşvik eden *Kars Askerî-Vâlisi Samoylof*, burada, *İbrahim Beğ*'in de kurucularından olduğu, "*Neşri Ma'ârif Cemiyeti*"ni kurduruyor. *İbrâhim Beğ*, ayrıca, gizli olarak, *Azerbaycan*'da *Ermeniler*'e karşı kurulmuş bulunan "*Difâ'i Partisi*"ne girmiştir. 1907 yılı başlarında da, *Kars Şehbenderimiz*'in delâletiyle gittiği *Erzurum*'da, bizim "*İttihâd ve Terakkî Fırkası*"na, "yemin ederek" a'zâ olmuştur. *İki Mücâhid Kardeşi İran*'a savuşarak orada mücâdeleye devam eden "*Orman Memuru*" *İbrâhim Beğ*'in, onlarla muhâberesi ve *Şehberhane-miz*'le yeniden teması, gözebatıyor. Aile dostları olan *Gürcü* soyundan *Kars Polis Komiseri*'nin, "dostça öğüdü"ne uyararak, yakalanıp sürgün edilmemek için, 1907 yazında, "Erzurum İttihâd ve Terakkî Şu'besi"nden gelen talimâta uyararak, izinle *Gümrü*'ye varıp, bir sürü koyunu *Baku*'ya götürüp sattıktan sonra, ilk eşi ile çocuklarını da yanına alarak, *Karabağ* üzerinden savuşup, *Kardeşleri*'nin yanına varıyor.

Khoy'da, *Tebriz* çevresinde *Meşrutiyet* taraftarlarına yardımcı olarak, hem *Şâhçılar*, hem de *İşgalci Ruslar* ile mücâdele eden bir çetenin başına geçiyor. *Güney-Azerbaycan* müelliflerinden ünlü *Kesrevî TEBRİZİ*'nin *Tebriz*'de neşrettiği Farsça "*Perçem*" adlı büyük gazetesinin, klişesi verilen şimdiki takvimimizle, 15 Mart 1941 tarihli ve 64 sayılı nüshasının ilk sahifesindeki fotoğraf ve yanındaki kısa izahatta: "*Karlı İbrâhim Aka* ile kardeşleri *Aydın Paşa* ve *Hasan Big*"in, h. 1326-1329 (1908-1911) yıllarındaki mücâdelede hizmetleri ve erlikleri, övülerek anlatılıyor. Bu sırada, *Türkiye*'den de, "*Teşkilâti-Mahsûsa*" miza yazılı gönüllü subaylarımız bile, *Tebriz Vilâyeti*'ne geçerek mücâdeleye katıldığından, *İbrâhim Beğ*, onlarla da işbirliği ediyor (1924 te

Atatürk'ün Kars'a gelişinde verilen Öğle-Yemeği'ne davetlilerden olan Erzurumlu Küçük-Kâzım Beğ, o zaman Jandarma Teğmeni olup, İran'daki "Teşkilâti-Mahsusa"mız arasında idi).

"Karslı Üç Kardeş", Rus işgalci birliklerine geceleri baskın yaparak, çok zayıat verdiriyorlardı. Bu arada (Kars'tan/Türkiye toprağından geldiği ve mücâhidlerinin sayısı bini aştığı için, "Paşa" lakabıyla tanınan) *Aydın Beğ/Paşa*, *Khoy*'da 7.1.1911 de şehid oluyor. *Ruslar*, takviye birlikleri alarak *Mücâhidler*'i ezip yok etmeye girişince, *İstanbul*'dan gelen emir üzerine, Ekim 1912'de *Osmânlı Subayları* ile birlikte *İbrahim Beğ* de, eşiyle çocuklarını, Tahran'a gönderdikten sonra, 700 mücâhidle, *Van Vilâyeti* hududuna geçiyor. *Kars*'a dönen *Hasanhan Beğ*'i, *Ruslar* yakalayıp, *Ejderhan*'a sürgüne göndermişlerdi. *Van*'a kaçıp gelen *İbrahim Beğ* idaresindeki mücâhidlerin 2/3 si, az sonra izin alarak *Tebriiz* ve *Karabağ* bölgelerindeki evlerine döndüler; hepsi bekâr olan 230 kadarı, kışı *Van* köylerinde geçirdiler. Bu sırada, *Birinci-Balkan Savaşı* bitmiş, 155 günlük şanlı bir müdafaamızdan sonra Edirne'yi, 25 Mart 1913 te *Bulgarlar* teslim almıştı. *İttihadcılar*, "Teşkilâti-Mahsusa"dan olan *İbrahim Beğ*'i, "Gönüllüleri" ile birlikte *İstanbul*'a çağırdılar; *Trabzon* üzerinden, oraya gemi ile gidildi. *Kaymakam Enver Beğ*'in emriyle bu "Gönüllüler", *İstanbul*'da üçbuçuk ay, "Meteris Çiftliği"nde tam bir askerî talim gördüler.

Müttefikleri *Yunanistan*, *Sırbistan* ve *Karadağ* ile rakibi *Romanya*, *Bulgaristan*'dan ve *Türkiye*'den aldığı yerlerden kendilerine komşu bölgeleri koparmak isteyince, 29 Haziran 1913 te, "İkinci-Balkan Savaşı", *Bulgarlar* aleyhine başlamıştı. *İstanbul*'dan "Kafkas-Gönüllü Taburu" ile *Kumandanı İbrahim Beğ* de, *Yüzbaşı Süleymân 'Askerî Beğ*'in *Alayı*'nın öncüsü olarak *Edirne*'yi kurtarmaya gelmişti. 21 Temmuz 1913 günü, *İstanbulkapısı*'ndan *Edirne*'ye ilk girerek, *Selimiye-Câmii* önüne varan, *Karslı Cihangirzâde İbrâhim Beğ*'in *Gönüllü Taburu* olmuştu. *Bulgarlar*, şehri boşaltarak, sahra savaşına hazırlanmıştı. *Alayı*'nın öncüsü olarak ilerleyen *İbrahim Beğ*'in *Taburu*, *Bulgarlar*'a baskın yaparak: 164 er, 4 subay ve 1 doktor ile, *Alay Kumandanı İgnazof*'u tutsak almış ve *Edirne*'de *Hürşid Paşa*'ya teslim etmişti. Bu üstün yararlığına karşılık *İbrahim Beğ*, bir "Liyâkat-Madalyası" ile mükâfatlandırılmıştı. Ağustos 1913 te *Bulgarlar* ile yapılan *İskeçe* ve *Eğridere Muharebeleri*'nde de, yararlığı görüldü. Bu sırada, *Ejderhan*'daki sürgünden kaçan kardeşi *Hasan Beğ* de, *İskeçe Muharebesi* yapılırken gelip kavuşmuştu. *Türkiye-Bulgaristan Barışı* (29 Eylül 1913 te *İstanbul*'da) imzalanınca, cepheden

Edirne'ye dönerek; oranın Eşrâfi'ndan "Koyunbabaoğlu" Emekli Yüzbaşı Şükrü'nün genç kızı Melek Hanım ile evlendi.

Bir yıl Edirne'de, "Teşkilâtı-Mahsûsa"ya bağlı olarak kalmıştı. Birinci Cihan Savaşı kopunca, işe yararlığını çok beğenmiş bulunan Harbiye Nâzırı Enver Paşa, bu İki-Kardeş'i, "Gönüllüler"iyle birlikte, 1914 Kasımında "Teşkilâtı-Mahsusa" kadrosuyla, Irak ve İran Cephesine gönderdi. Balkan Savaşımız'da "Hamidiye"nin Kahraman Kaptanı, Milli-Mücâdelemiz'in seçkin büyüklerinden rahmetli Hüseyin Rauf ORBAY, Kastamonu Meb'usu iken, "2 Haziran 1941"de, "Riyâseti Cümhur 'Umûmî Kâtipliği"nin yazdığı tezkirede sorulara, 4 Haziran 1941 de verdiği cevabında, bu İki-Kardeş'in, maiyetinde çalıştıkları bir yıla varan müddetteki hizmetleri için, şunları yazmıştır:

"Karşılı Cihangirzâde Bay İbrahim ile kardeşi Bay Hasan, 1914 senesi nihayetinde Irak'ta ve İran'da kumanda ettiğim kuvvetlere, iltihak ettiler. İran'da Kirint kasabası ve civarında, üstün Aşiret Kuvvetleri'yle vukua gelen şiddetli iki muharebede, emsalleri arasında dikkati çekecek mertebede, yararlık gösterdiler. Refakatimde, bir seneye yakın hizmetleri müddetinde, dürüst hareketleri ve metin ahlâkları ile de, arkadaşlarının muhabbetini kazandılar".

"Dört sene sonra da (1919 da), bu İki Kardeş'i, Malta'da Esirler Kampı'nda buldum; ve iki seneye yakın, her hareketleri görülür vaziyette, bir arada bulduk. Çok çetin maddî müşkilât ve yoksuzluk içindeki tavrı hareketleri, diğer daha büyük mevki ve mes'uliyet deruhde etmiş bazı vatandaşların tavrı hareketlerine nazaran, dürüst ve vakurâne idi. Vatanımıza sevgileri, büyüklerine saygıları, hiçbir zaman gevşemedi".

"Benim gördüğüm ve bildiğim zamanlarda, her İki Kardeş de hizmetlerini, maddî mükâfat beklemeden ifa etmişler; büyüklerine saygı ve bağlılık duygusu, hürriyet ve istiklâl aşkı ile çalışmışlardır".

H. Rauf Beğ, Afganistan'a vazifeye gittikten sonra da bu cephede, Filibeli Hilmi ve Galatalı Şevket Beğler'in maiyetlerinde "Fahri-Alay Kumandanı" olarak hizmet gören İbrahim Beğ, İran Cephesi'nde Ruslar'la savaştan sonra 1916 başlarında Bağdad'a gelince, "Irak ve Havâlisi Umum Kumandanı" olan Halil (KUT) Paşa'nın emrinde çalıştı. Bizden ikinci bir Madalya, ve müttelikimiz Almanlardan "Demir-Salib Nişanı" aldı. 29 Nisan 1916 da kazanılan Kut'al-'Îmâre muharebesine katıldı. Burada tutsak alınan İngiliz Generali Townshend ile maiyeti ve erlerinin muhafazasına memur edildi. 11 Mart 1917 de Bağdad düşün-

ce, elimizdeki *İngiliz Esirleri*'ni, "Garnizon Kumandanı" sıfatıyla, "Gönüllüler"inin muhafazasında götürerek, *Musul*'daki garnizonumuza teslim etti. *Araplar*, artık heryerde isyan ederek *İngilizler*'e yardımcı olduğundan, *Irak* da bizden kopuyordu.

İbrahim Beğ'in "Teşkilâtı-Mahsusa"dan olan "Gönüllüler"i ise, dağılıp evlerine dönme izni alıyorlardı. 1918 kışı bitmek üzere iken *İbrahim Beğ*, *Musul*'dan *İstanbul*'a çağrıldı. Bu sırada, 3 Mart 1918 *Brest-Litowsk Mu'âhedesi* ile, *Bolşevik Rusya*, "Üç-Sancak" bölgesinin Anavatanımıza kavuşmasına râzı olmuş; ancak, "serbest plebisit" yapılması şartını koşmuştu. "Başkumandanvekili ve Harbiye Nâzırı *Enver Paşa*", yeni vazifeler için onu, *İstanbul*'a getirtirmişti. *Edirne*'ye dönüp, âilesine kavuştuktan sonra, 25 Nisan 1918 de *Kars*'ın İlk-Kurtuluşu üzerine, Mayıs 1918 sonunda *Trabzon* üzerinden âilesiyle birlikte, "Fahri-Alay Kumandanı" sıfatıyla *Kars*'ta 9. Ordu Kumandanlığı emrine gönderildi. Kolordu K. *Yakub Şevki* (SUBAŞI) Paşa, Haziran 1918 ortalarında *İbrahim Beğ*, *Kars*'ın "Ermenistan Cumhuriyeti" hududu boyundaki *Kızılçakçak* (Akyaka) kasabasının merkez olduğu "Şüregel Kaymakamlığı"na tayin etti; kadrosu, mülki değil, askerî idi. Ona verilen hususî vazife de, doğup büyüdüğü *Gümrü* şehri gibi, *Arpaçayı* solunda kalıp "Ermenistan"a bırakılan yerlerdeki *Türkler*'den, beriye âileleriyle göçüp gelecekleri teşvik etmek, onlara kolaylıklar sağlamaktı. Öyle de, yapıldı: *Gümrü* ve *Revan/Erivan*'ın *Türkler*'i, göçerek *Türk-Bayrağı* altında, *Kars*'a yerleşiyorlardı.

Bu arada, 30 Ekim 1918 de uğursuz *Mondros Mütârekese* imzalanmıştı. Buna göre, "Doğu'daki (Tebriz'e, Baku'ya ve Dağıstan'a varmış olan) *Türk Ordusu*, 1914 Hududları gerisine çekilmek" mecburiyetinde idi. Sonu yokedici olan bu haberi duyan *Karslılar*, (İngiltere'nin de bir kanun ile benimsediği) "Wilson Pensipleri"ne göre, yukarıda işaret edildiği gibi, 5 Kasım 1918 günü, "Millî İslâm Şûrâsı" adıyla bir yerli hükümet teşkilâtı kurup, "boşaltılacak öteki *Türk-İslâm*" bölgelerinde de, bunun şu'belerini açtırmaya çalışıyorlardı. Yedeksubaylıktan terhis edilen *Avukat Erzurumlu Hüseyin Avni ULAŞ*, *Kars*'ta; *Rusya*'da *Hukuk Fakültesini* de bitirmiş bulunan *Ahıskalı Maden Y. Mühendisi Osman Server ATABEK* ile *Revanlı Avukatlar* da, bu uğurda "akıl-hocalığı" yaparak, konuşmalar ve konferansları ile, halkı elbirliğine çağırıyorlardı.

Bu durum üzerine, 9. Ordu K. *Yakub Şevki Paşa*, 15 Ağustos 1918 de "Anavatan'a Katılma İstekleri Mazbataları", Sultan VI. *Mehmed Va-*

hideddin'in bir Fermânı ile kabul edilen “*Elviye-i-Selâse*”de kurulan *Yerli-Hükümet*'in başına: *Edirne*'de, *İran* ve *Irak Cephe*leri'ndeki savaşlarda yararlığı görülen ve “*Osmanlı-Türklüğü'ne bağlılığı*” su götürmez olan “*Cihângîrzâde İbrâhîm Beğ*”i geçirtmek için, altı ayı geçen bir müddetten beri onun Kaymakam bulunduğu *Kızılçakçak*'tan ayrılıp *Kars*'a gelmesini uygun gördü (aslında, 2/3 Kasım 1918 de İstanbul'daki “*Son İttihâdcılar Toplantısı*”nda da, Enver Paşa ve arkadaşları, bu husustaki bir kararı, Erzurumlu-Ebülhindili Kösezâde Cafer ERÇIKAN Beğ'e verip, *Ahıska*'da 3. Fırka K. Eyyublu Deli-Hâlid Beğ'e de göndermişlerdi). *Ordubad*'dan *Batum*'a ve *Kağızman*'dan *Ahıska*'ya varınca olan *Türklük bölgeleri*'nden, “*Milletvekili*” adıyla seçilen Halk-Temsilcilerinin, 30 Kasım 1918 de yaptıkları “*İkinci-Kars Kongresi*”ne, *İbrahim B.* ile birlikte, 60 kişi katılmıştı. Bu kongredeki “ittifak”la varılan karâra göre, *Cihângîrzâde İbrâhîm Beğ*, “*Fahrî-Alay Kumandanlığı*” sıfatı üzerinde kalmakla birlikte, *Kars*'taki “*Millî İslâm-Şûrâsı Merkezi 'Umûmîsi Re'îsi*” seçildi.

Klişesini verdiğimiz, 15 Ağustos 1918 de *Dolmabahçe Sarayı* önünde çekilmiş bulunan 16 kişilik “*Elviye-i Selâse* (Kars-Ardahan/Oltu-Batum/Artvin = Üç-Sancak) *Ârâyi-'Umûmiyye Mazbataları*”nı *Pâdişâha* getiren “*Hey'et*”teki 12 zât, bu 30 Kasım 1918 *Kars Kongresi*'ne, bölgelerinin “*Milletvekili*” olarak katılmış tarihi kimselerdir (öteki dört kişi: Saray Mihmandarı Nebil BUHARALI, Acaralı Khamşıoğlu Temür Paşa, Gürcü Prensi Çavakhof ve Rum Temsilcisi Kayserili Murat Bunyatof'tur). *İbrahim Beğ*'in bundan sonraki hizmetleri ve başına gelenler, klişeleriyle metin ve izahlarını sunduğumuz 1924 yılına kadarki “*Belgeler*”den anlaşılmaktadır. 1921-1927 arasında *Kars Belediye Re'îsi* olan bu zât, *Kars C.H.F. Reisi* ve çekemiyenlerin iftiralarıyla, 1927 güzünde işten el çektirilmişti. Sonunda, *Ankara*'ya gidip, müdafaalarıyla, kendisini temize çıkartmıştı. *Gümrü*'de kalan atalarının emlâk ve arâzisi ile, *Kars*'ta, 25 Nisan 1918 de kaçarken *Ermeniler*'in yaktığı baba-evinin yerine, Devlet ona “*Emvâli-Metrûke*” den, uygun ve güzel bir ev ile bir tarla, ayrıca İstanbul-Sirkecide Aydın otelini vermişti. Başkaca, serveti yoktu. “*Kırmızı Şerîtli İstiklâl Madalyası*” da almıştı. *Melek Hanım*'dan doğan çocukları, küçük yaşta veya okuyordu. “*Kereste Ticareti*” ile uğraştı.

Malta'dan sürgünlük arkadaşı ve oradan dönüştü birlikte *Batum*'a çıktıkları *Karabağlı* Müderris ve fikir-adamı *Ahmed AĞAOĞLU*'nun da “*Kurucular*”ından olduğu “*Serbest Cumhuriyet Fırkası*”nın, 1930 ya-

zında “*Kars Vilâyet Şubesi*”ni, geniş ve elverişli bulunan evinde açtı. Kendisini sevip, sözlerine güvenen halk ve memurlardan birçoğu, gelip bu Fırka’ya a’zâ yazılmışken, Umumi Re’is *Fethi* (OKYAR) *Beğ*’in, “Fırkamı feshediyorum” demesiyle, bütün şubeleri gibi, *Kars*’taki de kapatılınca; emniyetçiler evini arayıp, birtakım belge ve evrakını da, zabıt tutmadan götürdüler. . . Mareşal *F. ÇAKMAK*, *K. KARA-BEKİR*, *H. Rauf ORBAY*, (1918 de *Kars* Mutasarrıfı olan) *Hilmi URAN* başta olmak üzere, birçok millî kahraman ve ilerigelenler ile mektup, tebrik ve telgraf ile muhabere edip, karşılıklarını alıyordu. Sonunda, “*Kars Hayvan Borsası Muamele Memurluğu*”na tayin edilebildi. İki oğlu, dört kızı *Melek Hanım*’dan olmuştu. İlk eşinden doğanlar, *İran*’da yerleşip kalmışlardı. Elindeki belgeler’i, ve *Malta*’da yazdığı 53 s. lik *Hâtıralar*’ı, emanet vererek, suretlerini almamıza müsâade etmişti. Yabancı dillerden Farsçayı, Rusçayı iyi bilir ve yazardı, Ermeniceyi konuşurdu, yazamazdı. Son günlerinde, yatağa düşüp, hastalandı; birkaç ay, evinden dışarı çıkamadı. 19 Mayıs 1948 *Çarşamba* günü, *Kars*’ta “Gençlik-Bayramı Şenlikleri” yapılırken, rahmete kavuştu. *Ortakapı Mahallesi Kabristanı*’na ertesini gün, büyük bir kalabalık gelmişken gömüldü. Sonradan kardeşi *Hasanhan Beğ*’e, “Hidemâti Vataniyye”den maaş bağlanmıştı; kendisi için, böyle birşey yapılmadı.

Bugün, DDY.ndan emekli oğlu *Aydın AYDIN*, *İstanbul-Beykoz*’da; kızlarından *Ayten Makbule AYDIN* ile *Ruhiye ALACA Hanımlar*, *Ankara*’dadır. Hâtıraları, evrakı, fotoğraflar ve belgeler, kızı *Ayten AYDIN*’da bulunuyor. Bunları, *Kars Müzesi Kütüphanesi* veya *Ankara*’da *Millî Kütüphane*’nin ilgili bölümüne bağışlamak istiyor. *Kars Lisesi*’nden öğrencimiz olan “hayırlı-evlâd” *Ayten M. AYDIN Hanım*’a, belgeler ile fotoğrafların tanıtılmasına müsâade ettiğinden dolayı, burada çok teşekkürler ederiz. Kısmet olursa, “*Hâtıralar*”ı ile, öteki notlarının da yayınlanmasına hizmet etmek, memleket tarihinin ilgili safhasını aydınlatmak bakımından, mesleki ve millî vazifemizdir****).
23 Nisan 1984, *Ankara*.

**** Burada, sürgünlere âit İngiliz belgelerinde, Rus nüfus kaydına göre, *Kars*’tan *Malta*’ya sürülen onbir kişinin, kamp sırası ile adlarının ve vazifelerinin nasıl yazıldığını verelim:

Nu.	Adı	<i>Kars</i> ’taki Vazifesi
2713	Aziz Cihangirov	‘Adâlet Mümessili (doğrusu: Müşâviri).
2714	Pavlo Camuşov	<i>Kars</i> Şûrası Rum Mümessili (Milletvekili).

BELGELER

A. – “Kars Millî-Şûrâsı” / “Cenûbigarbî-Kafkas Hükûmeti Muvakkatai Milliyesi” Belgeleri’nden:

I

(206 x 290 mm. boyunda, başlık, yer adı ve tarih çizgileriyle “3” [133.] yıl rakamı, yan/satırbaşı çizgisi baskılı, resmî birinci hamur beyaz kâğıda, kara mürekkeple yazılı. Yazı, Başkâtip *Hatunoğlu Mehmed Nureddin Beğ*’indir. Belgenin küçük bir fotoğrafı, 1946 da “Kars Yaylası”nda, s. 34 ile 1953 te “Kars Tarihi”nde, I. 588 ve sureti, 1960 ta “Millî Mücadele’de Kars - I. Kitap”ta, s. 18-19 çıkmıştır. Hep büyük harfli ibâreler, basılıdır.)

KARS MİLLÎ – ŞÛRÂSİ
‘ADED

KARS

18-1-35 (1919)

“Bismillâh” (remizle)

Cenûbigarbî - Kafkas Hükûmeti Muvakkatai Milliye
Re’îsi Cihângîrzâde İbrâhîm Beğefendi’ye

17/18-1-35 (1919) de ictimâ’ eden *Hey’et*’in ekseriyyeti-ârâsile, *Hükûmet Riyâseti*’ne Zâtî’âlileri, intihâb ve ta’yîn kıldınız. Bu bâbdaki *Hey’eti Vükelâ* listesi, merbûtdur.

Dîger *Nezâret Mümessilleri*’nin, derhâl vezâifi me’mûre ve mühimmelerine mübâseret etdirilerek; umûri idârenin hüsnî sûretle tedvîri hususuna müsâ’ade buyurulması.

2715	Hasanhan Cihangirov	Harbiye Mümessili.
2716	Mehmed Bey Alibegov	Kars Mülki Vâlisi.
2717	İbrahim Cihangirov	Kars Şûrâsı Re’îsi.
2720	Musa Bey Salakhov	Kars Polis Müdiri.
2721	Yusuf Bey Yusupov	Kars Şûrâsı İ’âşe Mümessili.
2722	Tavkhitgin Memleyef	Kars Emniyet (‘Umûm) Müdiri.
2725	Raçinski Matvey	Kars Şûrâsı Rus Mümessili (Polonez).
2726	Vafyades Stefani	Kars Şûrâsı (Sağlık ve) Sosyal yardım Mümessili
2727	Muhlis Bey Memedov	Kars Şûrâsı P.T.T. ‘Umûm Müdiri

(Bilâl N. ŞİMSİR, “Malta Sürgünleri”, 1976 İstanbul, s. 126-127, 420, 475. İstanbul’dan Amiral CALTHORPE’un Ek Listesi ile, 28.8.1919 Raporu’ndan alınma).

*Mülhakaat Hükümetleri*¹ muhâberâtının, fimâba'd Makaamınız vâsitasile cereyânı tabî'î bulunmağla; bu emri mühimmin de, ta'mim etdirilmesi.

Tefrîki Vezâif Kunûni Medenîsi'ne tevfikân, her *Mümessil*'in, *Dâiresi*'ne 'aid vereceği *Büdcce* ile; *Vâridâtı* 'Umûmiyye *Kaanûnu* olarak kaleme alınacak *Lâyiha*'nın, berâyi tasdiğ, *Meclis*'e tevdî'i 'arzolunur. Ol bâbda.

Meclisi Millî
Hey'eti İdâre Re'isi
Vekîli

(İmzâ, Kağızmanlı) '*Alt Rizâ (ATAMAN)*
(Ortası Ay-Yıldızlı Mührün yazıları) MİLLÎ İSLÂM ŞÛRÂSİ
MERKEZİ 'UMÛMÎ KARS
1334 (1918)

II

(Yukarıdaki belgede anılan "liste". Aynı baskılı resmî kâğıda, kara mürekkeple Hatunoğlu Mehmed Nureddin'in kalemiyle yazılmıştır²).

KARS MİLLÎ - ŞÛRÂSİ
'ADED

KARS
-- 3 (1335)

Cenûbigarbî-Kafkas Hükümeti Muvakkatai Milliyyesi

Hükümeti Muvakkata Re'isi

(ve) Dâhiliyye Mümessili

Cihângîrzâde İbrâhîm (AYDIN)
Beğefendî.

Ĥâriciyye Mümessili

(Piroğlu) *Fahreddin (ERDOĞAN)*
Beğ.

Harbiyye Mümessili

Cihângîrzâde Hasan(han)
(AYDIN) *Beğ.*

'Adliyye "

Ağababegof 'Abbâs 'Alt Beğ.

¹ "*Mülhakaat Hükümetleri*": *Batum, Ahıska, Artvin, Ardahan, Oltu, Kağızman, Sürmeli* (Kulp/Tuzluca - İğdir - Aralık), *Kamerlü/Serdarabâd* ve *Nağşvan* ile *Ordubad* gibi bölgelerdeki "*Millî-Şûrâ*" *Şu'beleri İdârecileri* yerine geçen: *Vâli, Mutasarrıf* ve *Kaaimakamlar*'ın makamları, demektir.

² Bu belgenin sureti de, 1960 ta "*Millî Mücadelede Kars-I. Kitap*"ta, s. 19 yayınlanmış olup, sâbit kalemlle yazılan Alman Mühendis'in adı, yanlış olarak, "*Klançer*" diye okunmuştu.

Ma'ârif	”	(Kayserili Rum Öğretmen) <i>Ksenofon ANDERYANOF</i> ³ .
Telgraf, Posta, Telefon Müdürü		(Bolşevikliği sevmiyen Rus kadını) ARLOF.
Mâliyye Mümessili		<i>Hudâdâdzâde Mehmed Beğ.</i>
Nâfi'a	”	(Revanlı) Mühendis <i>Mahmûd Beğ.</i>
”	”	(Azerbaycan Hükûmeti'nin tavsiye mektubuyla gelerek hizmet isteyen, Alman Mühendis) (sâbit kalemle yazılı) FLAVMER.
İ'âşe Mümessili		<i>Hasanbeğzâde Mehmed Beğ.</i>
Zirâ'at, Ticâret, Orman Mümessili		(Ressâm, Kâzım) 'Alî-Ekber (MUGAN) Beğ.

Hey'et Karârî'na mutâbıktır 18-1-35 (1919).

(Mühür)

MİLLÎ İSLÂM ŞÛRÂSII
MERKEZİ 'UMÛMÎİ KARS
1334 (1918)

III

(“Millî İslâm Şûrâsı” yazılı resmî mühür bırakılarak, yeni ada ve yıla göre kazanmış mühür vurulan, 200 x 300 mm. boyundaki ikinci hamur ve satırların yerini belirten yeşile çalan mavi çizgili kâğıda, yine Başkâtip Hatunoğlu Mehmed Nureddin'in yazdığı.)

“Bismillâh”

Kars

20-1-335 (1919)

Cihângîrzâde Hasan(han) Beğ'e

'Avn u 'inâyeti Barî ve imdâd-i rûhâniyyeti Peygamberî ile, teşkîline muvaffakiyyet hâsıl olan, *Cenâbigarbtî-Kafkas Hükûmeti İslâmiyyesi*; 17/18-1-335 (1919) de tecemmu' eden *Hey'eti Milliyye*'sinin Karârile, senâverleri *Hükûmet Riyâseti*'ne intihâb ve ta'yîn kılındığını nâtik *Tezkire-i Mahsûsa*'ya rabten mersûl *Hey'eti Vûkelâ* listesi mücebin-

³ Az sonra bunun yerine, Tiflis Rus Öğretmen Okulu Mezunu, Zarşatlı “Mu'allim” *Kocaoğlu Mehmed* (KOCA) Beğ tayin edilmiştir.

ce; *Nezâret Mümessilleri*'nin, vezâîfi me'mûre ve mühimmelerine mübâşeret eylemeleri lüzûmu dağı beyân; ve Zâtivâlâları — 'uhdei liyâkatinize ('askerî) *Kaaîmmakaamlık* rütbesi tevcihile —, *Harbiyye Mümessiliği*'ne ta'yîn kıldıkları, dermiyân olunmaktadır.

Tevfikaati Sübhâniyye ve imdâdi Nebeviyye'ye bilistinâd, vezâîfi *Umûri Riyâseti* 'uhdei emânete aldım. Sizi de, *Meclisi Millîmiz*'in ekseriyyeti-ârâ ve karârile, bugünden i'tibâren, vazifei me'mûrenize da'vet; kavânîni mevzû'ai 'adâlet ve medeniyyete ri'âyeten, ihrâzi muvaffakiyyât eylemeleri du'âsım, ref'î Bârigâhi-Ahadiyyet eylelerim.

Tariğı-Hakk üzerinde buldukça, Hazreti Allâh, cümlemizin mu'înidir.

Cenûbigarbî-Kafkas Hükümeti
Re'îsi

(İmzâ) *İbrahîm (AYDIN)*
(Yeni mühürdeki yazı:)

CENÛBİGARBÎ – KAFKAS HÜKÛMETİ. 335 (1919).

B. – Malta Adası'nda sürgünde iken, İbrahim AYDIN ve arkadaşlarının Malta İngiliz Vâlisi'ne (Plumer'e) ve Ankara'da "Mustafâ Kemâl Paşa Hazretleri" delâletiyle "Büyük Millet Meclisi"ne gönderilen dilekçeleri:

IV

(30 satırda, ince mavi çizgili bir kâğıda, imlâsı düzgün Türkiyeli bir sürgünlük-arkadaşının yazdığı ve İbrahim AYDIN'ın imzaladığı, Malta Vâlisi'ne verilen dilekçenin sureti. Bunun cevapsız kaldığını, söylemeğe gerek yoktur.)

Malta Vâlî 'Âlîsi'ne

Vâlî Beğfendi Hazretleri

Ben, cürüm ve cinâyetle 'alâkadâr bir kimse değilim.

Cenûbigarbî-Kafkas Hükümeti Riyâseti'ne, ârâyi mahalliyye ile ta'yîn kılınmış bir insânım.

Vatandaşlarımın ârzû ve tensibile, 'uhdei emânete aldığım vazifeyi, *Kavânîni Mevzû'ai Medeniyye*'ye ve *Kavâ'idi Meşrû'ai Hukuukıyye*'ye istinâden ifâya; ve bu sûretle, mıntakamın âsâyîşi mahalliyyesini te'mîn ve idâmeye sâ'î iken, her ne sebebe mebnî ise, *İngiliz Hükümeti Fahîmesi*'nce, (13 Nisan 1919 günkü tevķifimizden sonra) on refikimla birlikte, derdestle *Malta*'ya getirildik!

Esnâyi derdestimizde: Ne eşyâ, ne para, ne hiçbir şey yanımıza almağa müsâ'ade edilmedi; "*İhtiyâcınız te'mîn ve tedârik edilecektir*", denildi. Bunu söyleyen, bir *Devleti-Mu'azzama'yı* Temsil eden bir lisân idi. Biz de, bu lisânın te'mînâti vâkı'asına, kemâli emn ü i'timâd ile i'tikaad eyledik.

Fakat, ma'alesef; sekiz aydan fazla bir zamândır —kaz sürüsü gibi— bir mahbese kapatıldık! Ne soran oldu, ne de arayan!

Muzâyakamız artık, insânlığın tahammül derecesini aşdı. Birkaç def'a *Kamplar Kumandanlığı*'na mürâca'at etdim; bir netîcei mu'âvenet göremedim.

Ricâ ederim, bana bildiriniz:

Kabâhatim, cürmüm nedir? Bize ne için, hayvânâti vahşiyeye bile tatbîkden, vicdâni hâzırai medeniyyetin hazer eylediği bir mu'âmele, revâ görülüyor?

Mücrim bir âdem isem, cürmümün lâyıknı verecek bir *Mahkemei 'Adâlet'*e sevk-ediniz; sudûr edecek hükme, râzı ve mutî'im. Ancak, böyle nâlâyık ve vicdân-sûz ezâlara, mütehammil değilim.

Ben ki, dün bir *Hükümet*'in *Re'îsi* idim; bugün *İngiltere Hükümeti Fahtmesi*'nin, hakkımda nâbecâ bir sûretde revâ gördüğü mu'âmele ile; bir kat çamaşıra, bir dilim ekmeğe, bir tek sigaraya müftakirim. Bu mu'âmele, pek yanlış bir hatâ, büyük bir günâh olsa gerek.

Binâ'en-'aleyh, ne yapacaksanız, bir ân evvel yapınız. Ve bana, isterseniz, *Memleketim*'e gideceğim vakıt, 'aynen i'âde etmek üzere, bir mıkdar pâra verip, ihtiyâci vâkı'amızı tehvîn ediniz. İsterseniz, i'âne sûretile, insâniyyet nâmına, mu'âvenet ediniz. Ve, lûtfen, işimizin bir ân evvel halline tavassut buyurunuz.

Ümîd ederim ki, bu feryâdıma nazari insâf ve 'adâletle bakar; bana, lisâni hak ve nısfetle, i'tâyî cevâb ve izhâri mu'âvenet lûtfedersiniz ricâsile, te'yîdi hurmet eylerim, Efendim.

18/Kânûnievvel/335 (1919)

Cenûbigarbi-Kafkas Hükümeti Re'îsi

(İmzâ) *İbrâhîm*

V

(30 Ekim 1920 de Kars'ın Son-Kurtuluşu'ndan sonra, 23 Şubat 1921 de barış yoluyla Ardahan ve Artvin bölgelerinin de Gürcü

işgalinden kurtulmuş olmasının haberleri, Malta'daki Karşılar'a umut veriyordu. Birinci İnönü Zaferimiz ile Yunanlıların yenilmesi, ilk defa Ankara Hükûmetimiz'in İtilâf Devletleri'nce tanınmasına ve 21 Şubat 1921 de başlayan "Londra Konferansı"na çağrılmamıza yol açmıştı. Bu arada TBMM Hâriciye Vekili Bekir Sâmî (KUNDUK) ile İngiltere arasında, 16 Mart 1921 de imzalanan anlaşmaya göre, Malta'dan 64 Türk serbest bırakılacaktı. İşte bu sıralarda Malta Sür-günü olan Kars "Hükûmeti Muvakkata"sı erkânından dört kişi, Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nde okunmak üzere, İlk-Dilekçe'yi, yine kitâbeti iyi bir Türkiyeli'ye yazdırmışlardı. Fakat, aynı 24 Mart 1921 günü ajanslardan, 23 Martta Yunan Ordusu'nun ilerlediğini ve sonra da 26 Martta taarruza geçerek İkinci-İnönü Savaşı'na başladığını duyunca, bu İlk-Dilekçeyi göndermeyi sonraya bırakmışlardı. 200 x 258 mm. boyunda, tek yüzü ince mavi çizgili ve marjlı mektup kâğıdına-marj çizgisi tersine yanı solda kalarak— 2 sahifeye kara mürekkeple yazılmıştır. İlk kâğıtta 25, ikincide 7 satır bulunmaktadır. İki de, sonradan dosyalanırken, sonlarından delinmiş de, deliğe gelen kelimeler okunabiliyor.)

"Bismillâh"

Ankara'da Mustafâ Kemâl Paşa Hazretleri'nin Delâleti Sâmîyyeleri'le Büyük Millet Meclisi Hey'eti 'Umûmiyyesi'nin Nazargâhi 'Âlîsi'ne

Ma'rûzi 'âcizânemizdir:

Senelerden beri yekdiyerine hasret kalan öz-evlâdlarını birbirine *Kars'da, Ardahan'da* kavuşduran *Harbi - 'Umûmî*; singirleri za'fa dūçâr olan (müttefikimiz) *Bulgar ve Alman Milletleri'nin* ef'âlile, onların ve binnetîce *Türkler'in* 'aleyhlerine nihâyetlendi. Bu vaz'iyet karşusunda, Kardeş'i'nden ayrılmamak mecbûriyyetinde olarak, mevcûdiyyetini ihsâs ârzûsunda bulunan *Karşılar*; (9. Ordu Kumandanı Harputlu Ya'kuub) *Şevkî* (SUBAŞI) *Paşa'nın*, kendülerini (Ocak 1919 başlarında Mütarekeye uyarak artık) terkederken, talep ettikleri yardımları, kalblerinin istediği gibi istihsâl edememişler idi.

Bu hâle karşı, *Kars* ve (Batum-Artvin, Ahıska-Ahılkelek, Sürmelü-Nahçıvan ve Kamerlü/Serdârâbâd ile Ardahan, Oltu ve Kağızman Sancakları gibi) *Tevâbi'i Ahâlîsi*, dūçâri nevmidi olmadıktan başka; (17 Ocak 1919 da) intihâb eyledikleri yüzotuzbir *A'zâ'dan* mürekkeb *Meb'ûsân* ve onsekiz *A'zâ'dan* mürekkeb *Şûrâyi-Millî*

ile teşekkül eden *Hükümetleri*, kalblerinin fevranını ve *Türklüğü*'e merbûtiyyetini, mâddeten ve 'alenen izhâr etdiler. İşte o *Hükümet'in A'zâsı* olan 'âcizlerle arkadaşlarımın gaayesi: *Türklüğü*'ün, *Kars* ve *Tevâbi'i*'nde ebediyyen idâmesi ve *Anavatan'a* irtibâtı idi.

Mütâreke'yi müte'âkıb o havâliyi istilâ eden *İngilizler*, *Türk Milleti* yerine *Ermeniler*'i idâme için, *Harbi-'Umûmî*'deki zâhiri gaali-biyetlerinden mağrûr; ve emeli siyâsilerinin bilâmüşkilât husûlünden mutma'in bulunuyorlar idi. Haqîkati hâle gayri mutâbık dost (luk)larile kâzib 'adâletlerine inanan bir kısım cühelâ, var idi. Ve hattâ bizler bile, o inanan cühelâdan başka bir sûretle düşünmüyor idik. *Ermeniler*'i *Kars*'da ikaame ve teksîr etmek; ve milliyet prensiplerile singirlerini gevşetdikleri mağlûblarını, daha ziyâde aldatmak fikrinde oldukları, bilâhire anlaşıldı. Ancak, mâzînin yalancı propagandasile dimâğları dolmuş olanları, iğfâl edilmekte olduklarına iknâ' bile, kolay olmadı.

13 Nisan (1919)da, (Mondros Mütârekesi'ne göre *Kars* Müstahkem Mevki'inde bir Müfreze İngiliz askeri ile yerleşmiş bulunan) *İngiliz Murahhâsi 'Askerîsi* (General Divi), 'âcizlerle refiklerimi, evvelce verdiği ma'lûmâta ibtinâen, *Meclisi Millî*'de dostâne ziyâret ederken, ansızın süngülü 'askerlerle kuşatdırdı. Ve, *Hey'etimiz*'i tevkiif ederek, *İstasyon'a* sevğ-edip; sâhibsiz kalan biçâre *Kars Ahâlîsi*'ni, kahren ve cebren *Ermeniler*'in tâbi'i kıldı. *Kars*'dan bu sûretle ayrılmamızı müte'âkıb, *Ermeniler*'in hâkimiyeti, *İngiliz* kuvvetleri (Nisan 1919 sonunda) te'sis olundu.

Hepimiz oradan, (demiryoluyla Gümrü-Tiflis-Batum'a, buradan da gemi ile) *İstanbul'a* getirilerek, (Sirkeci'deki) *Arabyan Hanı*'nda kırkbeş gün tevkiif olunduktan sonra, *Malta*'ya sevğ-edildik. Ve (İstanbul'dan gemi ile ayrılacağımız) o gün, *İstanbul* (İ'tilâf Fırkası) *Hükümeti*'nin teslim ettiği "hârici ez-millet" denilen (Ziya Gökalp ile öteki Türk Aydınları ve İttihâd Fırkası ileri gelenlerinden 67 kişilik) *Zevât* ile, (28 Mayıs 1919 günü sa'at 18 de Galata-Rıhtımı'ndan kalkan "Princess Ena" adlı İngilizler'e âit) vapurda birleşdik.

Bundan dokuz mâh akdem (Temmuz 1920 ortalarında), hiçbir günâ mücibi tuhmet ve mu'âheze hâlimiz olmadığından dolayı, sebilimizin tahliyyesine *Britanya Hükümeti*'nin karâr verdiği, resmen tebliğ olundu. Bu tebliğaat defa'ât ile tekrâr ve muhtelif tarzı iğfâlkârâne ile tahrîf ve tağyîr edilerek; gâh ümîdvâr ve gâh nevmîd

edildik, ki tafsîl ve izâhı, bunca meşâgüli mühimme ve ‘âliyyeleri arasında, mûcibi tasdî‘ olacağından, sükûtu ihtiyâr tabî‘idir.

Ahîren *Kars*’ın (30 Ekim 1920 de Ermeni işgalinden kurtarılarak) *Anavatan*’a kavuşup, *Meb’ûsları*’nı *Büyük Millet Meclisi*’ne gönderdiğini, kemâli fahr ile işitdik (bu sırada *Kars*’ta ve *Ardahan*’da henüz seçim yapılmamış; Millî-Şûrâ bölgelerinden, Son/IV. Osmanlı Meclisi için seçilen *Oltu*’dan 2 ve *Batum-Artvin*’den 5 *Meb’ûs*, 13 Mayıs ve 3 Haziran 1920 de *Ankara*’daki TBMM’imize katılmışlardı).

Şu ma‘rûzâtımızın gaayesine nakli kelâm edilince (2. sayfa):

Evvelen, *Malta*’dan tahliyyemizin çâresine tevessül buyurulması; *sâniyen*, ilk ve serî‘ vâsıta ile, nakden burada bizlere mu‘âvenet edilmesi; *sâlisen*, evlâd ve ‘iyâlimizin, nerede bulduklarının tahkîkile, *Kars*’da iskânlarının te‘mîn edilmesidir.

Bu metâlibâtımızın sâha-ârâyi husûl olabilmesi, *Hey’eti ‘Âliyei Hükümetiniz*’in mesâ‘îi mütemâdiyyesine müftakır bulunduğunun ‘arzile; *Müslümânlar*’ın sa‘âdet ve selâmeti ‘âliye ve müstakbesini, eltâfi İlahiyye’den tazarru‘ eyler; ve hakkımızda, ibzâlii ‘âtuftet ve uhuvvet buyurulmasını, ricâ ederiz. Ol bâbda emr ü fermân, velî-ülemringdir.

Fî 24 Mart sene 337/(1)921.

Kars Hükümeti Muvakkate Re’îsi Sâbıkı
Cihângîrzâde İbrahîm (AYDIN)

Hükümeti Sâbıkı
İ‘âşe Nâzırı
Yûsufzâde Yûsuf
(ARPAÇAY)

Kezâ
Harbiyye Nâzırı
Cihângîrzâde Hasan
(AYDIN)

Kezâ
Cihângîrzâde ‘Azîz
(CİHANGİR)

VI

(İki mislimizi aşan Yunan Ordusu, 31 Mart/1 Nisan 1921 gecesini İkinci İnönü Zaferi’imizle yenilip, 8 Nisan 1921 de Aslıhanlar Savaşını da biz kazanmıştık. Bu çok sevindirici haberler üzerine *Malta*’daki “Sâbık” *Kars Hükümeti Erkânı*, Nisan 1921 ortalarında, yeniden ve daha uzun bir dilekçeyi, yine Türkiyeli bir sürgün arkadaşına yazdırtmış ve onu, *Ankara*’ya postalamışlardı. Bu “İkinci-Dilekçe”nin, elimizde iki nüshası var: Birisi müsvedde olup, üzerinde, kaleme alan tarafından çizikler ve düzeltmeler yapılmıştır, en başta “Bes-

mele" remzi konmamıştır. Bu müsvedde, iki yüzünde ince 34 satır çizgisi bulunan 211 x 337 mm. boyundaki kalınca bir mektup kâğıdının iki yüzüne, kara mürekkeple ve çok okunaklı biçimde yazılmıştır. İlk sahifede 37, arka yüzünde 33 satır bulunmakta olup, dilekçe sahiplerinin adları yoktur. Her iki sahifede de, kâğıdın başlık kesimi, alta gelmiştir. "24 Mart 1921" tarihli İlk-Dilekçe'de, "Mustafâ Kemâl Paşa Hazretleri" için, Sadria'zamlara mahsûs "Sâmî" sıfatı kullanılmışken, bunda, Devlet-Re'isi oluşunu belirten, "Devlet-Penâhî" denilmesi, dikkate değer).

Müsveddenin sol üst köşesinde, 4,5 satırcık hâlinde, eski-yazıya elverişli olmayan ince uçlu bir kalemle ve soluk kara mürekkeple, İbrahim AYDIN'ın elyazısıyla, şu not bulunmaktadır:

"Mart sene 336 (1920) târihinde, (galiba, 16 Mart İstanbul İşgali üzerine) serbestiyetimiz, tebliğ olunmuş idi. Fakat bilâhîre, *Gürcü* ve *Ermeniler*'in teşviğ ve ifsâdâtile, 'azîmetimiz terkile kezâ te'aşşur eyledi".

(Bu müsveddeden, yazısı kolay okunmayan başka birisi, aynen temiz bir sûreti, 203 x 303 mm. boyunda, çizgisiz iki kâğıda kara mürekkeple yazmıştır. Klişesi verilen İkinci-Dilekçe'nin temiz nüshasının başında "Besmele" remzi vardır. İlk yaprakta 26, ikincisinde 28 ve arka yüzünde 1/4 satırda son ibâreler yer almaktadır. Müsvedde, dosyalanmak için delinmişse de, bunda delme makinesi kullanılmamıştır. Başlığın yanına, kırmızı kurşun kalemle, "Nîsân 1921" yazılmıştır.)

"Bismillâh"

Ankara'da Mustafâ Kemâl Paşa Hazretleri'nin Delâleti Devlet-Penâhîlerle Büyük Millet Meclisi Hey'eti 'Umûmiyyesi'nin Nazargâhi 'Âlîsi'ne

Hayâtda, kâğıda dökülmüş uzun derdlerin dinleyicisi, okuyucusu azdır. Velez öz-kardaş, yâ dındaşın bile olsa. Fakat, bu elîm 'âdetde *Sizler*'in bir istisnâ teşkil edeceğinizi umduğumuzdan; ilk müsâ'îd vesileden (Londra Konferansı sırasında TBMM Hükûmeti Temsilcisi Bekir Sâmî KUNDUK'un, İngiltere ile yaptığı 16 Mart 1921 tarihli "Mukaavele" ile esîr ve sürgünlerin, karşılıklı olarak bırakılması mümkün olurken) istifâde etmeğe, teşebbüs etdik.

Bizim derdlerimiz de, o kadar derin ve onulmazdır ki, ancak, yüreklerinize düşünecek bir tutam insâf ve mürüvvet âteşile şifâ bulur. Bunları: *MEDHAL*, *ESÂS* ve *NETİCE* olarak, üçe tefriğ etdik; ve mümkün mertebe, hûlâsasını 'arzetmeğe çalışdık.

MEDHÂL. – Zirde vâzi ‘ulimzâ olan bizler, *Karslı’yız. Müttâreke*’den biraz evvel (doğrusu, az sonra, 5 Kasım 1918 de Kars’ta kurulan “Millî İslâm-Şûrâsı”, teşkilâtını genişleterek, doğugüneyde Nahçıvan ve Ordubad’a, kuzey batıda Ahıska ve Batum’a kadar Yerli-Türkler’in eliyle “Şu‘beler” açmışken, 9. Ordu Kumandanı Harputlu *Ya’kuub Şevki* (SUBAŞI) *Paşa*’nın kumandasındaki *Kafkas Türk Ordusu, Erzurum* üzerine (1914 Hududları gerisine) çekilmeğe başlarken; *Memleket*’i idâresiz ve (saldırmağa hâzır Ermeniler ile Gürcüler’e karşı) müdâfa‘asız bırakmamak için, *Merkez*’i *Kars* olmak üzere, (17/18 Ocak 1919 gecesi biten “Büyük-Kars Kongresi” kararı ile) “*Cenûbigarbi-Kafkasya Hükûmeti*” nâmı altında ve *Halk*’ın ârzûsile (geçici olarak) bir *Hükûmet* teşekkül etmiş idi. (Şimdiki: Arpaçay, Susuz, Kars/Merkez, Selim ve Sarıkamış İlçelerini içine alan “Kars Sancağı” ile; Çıldır, Ardahan/Merkez, Göle, Hanak ve Posof İlçelerini içine alan “Ardahan Sancağı” çekirdek olmak üzere) buna iştirâk eden yerler, şunlardır:

Batum, Murgul (Göktaş), (*Borçka*), *Ardanuş* (Ardanuç), *Artvin*, (Çürüksu dahil, Aşağı – ve Yukarı –) *Acara, Şavşed* (bu sayılanların hepsi, “Batum-Sancağı” mız sayılıyordu; 1918 de kurtulunca Mutasarrıfı, sonradan İstanbul Ü. nin ilk Rektörü olan, Cemil BİLSEL idi), *Ahıska, Ahılkelek* (en kuzeydeki bu iki “Kazâ”, 250 yıl boyunca merkezi Ahıska olan “Çıldır Eyâleti” mize bağlı ve Kıpçak-Türkleri bölgesi iken, pek şanlı bir müdafaamızdan sonra 1828 Ağustosunda ilk defa Rus Çarlığının işgaline geçmiş ve 1829 Edirne Mu‘âhedesi ile, “Savaş Tazmînâtı yerine” Çarlığa bırakılmışken, yine de “Yerli-Türk Müslümânlar”ın sayısı, çoklukta idi. 1945 te Stalin, buralardaki 250 000 Türkü, Ortaasya ve Sibir’e sürdürerek, “Gürcistan’ı diken-siz” duruma getirdi), *Oltu* (Erzurum’a bağlı Şenkaya ve Olur İlçeleri dahil), *Kağızman* (Digor ilçesi dahil), (1746 da Afşarlı Nâdirşâh ile yapılan Antlaşmaya göre İran’a bırakılmışken, 1559 da Kanûnî’nin oğlu Şehzâde Bâyezîd ile birlikte Konya’dan İran ülkesine kaçan “Turgutlu” oymakbeğleri neslinden bir “Hanlık” idaresinde iken, 1827 de Rusların istilâ ettiği “Revan Vilâyeti”nden) *Gümri* (1924 ten beri, “Leninakan”), *Erivan* (Revan), (Sürmelü-Sancağı merkezi ve bugünkü: Aralık, Iğdır, Tuzluca İlçelerini içine alan) *Iğdır*, (Aras solundaki “Serdârâbâd” merkezi) *Kamerlü* (bu dördü, eski “Revan-Hanlığı”ndan iken, yine de Türklük sayısı çoklukta idi), *Nahçıvan*,

(Şarur/Şeril), *Ordubad*⁴. Buraları, 130 (bir de Kars Temsilcisi ile= 131) *Meb'ûs* intihâb edüp, *Kars*'a göndererek; 18 *A'zâ*'dan 'ibâret, bir *Şûrâyi-Millî* (asıl adı, "Cenûbigarbî-Kafkas Hükûmeti Muvakkatai Milliyyesi"ni) teşkil etdiler. Ve *Meclisi Vükelâ Riyâseti*'ne, zırde vâzi'ulimzâ olanlardan, *Cihângîrzâde İbrâhîm Beğ*'i ta'yîn eylediler. Diğer *Rüfeka*'nın esâmîsi, zırde yazılıdır.

Hükûmet, bu sûretle te'essüs ve teşekkül etmiş ve işe başlamış olduğu bir sırada (40 000 Km² olan arâzide: 1 535 824 Türk-Müslüman ve 227 324 — Rum, Asori/Süryanî, Malakan, Ukraynalı/Khakhhol gibi — Gayrimüslim = 1763148 nüfuslu 34 idare bölgesi, hep *Kars*'a bağlı iken), *Mütâreke* oldu (doğrusu, Mondros Mütârekesi'ne göre) ve *İngilizler*, *Batum*'a (yeniden) 'asker çıkardılar. Bir gün (13 Ocak 1919 da), *İngiliz Murahhâsi 'Asketsi Ceneral Biç* ("Beach"), (tirenle) yanında (getirdiği, 60 kişilik) bir *Ermeni Hey'eti* olduğu hâlde, *Kars*'a geldi. Maksadı, *Kars*'da bir *Ermeni Hükûmeti* te'sisi imiş.

Fakat, orada müşekkel ve müteşekkil bir *Hükûmet* görünce, (uzun münakaşalar ve *Kars İstasyonu*'nda yaptığımız büyük Miting'den sonra) *Hey'et*'i, gerigönderdi. Ve *Hükûmetimiz*'i, resmen tanıdı.

O günlerde idi ki, (*Mütâreke*'ye göre, Türk Ordusu'nun 1914 Hudûdları gerisine çekilişini fırsat bilen Ermeniler, yeniden silâhlanıp saldırı ve mezâlîme başlayınca) *Milli* (Millü/Milân) '*Aştreti*'nden (Aras kuzeyindeki Burukanlı Boyundan) onbinden fazla(sı) (ile) *Zengi-Basar* (yani, Gökçeğöl'den gelen Zengi/Hurasdan çayının *Revan*'dan aşağı ilkbaharda kabarıp yayıldığı yerler) ve *Eçmiyazin* (*Revan-Üçkilisesi/Valarşabad*) ve *Gümrü* gibi yerlerde, çok *Müslümân ve Türk* nüfusu, *Ermeniler*'in bıçakları altında cânverdiler. Bu hâli, (*Kars Müstahkem Mevki*'inde oturan) *Ceneral Biç*'e bildirmek üzere ve *Hükûmet Re'îsi* sıfatile, mürâca'at etdim. *Yâver*'i, "ne 'arzedeceğimi" sordu; söyledim. Şu cevâbı verdi:

"*Türkler, Ermeniler*'i kesdiler; tabi'idir ki, şimdi de *Ermeniler, Müslümânlar*'ı kesecekler!"

Ceneral'e mülâkı olduğum zamân, *Britanyalılar*'ın bu zihniyyetinden şikâyet etdim. Hiçbir cevâb vermedi. Ba'dehu *Ceneral* bize,

⁴ Fahrettin ERDOĞAN'ın, 17 Nisan 1919 da Erzurum'da bastırıp, "*Aşâir Rûesâsi*"na da gönderdiği "*İntibâhnâme*"de, yukarıdaki yerlerden başka: "*Kars, Ardahan, Borçka, Çürüksu*, (Arpaçayı başlarındaki) *Ağbaba, Penek, Horasan* (Karaurgan Bucağı), *Digor, Şarur, Şahtahtı, Yenice* (Nahçıvan Merkezi) ve *Culfa*" da yazılıdır ("Millî Mücadele'de Kars, I. Kitap", s. 55-56).

aslâ icrâ etmediği birçok va‘adlerde bulunarak, ıknâ‘ etdi. Ve *Kars*’da kalacak olan *Mîralay Tanperli* (“Tamperly”) ile teşriki mesâ‘î etmemizi tavsiye ederek, döndü gitdi.

İki ay sonra, (1919 Şubat sonlarında) *General Ayser* (“?”) geldi. O esnâda, ‘askerî ve mülkî esâslı teşkilâta başlamış idik; ve *Hükümet*, muntazaman işbaşında idi. Bu *General* de, çok durmadan gitdi; ve yerine, bir *Mîralay* gönderdiler. Bunların hepsi de, (Mondros Mütârekesi’ne göre Ordumuz’dan teslim aldıkları *Kars* Müstahkem Mevki’inde, Batum-Tiflis-Gümrü üzerinden tirenle gelen İngiliz – Hindli ve şimdiki Pâkistanlı – Müslümân erlerinden kurulu müfrezele-riyle kalan) bir ‘*Askerî Murahhas* sıfatını hâiz idiler. *Meclisi Millîmiz*, hâli ictimâ‘da olduğundan (bu son ibâre, müsveddede var, temizde atlanmış), birkaç def‘a da *İngiliz Zâbitânı* geldiler; ve *Sâmi‘în-Mahalli*’nden, müzâkerâtı dinlediler.

12 Nisân (1919) da, o *İngiliz Murahhası ‘Askerisi* (Mirlivâ *General Divi*) de, (*Hükümet Tercümânı* olan, 200 yıllık mühtedi İngiliz “Robenson” âilesinden ve Yedeksubaylıktan Kasım 1918 de *Kars*’ta terhis edilince 100 lira maaşla bu hizmete alınan İstanbullu Ahmed ROBENSON, ile gönderdiği bir resmî tezkire ile) *Meclisi Millî’yi* ziyâret edeceğini bildirdi. Ve ertesi (13 Nisan Pazar) günü, geldi. *A‘zâ’yı* kendisine takdîm esnâsında, (dışarıda *Meclis Muhâfız Polislerimizden*, Ortakapı Mahalleli — şimdiki “ÇİÇEK” soyadlı âilenin dedesi — Karşlı Mamo-oğlu ‘Âkif Ağa’nın oğlu Arslan Efendi’yi, içeri dalmak isteyen İngiliz Çavuşu’na karşı tabancasına davranırken, tüfek kurşunları ile şehid etmişler; ayrıca üç polisimizi yaralamışlar; telefon tellerimiz kesilmiş; zırhli otomobillerle makineli-tüfekli ve elbombalı, piyade toplu İngiliz erleri, cadde kavuşaklarını tutmuşken, şimdiki Kâzımpaşa-Hâlidpaşa Caddeleri kavuşağındaki Belediye binası damına çıkmağa davranan bir İngiliz erini hançeriyle öldüren Jandarmalarımızdan Çıldırılı bir genci de, tüfekte şehid etmişken) gördük ki, (sâ‘at 16 da) *Meclisi Millîmiz*, süngülü *İngiliz ‘Askeri* tarafından ansızın kuşadılmış! Ve (Bir İngiliz uçağı, *Kars*’a, kasabalara ve büyük köylere, “Tiflis Şark Matba’ası”nda basılı bozuk türkçeli olan İngiliz Kafkas Ordusu Kumandanı *General Thompson* imzâlî “*İ‘lân*” başlıklı beyânnâmeyi atmakta ve büyük gürültü-süyle Halkı ürkütmekteyken), *Hey’eti Hükümeti* tevķif ederek, cümle-

mizi, zırhlı otomobiller içinde *İstasyon*'a sevķ-etdiler⁵. 'Askerlik, merdlik, siyâset gibi şey'lerle kat'iyen uymayan (2.s.) bu arkadan ta'arruzu protesto etdiğimiz zamân, merkuum *Mîralay* (Mîrlivâ Ceneral Divi), *Meclisi Millî* huzûrunda 'alenen bize, her dürlü ve bin dürlü te'minât vermeğe başladı:

⁵ İyi bir fotokopisi 1983 yazında, "*Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Dairesi Başkanlığı*" Kütüphanesi'ne verilen, Orenburglu Davâvekili ve Kars Hükümeti Polis 'Umûm Müdürü *Mamiloğlu Tevhididdin*'in Malta'da, kendi Başkırt-Türkçesi karışığı ile yazdığı 80 sahifelik "*Hâtıralar*"ında (s. 1-2), *İngilizler*'in, *Kars*'ı hile ile işgali ve *Hükümet Erkânı*'nı tevkif ile *Gümrü*'ye sürmesi, şöyle anlatılıyor:

1919 târihinde April (Nisan) 13 de, (öğleden sonra) sâ'at üçyarımda, *Kars*'da olan *İngiliz Muraħhası*, (General Divi) tarafından, *Hükümet Tercümânı* (200 yıldan beri İstanbul'da yerleşip, Müslümân olan İngiliz "Robenson" âilesine mensup ve 1918 Kasım başında yedeksubaylıktan terhis edilince, Kars Millî-Şûrâsı'nda 100 lira aylıkla hizmete alınan) *Ahmed* (ROBENSON) *Big* vâsitasile, bir kâğız göndermişti. (Bunda) "Sâ'at 4 de, *Parlame(n)t*'e keldikten (geleceğinden) heber vermişti: *Hükümet Re'isi* ve *Hey'eti İdâresi*, berâber olmalı; ve *A'zâi Meclisi Meb'ûs*, cem'eten orda olmalıdı. Onları, ziyâret edecegem".

Hükümet Re'isi İbrâhîm Big, emir vermişti ki: "*Parlame(n)t* ve *Hükümete maħşûs olan Memûrîn*, hâzır olsun".

1919 târihde, April 13 de, sâ'at 4 de (16 da) *Kars*'da *Cenûbigarb-Kafkaz Hükümeti* deyen (denilen) *Parlame(n)t Konağı*'nda (şimdiki, Vâli lojmanı'nda), *Hükümet Re'isi İbrâhîm Big* ve *Hükümet Hey'eti* ve (bir kelime, okunmuyor) ve *Meb'uslar*'dan bir cem', *Parlame(n)t*'i muhâsara edüp, dutublar (yani, Meclis'te hâzır bulunuyorlardı). Esmâları, aşaka (aşağı)da zikr-olur:

Hükümet Re'isi, İbrâhîm Big Cihângîrzâde;
Harbiye Nezârı (Nâzırı), Hasan (Han) Big Cihângîrzâde;
Kars Vâlisi, (İğdırlı) Mehmed Big 'Alibigof;
Polis ('Umûm) Müdürü, (Orenburglu) Tuhafdîn Mamilof;
Muhâcîr Müdürü, (Rum) İsteban Efendi Pafyadi;
Mâliye Nezâreti A'zâsı'ndan, 'Aziz Big Cihângîrtrof;
Kars (Polis) Komiseri, (Digorlu Salâhoğlu) Mûsâ Big;
Ahâli'den (Rum Milletvekili), Pauli Camasof;
Parlame(n)t A'zâsı'ndan, (Polonyalı göçmen, terzi) Simon Raçinski;
Dâhiliye Nezârı, (Kağızmanlı) 'Alî Big İsmâilzâde.

April 13 de 1919 târihde *Kars*'da, özge bir hâl oldu: *İngiliz 'Askerler*'i, *Kars*'da küçe (câdde)leri kesdiler (geçişî yasakladılar), küçeleri tuttular. Zırhlı avtambıl (otomobil)ler, küçenin her terefinden, geşt ü güzâr edirler.

O vakt, zırhlı avtambıl tahtı muhâfazasında, o yukarıda zikr-eyledigimiz *Hükümet Re'is* ve *Nezârları* (nı), berâber bir avtambilde, *Koburnator* (Gubernatör/Vâli Konağı) küçesinden (şimdiki Ordu Câddesinden) düz-doğru *Demiryol İstasyon*'a, orda maħşûs (hâzırlanmış) olarak bir katar vakonları vardı, o sâ'at bindi(rdiler).

Sa'at yedide (19 da), oradan hareket edüp, sâ'at 12'(24) de *Gümrü'*de, bir *İngiliz Kaptan* ("Captain" = Yüzbaşı), *Hükümet Re'isi İbrâhîm Big'e* tabanca çekip:

"Bu sâ'at, seni vuracegem" (dedi). O da cevâbında:

"Vuraceksen, vur!" söyledi.

* * *

Ashında 13 Nisan 1919 da *İngilizler'in Meclis'ten* yakalayıp, demiryolu ile *Batum'a* gönderdikleri kişiler, 12 dir. Rahmetli *Mamiloğlu*, çok yaşlılığından olacak, yukarıdaki 10 kişiye, *Yusufzâde Yusuf* ile *Mehmedzâde Muhlis Beğler'in* adlarını katmayı unutmamıştır. Bunlardan, *Kağızmanlı 'Ali Beğ, İstanbul'dan* geri *Batum'a* getirilmişken, bir yolunu bulup kaçarak, *Kağızman'a* gelmiş; ve buranın (Şimdi *Sarıkamış'a* bağlı en güneydeki) *Ortakale* köyünde kurduğu, sayıları bazen 200'ü bulan gönüllü milislerle, *Ermeniler'le* savaşmış, onların *Karakurut* (yanlış resmî adı, *Karakurt*) *Bucağı* güneyine geçmelerine engel olmuş; ve 1920 de *Kağızman'ın* Kurtuluşu'nda, milisleriyle ordumuza öncülük etmiş; *Digor'u* da kurtardıktan sonra, oraya "*Nâhiye Müdürü*" tayin edilmiş; 1921 seçiminde de, *Birinci Dönem Kars Meb'üsü* olmuştur.

Çarlığı'nın, Azerbaycan ile Anadolu Türklüğü'nün arasını kesmek üzere *Kars İli'ne* getirip yerleştirdiği *Anadolu Rumları'ndan* olan *İstefan Vafyadis* ile *Pavli Camuşof, Malta'ya* vardıklarından bir yıl sonra, *İngiliz* makamlarına, başvurarak, serbest kalınca, *Yunanistan'a* gitmiş ve *Göle* ile *Sarıkamış'taki* köylerinden âilelerini de yanlarına götürmüşlerdi.

Yine *Çarlığı'nın Kars'a, "Khakhol* (Ukraynalı), *Malakan* (kilise, haç bilmeyen, domuz ve içkiyi sevmeyen çoğu, "Çeremis"li Fin kolundan yarı-hıristiyan + yarı-putatapan), *Dukhobor"* denilen "*Rus-Koloni*" unsurları arasında getirip yerleştirdiği, "*Polyak*" da denilen azlık *Polonyalılar'dan Simon RAÇİNSKİ* ise, *Malta'da Türk* arkadaşlarından ayrılmayıp, buradan kurtulan ilk 40 kişiden birisi olarak, o zaman hâlâ Rus pasaportu taşıdığından "*Agayef*" soyadıyla anılan *Agaoğlu Ahmed* ve *Karslılar'la* birlikte, *Batum'a* çıkıp, oradan *Kars'a* dönmüştü. *Kars'ta Belediye'ye* âit "*Bit-pazarı'ndaki* bir dükkânda, hâzır-elbiseçilik yaparak geçiniyordu; *Karslılar'ın* dostluk ve sevgisini kazanmıştı; *Kars'ta* öldü.

Onun *Malta'daki* geçim yolunu, Gazeteci *Ahmed Emin YALMAN*, şöyle anlatır: "(Eski *Sadria'zam Sa'id Halim Paşa'nın* evlâdlığı 16-17 yaşlarındaki *Yemenli İslâm*, (*Malta'daki* Sürgünlerin bulunduğu kale olan) *Polverista'nın* da tellâlı idi. Kimin satılık birşeyi olsa, *İslâm'a* verir, sattırır. (Onun) asıl mühim işi, *Kafkasyalı* bir *Rus* (doğrusu *Polonez*) terzi ile olan şirketti. Bu *Rus Terzi* (*Polonez Simon Raçinski*), *Kars Muvakkat Hükümeti'nin* kurulmasıyla ilgili olmasından dolayı, *İngilizler* tarafından *Malta'ya* sürülmüştü. *İslâm'la* berâber, *Kamp'ın* çamaşır ve ütü işlerini görürler ve bu işleri resmen gören bir *Maltuz* (*Maltalı*) kadınla, fiat kırmak suretiyle rekabet ederlerdi."

"*Karslılar*, on-oniki kişilik bir gruptu. Nasılsa, *Malta'ya* yollandıktan sonra, orada unutulmuşlardı. *Dilekçeleri'ne*, vapurla serbest bırakılacakları hakkında cevap verilmişti. Bu ilk vapur (Ekim 1919 da gelecekken), birbuçuk yıl yollarda kaldı! Nihayet *Karslılar* da, hepimizle beraber, (30 Nisan 1921 de gemiye binince) serbest bırakıldılar" ("*Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*", Cilt: 2 [1918-1922], 1970 İstanbul, s. 176).

“Haysiyetimizin, ‘âilemizin, mâl ve cânımızın ve ihtiyâcâtımızın kat’iyyen te’mîn ve muhâfaza olunacağını; her nereye sevğ-olunsak, hiçbir zahmet çekmiyeceğimizi”, ‘ilâve etdi. Ve bütün bu te’mînâtı, mensûb olduğu *Büyük Britanya Hükûmeti* nâmına beyân etdi. Hâlbu ki:

ESÂS. – Bu, bir *Devlet* nâmına verilen sözlere rağmen, *evvelâ Gümri İstasyonu*’nda (tam yarıgecede), silâhlarımızı aldılar. *Sâniyen*, yarım sâ‘at sonra (rusça) *İstasyon Kumandanı* olduğunu söyleyen bir *İngiliz Zâbiti* geldi; alnıma tabancasını dayayarak, koynumdaki birçok ruble ve (türk lirası) banknotları soydu. Ve, daha birçok işken-celer yapılacağını söyledi ki; şimdiye kadar verdikleri ve söyledikleri sözlerin yalnız bu kısmı, tamâmen ve hattâ fazlasile tatbîk olunmuş ve olunmaktadır.

Mes’ele, bütün *Ermeniler* üzerinde dönüp, dolaşıyordu. Her yerde, her işde, her *İngiliz*’in yanında, *Türk* kanına susamış, *Müslümân* bağırınıdeşmeğe hâzır bir *Ermeni*, karşımıza çıkıyordu. Ve söz, *Büyük Britanya Kumandanları*’ndan ziyâde: Tercümân, Arabacı, Gardöfren, hüviyeti meçûl *Ermeniler*’in idi.

Sâlisen, (14 Nisan 1919 günü sabah sâat 11 de, aynı tirenle) *Tiflis*’e sevğ-olunarak, (İngiliz Kafkas Ordusu Kumandanı General Thompson’un, İstasyon’a gönderdiği bir) *İngiliz Hey’eti* karşısına çıkarıldık. İlk hitâb:

“—*Kars*’a, niçin *Ermeniler*’i kabûl etmediniz?” oldu. (Bu Hey’et’e:)

“Bunun, sırf bir idâre işi olduğunu; *Ermeni* zulmüne uğramamış, ‘âilesinden, en az iki-üçünü kurbân vermemiş *Müslümân ‘Âileleri*’nin (son kelime, temiz nüshada atlanmış) hissiyâtını; zamânın, her hissi örtmeğe kaabiliyyeti olduğunu; hâzır bir sükûn devresi hâsıl olmuşken, yeniden alevlendirmenin muvâfık olmayacağını” anlatmak, kaabil olmadı.

Ve, düçâr olduğumuz hakaaretlerle, uğradığımız gasb ve gaa-retlerden şikâyet etdik. “Hiçbir hakkın zâyi‘ olmayacağı”nı, ‘alel-usûl bildirdiler. Fakat bugüne kadar, ihkaak edilen değil, ‘akla bile getirilen bir mu‘âmeleye nâil olmadık: En soğuk bir zamânda üzerimize, tüy kadar hafif olsun, bir örtü (bile) vermeden, mevâşi gibi *Batum*’a ve oradan da (vapurun etlik hayvanlar konulan yerine dolurularak) *İstanbul*’a götürdüler.

(İstanbul’da, *Kars*’tan çıkışımızdan beri) kırkbeş gün (*Sirkeci*’deki) *‘Arabyan Hanı*’nda kapadıldıktan sonra, (28 Mayıs 1919 günü

sâ'at 18 de, Galata Rıhtımı'ndan kalkan "Princess Ena" adlı İngiliz vapuru ile) *Malta*'ya sevğ-etdiler. O gün, bugün hiçbir yerden, hiç-bir vâsıta ile, ne haber aldık ve ne kimseye sesimizi işitdirebildik.

Çoluk-çocuğumuz, nerede ve ne hâlde? Ahvâlimiz, ne olacak? Sefâletimize, ne vakıt nihâyet verilecek? Bunlar, bizim için o kadar mechûl kalmışdı ki, her düşünüşde, yüreklerimizin üzerine bir kan-pıhtısı katarak, sabr-etmeğe çalışıyorduk.

İki senedir bir pârasız, bir yardımsız; *Züntikaam* olan *Taârimiz*'in verdiği bir mıkdar tevekkül ve tahammül ile, yaşayabiliyoruz. Her mürâca'âtimiz, müstehzî bir sükût; her sükûtumuz, başka bir i'tisâfla karşılanmaktadır. Yerden yere vurularak, zindândan zindâna atılarak, sefâletten sefâlete kakılarak; ve feryâdlarımız, kan-ağlayan vicdânlarımızda boğularak, yaşamak; yaşamaksa, bizler de yaşıyoruz demektir!

Bugüne kadar birkaç def'a, (Ankara'da Büyük Millet Meclisimiz'e) mürâca'ate niyyet ve teşebbüs etdik. Vâsıtasızlıktan evvel, karşımıza, yâ bir *Kaporal* ("Caporal" = Çavuş), yâ bir *Meycur* ("Magor" = Binbaşı), kal'a gibi dikildi. Ve, *Hükümeti Metbû'aları*, za'iflere ve pençesine düşmek gafletinde bulunanlara karşı, minelezel tutduğu tarzi hareketden, yarım pus ayrılmadı.

Fakat bugün, *Büyük-Milletimiz*'in (Kars'ın Ermeniler'den savaşla, Ardahan ve Artvin'in Gürcüler'den barışla kurtarılması; 16 Mart 1921 Moskova Mu'âhede'si'yle Karadeniz-İran arasındaki Türk-Sovyetler hududunun kesilmesi; Batı-Cebhemiz'de Yunanlılar'a karşı I. ve II. İnönü Zaferlerimiz'in kazanılması gibi) 'azmi ve *Büyük Meclis*'in himmetile, zindânımız, Aylı ve ışıklı bir göğe, ilk pencereyi açdı. Ve biz buradan, Gayretullâh'ın doğuşunu seyrediyoruz!..

Bizim-Eller'den de *Meclisimiz*'e (Oltu'dan iki, Artvin-Batum'dan da beş) *A'zâ* geldiğini, işitdik; ve bu sefer gözlerimiz, ilk def'a sevinç-yaşları dökdü. (Yukarıda, "MEDHAL"deki) Bu ahvâli, onlar da bilir. Elbette, göğüslerinin içinde çarpan bir yürek taşırlar; sorarsanız, tafsilât verecekleri şübhesizdir.

Yalnız, şimdiye kadar neden böyle, zindân ve hicrân içinde bırakıldığımızı da yandığımızı, söylemekden kendimizi alamayız. *Türk Vatanı*'nın ve *İslâm 'Alemi*'nin uğrunda sarfettiğimiz mesâ'imizi, *Allâh* bilir; ve *Milletimiz* takdîr eder. *Bütün Türkler'in Büyük Millet Meclisi*'nden istirhâmımız, netîceten, şudur:

NETİCE. – 1) Evlâd ü ‘iyâlimizin, nerelerde bulduklarının, sağ kalup – kalmadıklarının tahkîkile; *Kars*’da iskânları. 2) İlk ve serî‘ vâsıta ile, nakden bize mu‘âvenet edilmesi. 3) Buradan kurtarılmaklığımız(ın), çâresine tevessül.

Bunlardan mâ‘adâ, birşey’ istemiyoruz. Hemân *Tañrı-Ta‘âlâ*, bütün *Türkler*’i ve bütün (2. sahifenin arkasında) *Müslümânlar*’ı, selâmet ve sa‘âdete kavuşdursun. (? Nisan 1921).

[“Kars Hükûmeti Muvak-

kata Re‘isi Sâbıkı	: <i>Cihângîrzâde İbrâhîm</i> (AYDIN).
Harbiye Mümessili	: <i>Cihângîrzâde Hasan</i> (AYDIN).
İ‘âşe Mümessili	: <i>Yûsufzâde Yûsuf</i> (ARPAÇAY).
‘Adliye Mümessili	
Müşâviri	: <i>Cihângîrzâde ‘Azîz</i> (CİHANGİR)
Kars Vâlî Sâbıkı	: <i>‘Alîbeğzâde Mehmed</i> (ARASLI).
Polis ‘Umûm Müdiri	: <i>Mamiloğlu Tevhîdidîn</i> .
Kars Polis Komiseri	: (Camadanlı) <i>Salâhoğlu Mûsâ</i> .
Posta ve Telgraf ‘Umûm Müdiri	: <i>Mehmedzâde Muhlis</i> (ATAMAN).
Parlamento A‘zâsı’ndan	: (Polonez) <i>Simon RAÇİNSKİ</i> .]

C. — Malta’dan Dönen İbrahim Aydın’ın, Trabzon’dan Mustafâ Kemâl Paşa’ya yazdığı Şükrân Telgrafı ve Cevabı:

(“II. İnönü Zaferimiz” üzerine “Londra Konferansı”na göre Malta’dan kurtulup gemiyle yurda dönen Karşılar’a İngilizler, “Rus Teba‘asıdır” diye İstanbul’a ve Trabzon’a çıkarttırmayıp, Batum’da bırakmışlardı. 23 Haziran 1921 de Trabzon limanında gemi demirlerken, Liman Memurlarımızdan birisine İbrahim Aydın’ın gizlice verdiği 36 kelimelik telgraf, o gün Ankara’ya yazılmak üzere telgrafhaneye geldiyse de, Kastamonu üzerinden ancak 28 Haziranda yerine ulaştı. İbrahim Aydın da Tiflis’e varmış olduğundan, Mustafa Kemal Paşa’dan telgrafla gelen cevabı, alamadı. Merhum İ. Aydın, Trabzon’dan Mustafa Kemal Paşa’ya yazdığı “Şükrân Telgrafı”nın müsveddesi yazılı defterinin, 1930 yılında “Serbest Cumhuriyet Fırkası”nın Kars İli Kurucusu ve Başkanı iken, bu partinin kapanması sırasında, evi aranıp alınan “evrâk”ı arasında gittiğini; fakat, Mustafa Kemâl Paşa gibi büyük bir Zâtın, o telgrafı cevapsız bırakmamış olacağını, söylerdi. Biz, her ikisini de, “Çankaya-Atatürk Arşivi”nde bulduk: Bu Arşiv’de birincisinin aslı, iki yaprak resmî telgraf kâğı-

dında ve "A. III; D. 18; F. 55"te; ikincisinin, Atatürk'ün düzeltmesini gören müsveddesi de, "A. III; D. 18; F. 55-1" dedir. 1969 da, her ikisinin mikrofilmni, 1983 te de fotokopisini aldık).

VII

(İki resmî telgraf kâğıdında).

MAHRECI: TRABZON. NUMROSU: 1746. KELİMESİ: 36. TARİHİ: 23-5-37 (1921). VÂSİTA MERKEZİ: Kastamonu. ALINDIĞI TARİH: Minhu (1337/1921 Mayıs) 28.

*Ankara - Büyük Millet Meclisi Re'isi Devletlü Mustafâ
Kemâl Paşa Hazretleri'ne*

Hükûmâti İslâmiyye 'adedinin teksiri emeliyle, bundan ikibuçuk sene evvel *Kars*'da, (Millî-Şûrâ adıyla) bir *Türk Hükûmeti* teşkiline muvaffak olmuş iken; *Ermeniler*'in ifsâdâtile, *İngilizler*'in hışm u kahrine uğrayarak; oniki kişiden mürekkep *Hey'etimiz*, *Kars Meclisi Millîsi*'nde hâli ictimâ'da iken, bağtaten ve mahfûzen *Malta*'ya sevğ; ve tahti esârete alınmış idik.

Bugüne kadar, hiçbir zâtdan ve şahısdan, mu'âvenet görmek şöyle dursun, ilelebed rehâmız daği zâil olmuş iken; *Büyük ve Asîl Türk* olan enzâri hamiyet ve şükrânî önünde parlayan *Seyfi Celâdeti Hayderâneleri* sâyesinde, altmışdört kişi miyânında kurtulduğumuzun edâyi şükrânını, tekmiî arkadaşlarım nâmına, *Zâti Devletiniz*'e 'arz ve iblâğımı, vecîbeden (s. 2) 'add-eder. Bundan böyle, mâl ve hayâtımızla, *Hükûmetimiz*'e hizmet eylemeğe âmâde bulunduğumuzu 'arzile, kesbi şeref eylerim, Efendim.

*Sâbık Cenûbigarbî Kafkas Hükûmeti Re'isi
Cihângîrzâde İbrâhîm (AYDIN)*

(En altta, Atatürk'ün, elyazılarıyla notu:)

"Eyi bir cevâb yazalım". *Tahrîrât'a*, 28-5-37 (1921). Mahallî Yazı, 3/3503.

B E L G E L E R

قارص ملي
شوراسی
عدد

قارص
۳۵-۱-۹۸

هغه فرد قاضی حکومت عوقه ملی رئیس مجتهدزاده ابیحم بن قاضی

۱۹۰۸-۱۰ ده اجتماع این کتبه اکتب الیاسه حکومت یارسته وف علیگری اتمام و تعمیره تعمیر
بویا به کلی کتبه و کتبه نویسی مرتبه
دیگر تقاضات عملیاتی و حال و قاضی داد. ه در روز نهم مباشرت ابیحم بن قاضی اوله اداره قاضی حیدر صریح
تعمیری حضرت مساعده جریسه
ماضیات حکومتی مایه اکتب قیامده تمامه واسطه سید جباری جیبی بولوقده بوازمه رسیده تقسیم ابیحم
تعمیر و قاضی قانون نویسی بودیها که مختلفه دایره سه خانه ویره کیه بودجه اوله و. وف عمومی قانونی
اوله رسیده که از صعبه لاجری نیکه بره تعمیره نویسی عهده دارند اوله رسیده

محکم
قاضی
کتابخانه
ابیحم بن قاضی

I: Belge

جذب غري مائتقا حلاوت موقتہ مير

حلاوت موقتہ مير { جھانڈيزاره ابايجم بده افند
داغدي شمس

قرالده بده

خاير شمس

جھانڈيزاره حسد بده

حريه

اغا باياكوي عيس عهديك

عديك

قسه توفون سيناك ايه يا توف

صاف

آلوف

تلفون، بوشه، تلفون بيري

هدا دار نيزاره محمد بده

مالك شمس

سوزيس محمد بده

مائتقا

فلاطون

سارنگ

حسد نيزاره محمد بده

اعانه شمس

عاه اكر بده

زيغت، خيرات

اوريات شمس

۴۵ - - - ۴۸

لغيت فائيه مطابقت

II. Belge

تاریخ
۱ - ۱ - ۱۹۵۰

جوانگیر زاده عهدنامه

عموم و عنایت باری و امداد رحمت بیغری ایله تکلیف موقیبت حاصل اولون . جناب غری
 قانقاسی حکومت اسلومیسی ؛ ۱۳۳۰ / ۱ / ۱۹۵۰ نه جمع ایدن هیئت معینلک قرار ایله
 تئاوراری حکومت ریاسته انتخاب و تعیین قلمده یغری ایله تکراره مخصوصه ریفه رسول ،
 اهلیت و کهرلیست سی موعجیه ، نفه ره مصلحتینک وضع لفظاً موره و ماملرینه مباشرت ایلمدی
 لزومی رحیمی مان و زانه والدی - عهدده لیاقتده قانقاسی موعجیه ریفه سی توصیه ایله -
 عربیه مملکتده تعیین قلمده قری ریضا اولمقده در .
 توفیقیه سحابه و امداد و غیره بوستناد و طائف امور ریاستی عهدده امانه الیم ؛
 سزیده ، مجلسی ملیزن اکثریت آرا و قرار ایله بکوندن اعتبار اولمقده ماملرینه و عونه ؛
 قوانیه موضوع عدالت و عدولت حایه اجازت موقیبتیه ایلمدی دعای ریاض بارگاه احدیت ایلم .
 طریقه عهد اوزنده بولمقده - مضمونه - جمده نون مقیدر .

جناب غری
 قانقاسی حکومتی ریسی

III. Belge

ماله والى عاليه

والى بنا انى صبرنا

ب. جرم و صباييد حقد و دار بگيريد و گم .
 صبح خي تا قضاى كلوى بياسته . اركى بخدايه نعيه نعيه بر افانم .
 و نه از اندامه آرزو و تقييد عيده اما نكته اولينم نظريه : توانه موضوعه مندرجه و فرقه مرقه
 حقوقيه و استنادا و ايقاف و ديورنر منقوله آساييه محمدي تاييه و از ايره سخي اييه
 هر تسيدي اييه انقلازه حكومت خميسه نجه . اذن تيقمه بگنده در دسته مالكمه بگيره !
 اتاى در دستمزه : نه آسايه . نه باره . نه چي كسي يا نه . الفقه معمه اييك :
 احتياجيد تاييه و تالايه اييك بگيرد و خيلدي : بوفى سوييه . بر دولت منظره تقيديه
 برسانا اييك : زوده بولايك تاييه و اقدسنه ملك امره و اعتمادايله اخقا راويك .
 فقط سولوسف : مسز آيره فقه بر زمانه - قاز سوردى بي - بر محبه
 قياتر بوليه ! نه حوران اولي . نه ده آرايان !
 ضايقه آينه . انى نكته خمير و چيستى آستى . بر تايو دفعه مابده نكته
 راجعت اييم : نجه معاونت كورومم .

علايه هم بيا بگيريد :
 قاجقم . جرم نه در : بزه نه ايمن حوانانه حسيه چه ييد تطبيق و عدولانه
 منتهك حذر ايوكي بر معلم روا كور بولور ؟
 مجرم بر آدم اييم . جرمك لايقى و بيه جنگ بر حكومت خلاصه سوره اييك . صدر ايره بگيرد
 احض و طغيان : آخيه . بويده نالاويه و وجهانور ازاله تخمين و گم .
 بگيرد . دن بر حكومتك رسيه اييم : بولون . انقلازه حكومت خميسه حقد
 ناجبا سوره روا كور بيه معلم ايره : بر فاهه چيستيره . بر وييم ملكه .
 بر نك سفيره بيه مقدم . بر سوله . بيا بگيرد بيه دفعه . بولوك كينه
 اوليه كرك .

بنا خيد . نه با جگيرد بان اول اييك و بيا اييك سرك مملكت كيره حكومت
 عينا اماره ايره بوزنه بر مقدار ايره در رجا احتياج و اقدسنه ترميه اييك . اييك
 احافنه سوره انى نكته معاونت اييك و لطفه اييك بان اول حله قرط
 بولور .

اييه اييم كه . بوفى اومى نكته اضاف و علاقه باقار بيا . ان حقد و نكته اعنه حقد
 و افلا معاونت لطفه اييك . بيا سيد تاييه حقد اييم انتم . مندرجه تا نكته كلوى تسي

Belge IV. 1/1 / 1/1 / 1/1

مؤردود تعقیب برودتو اینکو زمانه ، رفق برلای عسکری مخزن عن بره هردو دیه در توبانیات دریکه با سوادمی . یحتمن
عاشقین ، مان دجون ، دها تا اول قطع تا بده دی نظر از بعضی ، هرزه به سوده از سر نه بی سزق هکله چکنی عداد باره
دروغور توبانیات سینه ازین برون بیتنا هکله تا بر پایه آید . هانوه :

اساس - برورد و نمانه در بیه سوره رقی اولو کوی اساسی سوره زکی الید . تا نا بایم سای هر که است که در توبانیات از بعضی سوره
بناظر حافظه کی . اینک طبعی دیا به رسمه تو بجه ایجود روح د با نظیر هر گوی . دوه به یونیکور یا یونیکور سوهی که سوهی که
دیرو کوی دوسومره سوزان یا کوروشی قانا دقه فکوسو یطیه اینه داره فکوره . ستم مؤرد ازین ادره دونه هکله سوزده .

هیره هکله ایله کله ایکن یانه تورن قانه صرعه ایسی ازینون ره حکم حاضر باشن قاسمکه جعفری . هکله
برون بیتنا قرا تلبه نه زیاده برجه ، از چه ، هکله دوز ، هکله یونیکور ایسن آید . تا ت فکوسه سوز او در نه
انگله کله قاسمکه جعفری . ایله فکوسه « فارسیه ایسه ایسنی قول لیکه ؟ » ادرای . برنی قون برارده اش ازینون . ازینون
ادر ایله ، عانه سده ان آن ایچ اوچ قرا باره بر سر سی بزن حیاتی : زمانه هکله ادره کی قانی ازینون ، حاضر سوهی
دوره ی هکله ایله کله کله اولونه برنه سزاقه اولو چینی آهسته نای ادرای . در دهار ازینون هکله تله ادر ایله هکله کوره

تغایر این . بی بر هکله ضایع اولو چینی عم اصول جورید . قطع کونه قدر اقصیه ایسه دهک عقوبت ازیم ریاضه نقی
اگر ایله ، ان هکله بر زنده ادره کوه تری قدر قفیل ادره برادتی در بره موازی کی با طوره دوا و او آی سوز کوه بر
قوله کور عیاد خانه تا باره در هر که حاضر سوهی آید . ادره کوه کوه بی برید بی بر دسلاطیم بر خالده در کیم سوزی
ایسیره برون . هر کوه جعفر زده در هکله ؟ اطرا اوله چه ؟ خفته نه دونه ایله در بجه ؛ بوند بزم ایسنه اد
در کوه کله کله کور دوسو سوده بوه کورین ازینون بر فارسیه قانده هکله ایله جی کیم ایسوره . ایسنه بریاره سوز
بر یارده . در ایکن اولو تا کورین در بزم بر مقادیر کله و هکله ایسنه سوز . هکله هکله سنده بر سوز هکله کور
تغایر ایله تله قاسمکه جعفری . بر در بره و در سوزده ، زمانه زمانه آملارم ، هکله هکله قاسمکه جعفری و در باره قاسمکه
تغایر ایله تله کور در قولده بیا ستم ، بیا ت فکوسه زده بیا سوز و کله . کور قدر بر تاج دغه راجه نیت دینه
این . دسلاطیم هکله اول فارسیه بیا قانوال دیوانی با بریم بجه فکله کله دوه هکله بجه اره ، هکله هکله
بجه روح هکله کله بولونه تله قاسمکه جعفری در بزم طریقی طر هکله بایم بیه آیداره ، فقط کور برون سوز کله
در برون بجه کله زمانه آملی دینه بکله کله ایسنی بیه آیداره و بزماده عیله الهیه دوعوی سیر ایسنه . سیم
ایسنه کله هکله ایسنی دوسو کور بولونه ایسنه بجه بایله کور . باده ایسنه سیر ایسنه کله کله کله
هکله بیه کله کله ایسنی دسلاطیم ایسنه کله بجه کله بزماده بایله کله بزماده کله ایسنه بجه کله بزماده
سوهی کله کله کله ایسنی دسلاطیم ایسنه کله بجه کله بزماده بایله کله بزماده کله ایسنه بجه کله بزماده

VI. B Beloge

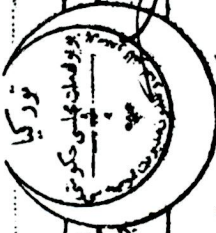
١٠٠٥

انقذت بول من محبتي سي ودينه صلف كمال بانها
 علمهم

A	7
D	18
F	55

VII.A
 Belge

مكونا مستوفيت قبول افتر

حکومت عثمانی خاندانه دولتی

مخبر	نوسازی	کلمه	تاریخ	محل	تاریخ
16					

اشاران محمله

هجو صابتا سلاصه عند بده بلی ای ملیده کلمه بیجه بنه اول قاصه برنورک
 هلمنی لکینه موقده ایسه ایله ایدرله اف دانجه آنقدر لک هشم دره زین ایزلار
 اده ای کتده مکره کیتز فارس محلی ملسنی علک اجماعی ایله بقنه دونه
 محبوتین حالطه مودنه دمنه اساتم المفسر لیک لکونه قد یقع نونه کتده
 معادنه کوه بولور لورنه ای لایه ره ره ره دمنه نائل اولمکه / بولور
 اصل نونک اوللا انطا - حقیقه قد شکرانی اولمده یارلایانه سلف دیلار
 همدانه لکله ساهه سینه آلمه و سینه کیتس مایقه اسایقه نونه کتده لک
 المفسر کتده نیک اولمکه ناصنه نالیق و دوقله و عهده 5 ایله نرا و بنه م

- ۶ -
 به آید - بدست رسیده مایه و حیا قره بگویم نه خدمت اسلمه آساده
 بولند بگویم همه آید بگویم قه
 سلیمه بخون غریه قفقاز صند
 جملگی نایه ابر
 آید بگویم بگویم

VII:B
Belge

عاشق
۲۰۰۴

.....
.....
.....
.....
.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

بزرگ ملت مجلی ریاستی
شخصی مخصوص مدونی

تاریخه
۰۴۴۷ / ۰۱ / ۸۸

عدد
۲
۵۹۴

طیروزه :
بسمه تعالی غیاث القضاة علوئی رسی

VIII. Belgje

میلادیه ایاجیم به

A	III - 7
D	18
F	55 - 1

16

تاریخ

ع. ۲. ۸۸ / ۰۱ / ۰۴

اوره ایاجی تقدیر ببار طالع...
تعمیر کردن مقدمه...
اشتیاق و صفا...
موجود نبوده...
شماره...
تقدیر...

ARŞIVI ŞANLIĞI

بهمین...
آمال...
نامود...
نور...
صفت...

بازرسی...
۷۴

جواباً بایزیه بنی اوراقه : جواب اولدی عذر آنک تاریخ و نومردت درو ما...

ДОСТОЯТЕСТВО
Государства
Большого Национального
Собрания Турции
в
Грузинской
Грузии
1921 г.
г. Тифлис.

Удостоверение

Предъявитель сего турешко под-
данный *Мухаммед Ризванович*
Забед..... слет на
родину в турцию.

Для безпрепятственного следова-
ния на место своего постоянного
жительства ему *Мухаммед Ризванович*
Забед..... выдано это
засвидетельствованное подписью и
приложением надлежащей печати
удостоверение.

Представитель **Большого Национал.
Собрания Турции в Сов. Грузинской**

Тифлис

1912/18

Туркия

ب. ۲۰۲ ح.
م. كوررجستان منلكى

نومرو ۱۹۲۰

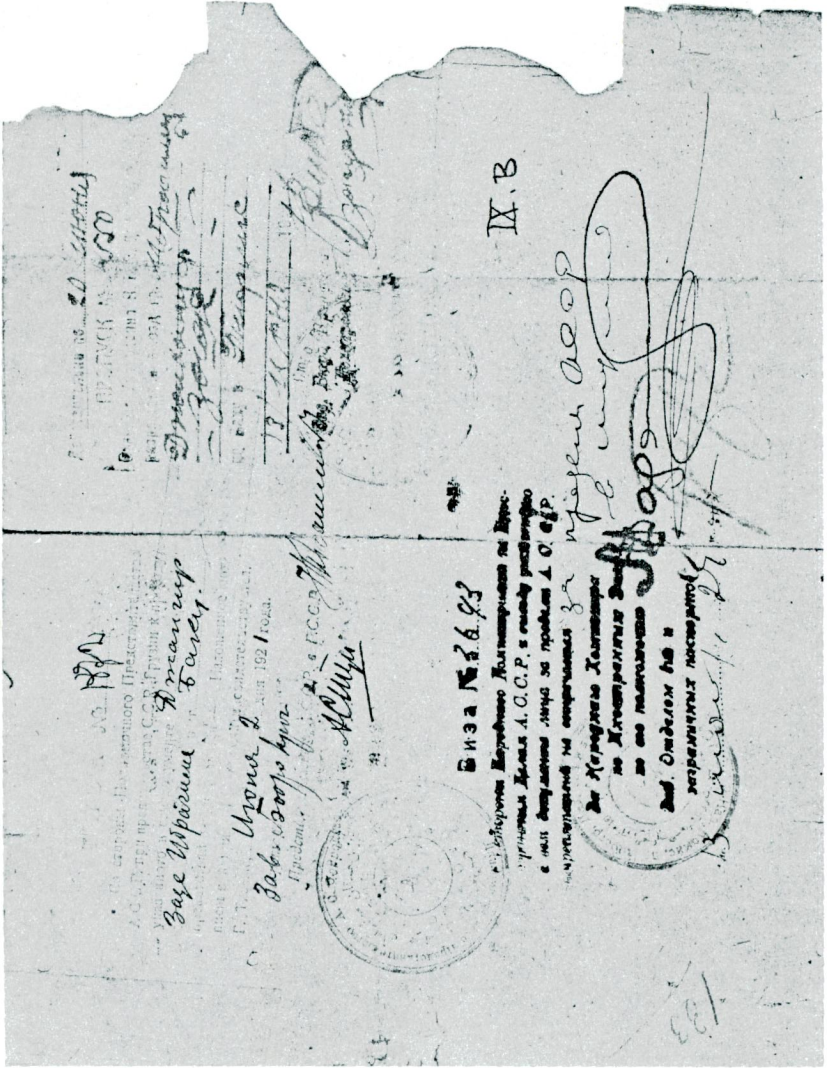
تورك نيمسندن مضمون
ونيمه

تورك نيمسندن اولوب *م. محمد رزوانوويچ*
م. محمد رزوانوويچ ملكته كيمك اينسدين
قاصم توكچيليدن عزيمته ممانت اولماماسى ايجون بو
ونيمه ۱۹۱۲/۱۸ باتمير اعطا ابدلى.

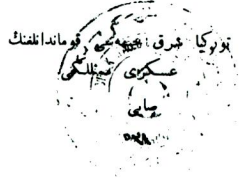
تورکيا - سوويت کوررجستان
مئلى و کيلى

IX . A
Belge

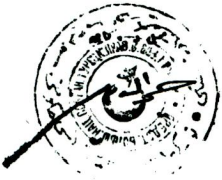
Fahrettin Kirzioğlu

تاریخ
۲۲ خرداد ۱۳۲۷

اینجانب در خدمت دولت فدرال ایلیه سپه ف ر می شوم. امدت ریشی برانندزاده ابراهیم بد
ماله دن غلبه اییبرک فقیه مکتب کندیبوله آ فیکتک لوظیفه فارعدکینی
فرضه که آرزوی هفتیج نسیب اییبرک اناسی راصه کندیبوله ایجاب
ایفک مسیون درعادتک ابرازی درساتک فقیه عکریه دن استغوا مانسیر
فصله نامدرسه عکریه درمکتبون - چا اولوز

X. Belge

لوزرک - ۲۷/۶/۱۳۲۷
دادار عدد و تکون فرستاده
لوزرک
تاریخ

حقیقه زاره ابراهیم

XI. Belge

نوروز
۱۳۵۳

«...» سنی محمود ابرقسانه بدی تحابنه ذات وادری ده احزاب آرسند
 اعصافه تحاب اولیغیزده معلوم ودرده لیاقت واحدییزه نازعدی ،
 یانیک عهده وادریه نوریجی برضه و شایب بررکنیده و طیفه زکوره هممه
 باشدت وقرانیه ضروری زاره ه انقای طیفه هت وحتاج عماره بولسانه
 مملکت نظیر نظیفه ویدی ابردانتک اصل زاره سنده
 نذیل مقررته جوری تیزی ها ایدیم اقم
 ۱۳۵۳
 تنقیح

عزیزانم
بنا و کوریا در دست
بنا و کوریا در دست

4.

XII. A
Belge

دین کلیم کوریا

ایزاهیم

مردانم ابراهیم بر صفتی ام
شروع همه چیز استانی ما طبع
فکر بر روی همه آورده صادی
فامی عزیزت و عورت است
امیت آنکه خفد صلا لوند
ویا مفر و انجوب
موقع صلا کوریا
سیدر

۲۱۱۷۱۹

XII. B
Belge

توزیر قبا ایالتی
با نمرد ۲۷

نوروز لدرکشی - ای
۷۱
قاری
شیرازی
ایالتی

لدرکشی - ای
۷۱

مرد وطنش بمرکز
مادینه - شیرازی
۷۱

لدرکشی - ای
مادینه القاط زلی
۷۱

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۷۷۷

۷۷۱۹۱۷۱ | بسم الله الرحمن الرحيم
موسقودا معاھدہ سہ مصلوہ موسقوری نون و روس
کھنڈی آرہ سہہ اوسم مصلوہ نفاھی ایلہ کھنڈہ
اوسم نڈکوره بہ کھنڈنہ انڈان ایلہ کھنڈ آلتی ذات
بیا نڈہ ذات علیہ نڈہ بہ بولونشی تسیب ایلہ سہہ
اوکھم دہ صده ساعف اوکھہ کھنڈنہ اڈرہ سہہ کھنڈ
پوروشی سہا و ۔ | ۷۷۱۹۱۷۱
نفاھ و

~~XXXXXXXXXX~~

XIII.
Belge

قاری قولنای راجی کور فرهام اولوز اوزره در . کون لقریبه ایرنگه اولانده صلحه ندجه مفسره وکرک فففسی
جهلرتی هکت و حقد لیدو غورنوشه برده قی لاسم زینسه بایله هقددر .

۱ - مساحه ند مفسره :
اس قولنای دازه مسد بولوز وعی منطقه ده کی مرفعه بیاده ساری اولوی قطعنه وکر بولوز اولوز اولوز
تفصک بار بولی سوزوم بودر یا قکت اعدای وشیخه اشیری دانه دم بولوز اولوز قاس رصورته بولم
ایره هکدر و هکت دازه به مواجندنه اسرا اجزای ایضا ایله هقددر .

۲ - عی زمانه :
بریده حداثت اوزره بی طوبی ایشته ایره هکدر . بونون ترتیب وشیخی لوزه لوزه در کله ایره هکدر .
- هکت دازه به رهونی مفاقر مرکز قطع زلفی لوزه اوزره موجود قطعنه مساحه اولوز ره زلفی

۳ - وکت اشیر لوزه :
- احادیله ایوزلو اشیر لوزی نایم ایره هکدر و قطعنه عکریه نک اعدای خارجه مسد هکدره اف و
ایره هکدر هکتی تکیله به رحلت ماوریه مکده وکتیر هکتیر بکنه قولنای دازه مسد هکدره اف و

۴ - طریقه قورسزه :
- ماوریه مکده قی مقلوق عکده هکت موقع محکم قطع اشیر لوزه اولوز هقددر .
- احادیله مفاقر قولنای دازه مسد ایره هکدر اولوز اوزره هر موریلوی لوزه قوی بو ، دانه نه ناسیوان

۵ - ماریجه لوزجه :
- اعدای موزره مذکور دازه ده هکت و هکدرله معوییه جادی ویاست توزیل اولوز هقددر .
- جادی مفاقر هکت قولنای دازه مسد ایضا هکت اوزاره کی قطعنه هکت اوزره مسد بایله هقددر

۶ - بوورته واسر هام وریه هقددر :
- بوورته واسر هام وریه هکت لولوز قطعنه اوزره همه اوزاره لوزیل توزیل اولوز هقددر . ایوی لوظام
وزمه ه نایم ایره هکدر و اشیر لوزه هقددر اولوز هر لوزانه آل هقددر .
- مساحه ند اعدای قوی واقی موشه بار قورده و ناطره بولواجه و بونون محکم نوزارنه بایله هقددر .

۷ - هکتی قورسزه :
- لوزه طریقه ایره جی لاسم تیبیه بایله هقددر . قاری اشیر لوزه کی لاسم لطف هقددره وکت اولوز اوزره
اسیوان ناسنه امانا اشیر لوزه ناسه لوزه کی لاسم لطف هقددره وکت اولوز اوزره
اهفاد اولوزمه واحادیله وکتیر هکتیر هکدره بوورته ماوریه ویا بطانده اشیر لوزه نایم لوظام

۸ - اشیر لوزه :
- اشیر لوزه قاری مقلوق واسر لوزی ویا عکری ایره جی بولوز هکتیر لوزی اشیر لوزه بایله
- اشیر لوزی مقلوق واسر لوزی ویا عکری ایره جی بولوز هکتیر لوزی اشیر لوزه بایله

۹ - اشیر لوزی مقلوق واسر لوزی :
- قاری مرکز قطع اشیر لوزی اعدای عکری بوورته قولنای
قوماندانلره قولنای

اعضای هیئت ریاست بنیاد ایلکدر

XV. Belge سید ریاست

۲۲۵۸

کرن تقیوم ایلکدره مع نه مساعده به جمله مساعده و کرن قاری قونولانی هت و خولایه خولایه
پایه و راسم هفتده کره عده کی قونولانی هت و خولایه خولایه خولایه خولایه خولایه
ایرولوریلر اهت راتده کره نایه و خولایه خولایه خولایه خولایه خولایه
ط

قارص متصرفتی

تعمیرات مدبری

عده

عمومی

خصوصی

۵.

قارص
۱ - ۱۱ - ۴۷

بلدیہ سی الہیم بباغیچہ

بلد

قارصہ بلدیہ کی زمینیں دو کونکر زمانہ زان بلدیہ کی زمینیں و علم و عوامہ اراپہ
قریب دی بلدیہ استعارہ بہ شایا بلدیہ . کئی بلدیہ قارصی بلدیہ
اولی . مقصدی استعارہ بلدیہ بلدیہ بلدیہ بلدیہ بلدیہ بلدیہ بلدیہ
تجزی ایچہ لاقوان دانہ اعضا بلدیہ بلدیہ بلدیہ بلدیہ بلدیہ بلدیہ
ارجون و خولایه خولایه خولایه خولایه خولایه خولایه خولایه

XVI. Belge

قارص مدنی

قا-صص ۳۷/۱۲/۱۸

قا-صص بلدیئیس جیرانگیرئاده ابراهیم کله

افندیق
تغلیس متلن نختا - :خا-یهی مقای عااد و باطوم باسه سهندی
دوقتو- ابراهیم طلیح بک افندیقر یا-یه « ۳۷/۱۲/۱۹ » قا-صص
کام هکارنده د-ه ایچنده هیه قرا-کافنک بولوندنی بوقع حکام
بناسنه ادکار یکن بیر کده هیکه اذن-ه سلطت بیرمدراره
تدریفاری متناد-
ترو هیه سقرمانانی
فندیق

XVII. Belge

خاصی بلدیہ

۱۹۰۰

میت محکمہ

۱۹۰۰

از میرک نے دوریہ اشغال ضابطہ مورد تدارک نامہ کر
 گئے مجموعہ وہ اذیتوں و طہ اصلہ لانتیک عضو قیدار
 بولہ و نامیہ خصوصاً و استرا بولہ کہ مجاہدہ نک
 الہ مہم اسلحہ برہی تکلیف ایلیاہ ایمر حقیقہ
 تو کیا بولہ محکمہ متو نہ بار غنی حلا
 جیب اولدند عہد و نامیہ ایلم

بولہ میت محکمہ
 تیس ہزار گنا

۱۹۰۰

XVIII.
 Belge

طرز بنده بر شیخ محمد قاضی مصلح کانیان خاندان

سای و عدوی ننگینه و لطف نامیه بود و نیکو - رضایت تداوم صلحی مجبور اولاد
 فقیر عموک یاید نیکو - اجتماع افضل - بنود وار نقد مفاد و موقوفه - عاقلان
 او زود نزل استوار بر اجتناب از راهی افند و استیلا و آن و لطف خاندان
 درویش مصلحت الم و اخلاقی یقیناً نورس و کانیان مالک آن ظهور کرده سلام
 افک بجز به طرز بنده خرد افشا - بیو برجه مصلحت خرد خرد دوام و تحبب مصلحت
 نانه عینه بنده ایتم افتم

مصلحت قلب فانی بنده

رضی

XIX. Belge ۱۰۰/۱۰۰

انتم

رئیس جمهر باتا حضرتی

قاره کلم لری ۶ ده ساعت ۱۴/۱۰/۱۳

۹.

تودیکه جهودینی

قارصولایق

تعمیرات تلفی

عدہ

۱۹۷۷ خصوصی

۷۶۶۶ عمومی

۱۳۴۰ - ۱۰ - ۲

۰۰۰۰

مدیر ریاست

ایشی جمهوریت قارصولایق باشا قورقوند کوروز دیا اولور سوله کده قورقوند قارصولایق
ایده جهود و رسم اتقاریب سورا ایکی قلمه قورقوند لقا ایلا قورقوند قارصولایق
والی و

XX. Belge

ایشی جمهوریت قارصولایق قورقوند

قارصولایق کلیمه ۱۳۴۰/۱۰/۲

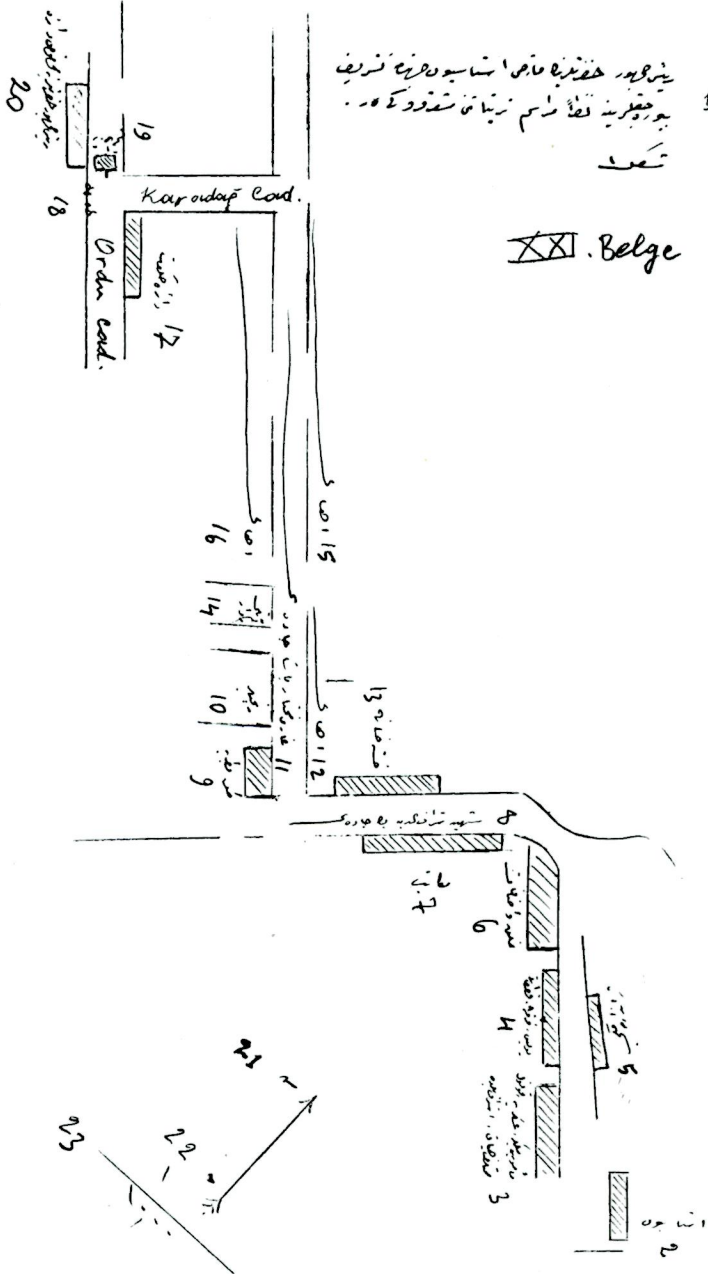
ساعت ۱۴/۲/۵۳

ایبراهیم

1
بیرگور خفتیزبا قادی استاسیون عزیزه تریف
بورجورینده لفظی رسم تریبا قادی سفورده

تصویر

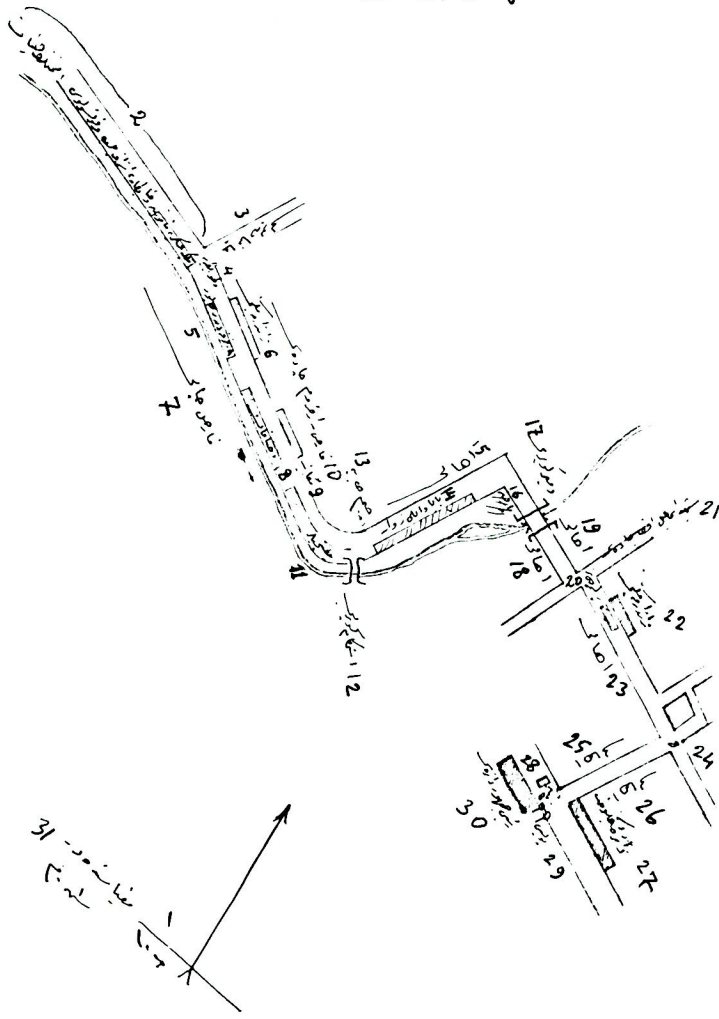
XXI. Belge

1. نیشابور خطای فاضی ولاد فارسی ۱۳۰۰۰ نیشابور به طایفه نیشابور
مردم نیشابور نیشابور نیشابور نیشابور نیشابور

نصف

XXXII. Belge

بشمیر حضرتینک شرح فارسی بیدریغی و بیاد

جاس و بیگ ضیاء و معرفت از جبهه روانه

۱۲۹۱/۱۰/۲۰

XXIII. Belge

بشمیر حضرتین و سایر کتبی از بیاد

- ۱- قاصد و السین ملک افند
- ۱- مشفق قوتی نامه از بیاد و نامه ملک افند
- ۱- نوزده - نامه - کاشم
- ۱- نوزده - پیاره - حدیث از بیاد
- ۱- ادراسلا - قوتی نامه از قاضی عماد
- ۱- نوزده - نامه - نوزده
- ۱- نوزده - نامه - راجه
- ۱- نوزده - کتبی از بیاد
- ۱- قالیچه خطی بشمیر از بیاد
- ۱- مشفق برین از بیاد و در بیاد
- ۱- نوزده - کتبی از بیاد
- ۱- قاصد و السین عماد
- ۱- بیدریغی از بیاد
- ۱- بیاد بیاد
- ۱- تجارت از بیاد
- ۱- می بیاد و بیاد
- ۱- معارفه از بیاد
- ۱- محمد بیاد
- ۱- نورک از بیاد
- ۱- نامه از بیاد
- ۱- محمد از بیاد
- ۱- ضیاء از بیاد
- ۱- نوزده - نامه
- ۱- حدیث از بیاد
- ۱- نوزده - نامه

XXIV. A

- ۱- کاظم بیگ
- ۲- توفیق بیگ
- ۳- جمال افندی
- ۴- علی افندی
- ۵- ابراهیم بیگ
- ۶- صمد بیگ
- ۷- اسماعیل بیگ
- ۸- کریم ای عباس
- ۹- کریم رستم بیگ
- ۱۰- حکمت بیگ
- ۱۱- باقر طربت ابراهیم

کلیه اسامی مذکور در این لیست
 در اسناد و مدارک موجود است
 و در اسناد و مدارک موجود است
 و در اسناد و مدارک موجود است
 و در اسناد و مدارک موجود است
 و در اسناد و مدارک موجود است
 و در اسناد و مدارک موجود است
 و در اسناد و مدارک موجود است
 و در اسناد و مدارک موجود است
 و در اسناد و مدارک موجود است
 و در اسناد و مدارک موجود است

- ۱۲- علی موسی
- ۱۳- ضری افندی
- ۱۴- یاکوب بیگ
- ۱۵- قهرمان بیگ

XXIV. B
 Belge

انذره ده : رئیس جمہوریہ غازی مصطفیٰ کمالیہ ساحتہ معظمہ

XXXV. A

Belge

بک قلمہ ار ساعیات دولتہ بندہ فراہنگ استناد شدہ لم نظر بولساہہ تعلق آریوت
سنداً فی الوسطہ الاملائیہ اوتوٹکارا بر خاطرہ برائتہ اولدوقدہ شد اندتک عیہ
زمانہ سلامتہ مواعدتہ بندہ دولاییدہ سومرلویتک اصلہ واصلتہ عجزتہ
دعوتہ عیب قبولی استرام ایہم -

فاریس
کبریہ رئیس جمہوریہ

۱۲۶ / ۱۰ / ۱

انذره ده : رئیس جمہوریہ غازی مصطفیٰ کمالیہ ساحتہ معظمہ لوی
لطفہ خاتم اقتدیہ

XXXVI. A

Belge

الاملائیہ یادوتدکار دعوتہ بزمہ دسید داوتوٹکار قلمہ ار بر خاطرہ اولان سیاحت
بورقونتن برلم بون اتمامہ بر خاطرہ سامت آریہ نمودہ بونکہ کی بولون لطفہ بزمہ دولایہ
تاریختہ بندہ ددیمہ اولدوقدہ نشہ سلامتہ مواعدتہ بندہ دولاییدہ سومرلویتک
ایلاتہ تو لطفہ دعوتہ عیب قبولی استرام ایہم -

فاریس
کبریہ رئیس جمہوریہ

۱۲۶ / ۱۰ / ۱

[مکونه ۰۰۱]

بوسته و تلمراف مقبوضی

XXVI, B
Belge

برسوله نومردی ۹۸۷
باره غروش اجرت ۱۰
کله عددی ۱۰
تفاق غرام ۱۰
قیبئی غروش ۱۰
ده (ایپوندز)

مأمورک امضاسی

خطا : معترش اچنده راسلا لایقوی یعنی لایق افنا تمهدلی قیبتلی کایب
حرامنه قیبتلی ویا قیبتلی یا کت نهان کیسی ایسه اوکوستره چکدره

[نور ۰۰۱]

بوسته و تلمراف مقبوضی

XXV, B
Belge

برسوله نومردی ۹۸۷
باره غروش اجرت ۱۰
کله عددی ۱۰
تفاق غرام ۱۰
قیبئی غروش ۱۰
ده (ایپوندز)

مأمورک امضاسی

خطا : معترش اچنده راسلا لایقوی یعنی لایق افنا تمهدلی قیبتلی کایب
حرامنه قیبتلی ویا قیبتلی یا کت نهان کیسی ایسه اوکوستره چکدره

تاریخچه
۷۹۶

تاریخچه

تاریخچه
۷۹۶

مکان	تاریخ	آغازی عمل	حکومت نظامی	کلاس	نوسازی	شهر
مکان	تاریخ	آغازی عمل	حکومت نظامی	کلاس	نوسازی	شهر
مکان	تاریخ	آغازی عمل	حکومت نظامی	کلاس	نوسازی	شهر
مکان	تاریخ	آغازی عمل	حکومت نظامی	کلاس	نوسازی	شهر
مکان	تاریخ	آغازی عمل	حکومت نظامی	کلاس	نوسازی	شهر

اولاده نوسازی
مجموعه باستانه
مجموعه نوسازی

XXVII. Bilge

۱۹۸۱

تلفرا قامه

صومى ملا محمد اعظم
۶

خاطمه پلده به سیر کرم لایه خضه

اسما	تاریخ	آلبانی عمل	تاریخ	کلمه	نومردی	شهری
اول سکره	اول سکره	اول سکره	اول سکره	اول سکره	۵-۱۱-۱۹۵۴	زنده

حکومت تلفران عیار ارشدین مولای برکونا
مسئولیت قبول این

از المیزه کوزله سلطان کور سلیم ناره خاطر شتر اظهار ایستد
 نامه تر آلدی و عهده مسئولیت ایستد
 XXXVII. Belgje

نومردی ۸۰۱

مطابق نامه

بهای اشتراک
 سالانه ۱۴۰ ریال نهم ماهه ۷۵۰ ریال
 سه ماهه در همه جا ۴۰۰ ریال
 بهای آگهی
 هر خطی: هفته دوم ۶ ریال هفته سوم ۴ ریال
 هفته چهارم ۲ ریال

I. ۷۱۱, sayı 46

دوازدهم دوفینده و کسروی تبریزی
 (15 Mart 1941) Cumartesi ۲۴ اسفند ماه ۱۳۲۰

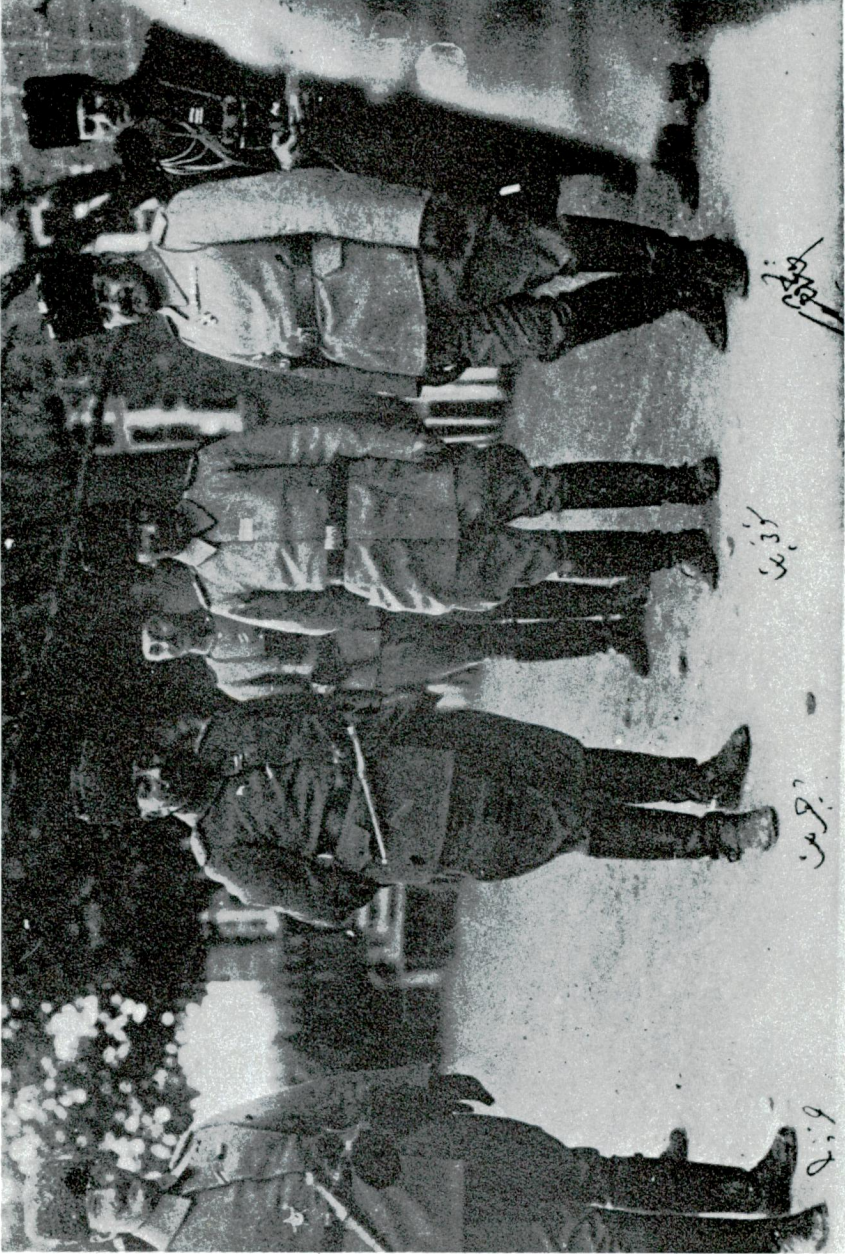
ابراهیم آقا و دسته او

(آنکه در میانه نشسته ابراهیم آقا است)

ابراهیم آقا و برادرانش
 آبدین پاشا و حسن بیگ
 از مردم قلس بودند.
 در سال ۱۳۲۶ که تبریز
 بالنگهای معده علی
 میرزا جنگه برداشته بود
 و از قفقاز بیاری میآمدند
 این برادران نیز آمدند
 و در جنگها بسیار دایری
 از خود نشان دادند و کم
 کم از سردستانان گردیدند
 آبدین پاشا پس از
 پایان جنگهای تبریز به
 خوی رفت و در آن پیرامون
 ها کشته گردید. ولی
 ابراهیم آقا بود تا در سال
 ۱۳۲۹ که صد خان بر
 سر تبریز آمد و دوباره
 جنگهای آغاز شد این
 دو آن جنگها نیز شرکت
 داشت و دلیریا میشود.
 مگس بالا دو همان سال
 پس او پادشاه جنگی
 برداشته شده (جنگه شام
 غزلان) چون دو آنروز
 یکه تبریزی بافته بودند بیادگاری آن این بیکره را برداشته اند.
 سپس ابراهیم بیگ در جنگ با روسها نیز شرکت کرد و با مساعدهان تبریز کوچیده باستانبول رفت. گویا اکنون در قفقاز است و چنانکه گفته میشود دخترانی
 از او در تهران میباشند.
 کسانیکه در مگس پیرامون ابراهیم آقا دیده میشوند هر یکی از مساعدهان دلیرانم آنز با جان بودند.

1. - Tebriz'de çıkan farsça "PERÇEM" gazetesinin pazar 24 İsfendmâh 1320 (16 Mart 1941) tarihli 46. sayısının ilk sahifesinde: "İbrâhîm Aka ve Onun Takımı" başlıklı toplu fotoğraflı yazıda, Ortada başı açık ve drbnl olan zât, *İbrâhîm Beğ'dir*. Haber yazısında: *İbrâhîm Aka ile kardeşleri Karslı Aydın Paşa ve Hasan Beğ'in*, h. 1326 (1908) yılında gönüllü takımıyla gelip *Tebriz'de* hürriyet mücadelesine katıldığı ve h. 1329 (1911) yılına kadar bu uğurda savaştığı, kardeşi *Aydın Paşa'nın Khoy'da* (6 Muharrem 1329) şehid düştüğü anlatılıyor.

2.-24 Mayıs 1918 de Gümrü'de Türk Kumandanları, sağdan sola: Kzım Karabekir Paşa, şevki (Subaşı) Paşa, Ordu K. Mehmed Vehib (Kaç) Paşa, Kurmay Başkım Husrev (Gerede) Beğ, arkada iki yver.

Fahrettin Kırzoğlu

3. - Kars Millî İslâm Şûrâsı Reisi
Cihângiroğlu İbrâhim (Aydın) Beğ (1918 yılında)

Fahrettin Kurzioğlu

Klişe/gurup Fotoğrafı altına:

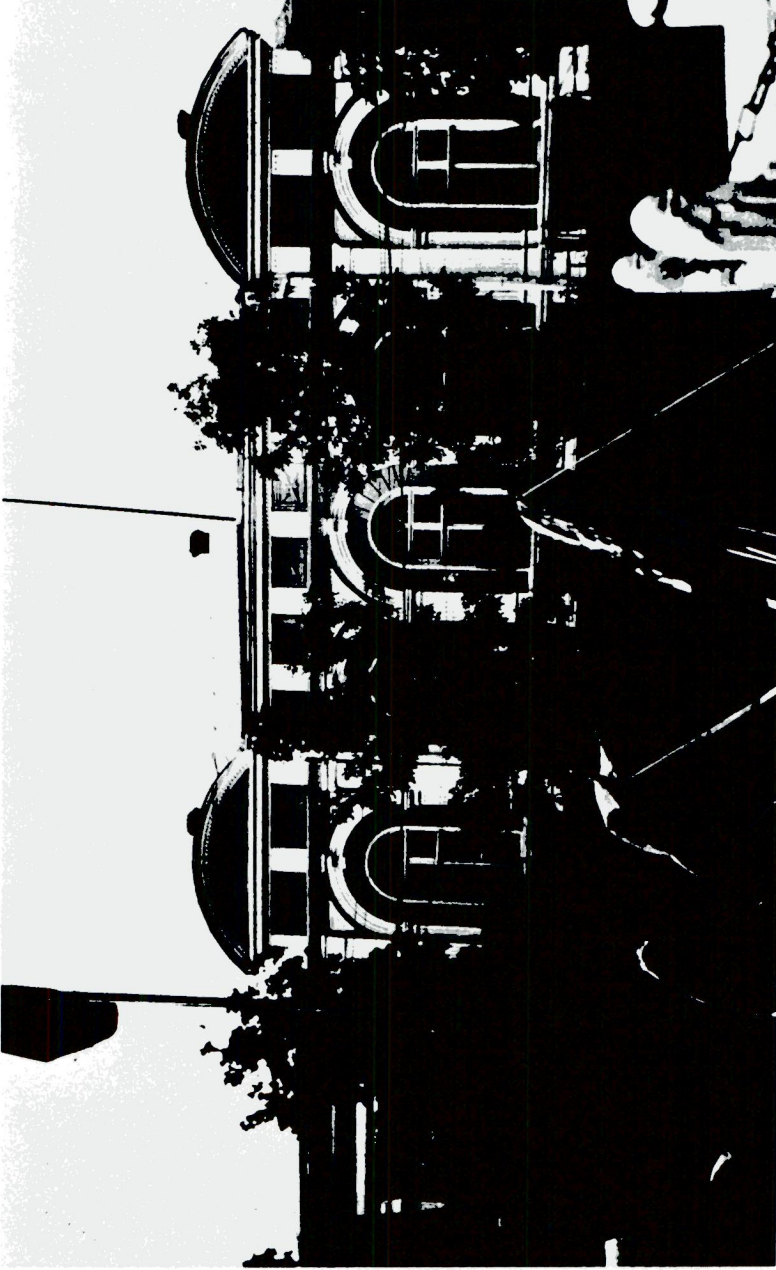
4. - Kars'ta, 30 Kasım 1918 “Büyük Millî İslâm Şûrâst Kongresi” ile, 17 Ocak 1919 daki “İkinci-Büyük Kars Kongresi”ne katılan “Üç Sancak” Bölgemiz Mümessilleri'nden bir topluluk. 12 Haziran 1918 Üç-Sancak “Ârâ-yi Umûmiyye” (Plebisit) sonu tutanaklarını ve Anavatan'a Katılma İstekleri'ni İstanbul'da 15 Ağustos 1918 de Pâdişâh'a sunan, “Elviye-i Selese Hey'eti”ni oluşturup, birer “Mecidiyye Nişânı” alanlar (2 Eylül 1918 tarihli ve 1 sayılı “Yeni Gün” gazetesinde de çıkan Dolmabahçe Sarayı'nda çekilmiş, “Phebus'un fotoğrafı).

Sağdan sola doğru, Öndekiler: Kars Mümessili-Akbalı Hâciabbâsoğlu Kerbelâi Mehmed (AKBABA) Beğ; 2 - Artvin Mümessili-Civanoğlu Mehmed Efendi. Ortada oturanlar: 3 - Kars Mümessili-Sarıkamış Bozat köylü (“ÖĞÜN” soyadını alan âileden) Yunus Beğ; 4 - Kağızman Mümessili-Abiloğlu Musa Beğ; 5 - Oltu Mümessil-Hâşimoğlu'lardan Tâhirbeğzâde Yusuf Ziyâ Beğ; 6 - Saray Mihmandarı Nebil (BUHARALI) Beğ; 7 - Ardahan Mümessili - Hâci Mehmed Emin Efendi; 8 - Kağızman Mümessili- (“ATAMAN” soyadlılar'dan) İsmâilbeğzâde Mehmed Beğ; 9 - Ardahan Mümessili - Khamşioğlu Râsim Beğ. Arkadakiler: 10 - Artvin Mümessili-Maradetli (Murathlı) Helvacızâde İshak Efendi; 11 - Batum Mümessili - Sancakbeğizâde Yusuf Beğ; 12 - Artvin Mümessili - Ardanoğlu Kaymakam İsmâil Beğ; 13 - Oltu Mümessili - Penek Beğleri'nden ‘Asker Beğ (uzun boylu); 14 - Acara Mümessili - Khamşioğlu Temür Beğ / Paşa; 15 - Batum Mümessili - Gürcü Prensi Cavakhof; 16 - Batum Mümessili - Rum (Tütün Fabrikatörü, sonra “Pontosçu”) Murat Bunyatof. (Nebil Beğ ile son iki kişi, Kars Kongrelerine katılmamışlardır).

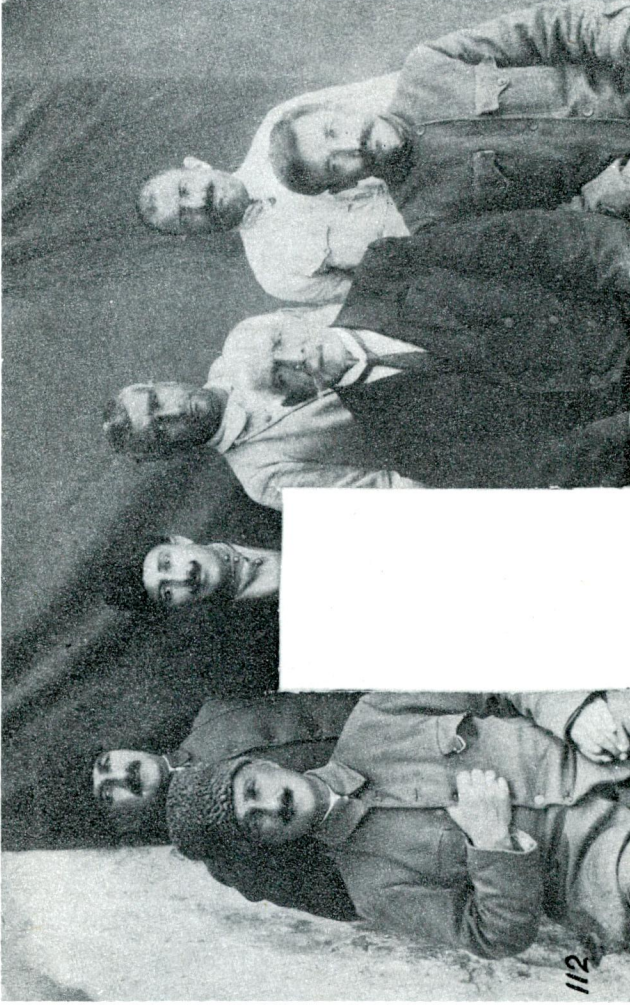
Fahrettin Kırzioğlu

5. - 13 Nisan 1919 günü İngilizler'in Kars Parlamento Konağı'nı baskınla işgali sırasında Őhid edilen, Koruma Polisi Karşlı ("ÇİÇEK" Soyadlı ileden) kif oğlu Arslan Efendi.

6. - Kars, "Cenûbigarbi-Kaşkas Hükümeti" (17 Ocak - 13 Nisan 1919)
Parlamento Konağı. 1921 Kars Muâhedesi Konferans Dâiresi. Şimdi Kars Vâilileri Konağı.

7 - Kars'tan 13.IV.1919'da İngilizler'in tevkif edip Malta'ya sürdükleri Hükümet erkânı ve yüksek mamurlar. Soldan sağa, oturanlar: 1 - İbrahim (Aydın) Beğ. 2 - (resmi kesilen) Örenburglu Mamiloğlu Tevhiddin Beğ. 3 - Rum Temsilcisi Stefan Balyadis 4 - Polonez Matvey Raçinski. Ayaktakiler: 5 - Hasanhan Beğ. 6 - Karşlı PTT Umum Müdürü Atamanoğlu Muhlis Beğ. 7 - İğdris Kars Vâlisi Mehmed (Araslı) Beğ. 8 - Diğorlu Camadanlı oymağından Kars Polis Komiseri Salâhoğlu Musa Beğ.

8. - Önceki toplu Malta sürgünleri fotoğrafında, en yaşlı zât olan (1945 doğumlu) Mamiloğlu Tevhiddin Beğ'in kesilmeyen resmi

برنجی سته

۲۷ اپریل ۱۳۳۵

محل ادارہ میں

میں پبلو بسکی جلد میں سو روپے ۱۰۰

آپ کو شکر اعلیٰ

ملوہ شہری وولاسی ایچون بر آلیان ۵۰

ایسی آلیان ۱۰۰ اوج آلیان ۱۵۰ سٹڈر

ایلامات ہائی ادارہ فرار لادندریفور

نسخہ ۲ مناطدر

چمبر آف سٹیج

نمبر ۵۸

۱ مہرم ۱۳۳۸

چمبیزک سٹاکہ ہوائی ہائز ہیر ہول ارنور

کوندر ہجک ہلال آچی ٹر کیم ہالیدیر

درج اوساناز اوزاق اناہہ ہدلیز

کوندر ہلال ہائزک اہو ہوائی اواسی ہنرو طدر

ہیراف آدوسی : ہالوہ سہای ہک

نسخہ ۲ مناطدر

صیلا صمدت

شیدیک ہننہ اوج دفعہ نشر اولور

چمبر آف سٹیج ہیراف آدوسی : ہالوہ سہای ہک

ار دھمان یکو جود بر مختاریت ایچون ہم فکر درلر!
خلافت معظمہ اسلامیہ نیک حمایتیہ سندہ قارص ، باطوم ،

دری و ہمد کورس ہر اباغالیان ہیری
چورس ہر ، چورس ہر کیمبر .
چونکہ نرانیان ہیر ایشاق عسہ
امحان کب ایندک ، ونان ایچون
حر و آمورہ بر مختاریت ادارہ یا
ہینر ایچون ایصل ایورہ ہالوہ ہر
ساروہ اولانچہر والسلام .

حمت مالک ولند ہمدن دولانی ہالوہ
لوانی اسلامی شارانیانہ ہان قد
ہیرات و ہمدن اشکرات ہیر
ہمترم اسلام فرودھنر ا
حمت طردن سنہق ہینانیانہ
جرال ہیندہ جرال اینن ہالکرات
قیر ہمترمورہ ہنر ہیر . ہوی
ہلال ، انا ، ہال ، ہال

سال جدید و عرض تبریکات

تاریخ ہجرتہ فقہ کلانک اہدیز ہنر نرک اسو نیک اوج ہوز

انور بدلیہی سنسی فی الحبتہ الشرفہ سنک ہمنہ کونی خام ہولسنہ

۱۳۳۵

9. - Merkezi Kars olan “İslâm Millî Şûrâsı”, 17/18 Ocak 1919 gecesi sabaha kadar devam eden “İkinci/Son-Büyük Kars Kongresi”nde varılan karar ile, “Cenûbigarbi Kafkas Hükümeti” adını almıştı. Doğuda Ermeniler’e ve kuzeyde Gürcüler’e karşı, Nahçıvan’dan Batum’a ve Azgur’dan İğdir’a varınca yayılan Türklük Bölgeleri’ni korurken, 13 Nisan 1919 günü İngilizler’in hile ile Kars’ı işgali üzerine, iki-üç hafta sonra Kars-Sarıkamış ve Kağızman Ermeni, Ahılkelek ile Ahıska ve Ardahan Gürcü askerî işgali altına düşmüştü. Böyle iken, “Millî-Şûrâ Şubeleri”: Nahçıvan, Kulp | Tuzluza, Ortakale | Karakurut, Allâhuekber Dağı, Oltu Sancağı, Arpaçayı başlarında Akbaba’da, Ermenilere karşı çete savaşlarına devam ediyordu. Çıldır’daki teşkilâtımız ise, güneyde Ermeni ve kuzeyde Gürcülere karşı koymaktaydı. Artvin, Batum, Acara bölgeleri de, Batum’da gürcü parasıyla yayınlanan türkçe “İslâm Gürcistânı” gazetesiyile mücadele için, haftada üç defa çıkan, “Sadâyi Millet” gazetesiyile, Türklerin haklarını korumayı üzerine almıştı. 19 Mayıs 1919 başından beri Batum’da çıkan bu gazetenin, Eylül 1919 sonundaki 58. sayısında, Anavatan’a bağlılık ve Türklük duygularının nasıl dilegetirildiğini, nakledelim: “SADÂYİ MİLLET, Cenûbigarbi-Kafkas Cem’iyyeti İslâmiyyesi’nin vâsıta-i neş-i efkârıdır. Şimdilik haftada üç defa meşrolunur. Numro 58. Cumartesi. birinci Sene. 1 Muharrem 1338/27 Eylül 1335 (1919). Cem’iyyetimizin mesleğine muvâfik yazılar, kabûl olunur. Gönderilecek makaalât, açık-türkçe yazılmalıdır. Derc olunmayan evrak, i’ade edilmez. Gönderilen yazıların, okunaklı olması, meşrûtdur. Telgraf adresi: Batum SADÂYİ MİLLET (Her sayıda tekrarlanan şî’ârı)

Hilâfet-i Mu’azzama-i İslâmiyye’nin himâyesinde KARS, BATUM, ARDAHAN yekvücûd bir Muhtâriyyet için hemfikirdirler!”

Haber olarak, Batum’a yeni gelen İngiliz Generali Cook Kollisi ile bizim, “Cem’iyyet tarafından müntahab (seçilmiş) Hey’et ile, (bu) General beyninde (arasında) cereyan eden müzâkerât” verilmiştir. Ayrıca, “Gürcü Propagandacıları’na aldanılmaması gereği bildirilerek: “Hür ve âsûde bir Muhtâriyyet-i idâre’ye nâiliyyetimiz için, icâb ederse, muhâliflerimizle mübâriz de olacağız, vesselâm”, deniyor.

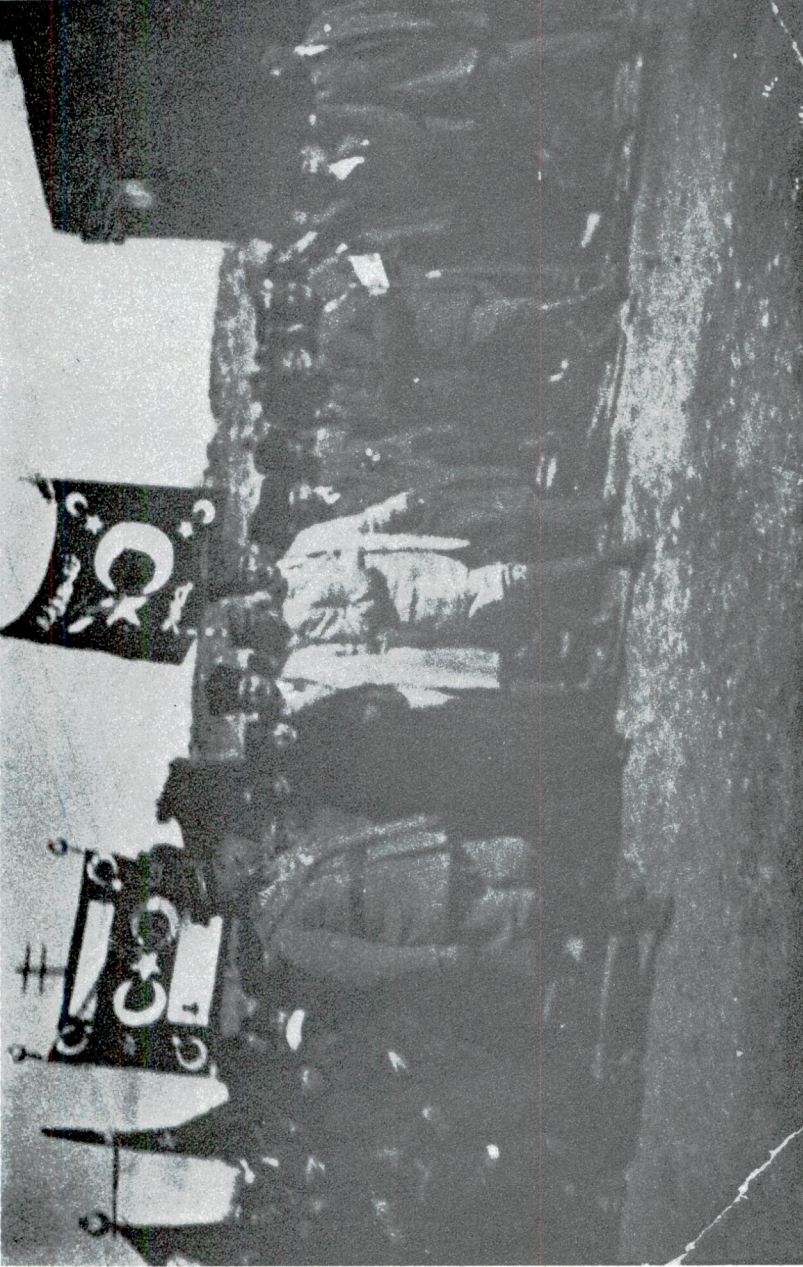
10. - Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin, 6 Ekim 1924 öğle vakti Kars İstasyonu'nda karşılanması. Sağdan sola: 1 - H. Subhî (Tanrıöver), 2 - Vâli İ. Edhem (Aykut), 3 - Rauf (Benli), 4 - Gazi, 5 - Miralay Nâzım B., 6 - Kılıç Ali (Kılıç).

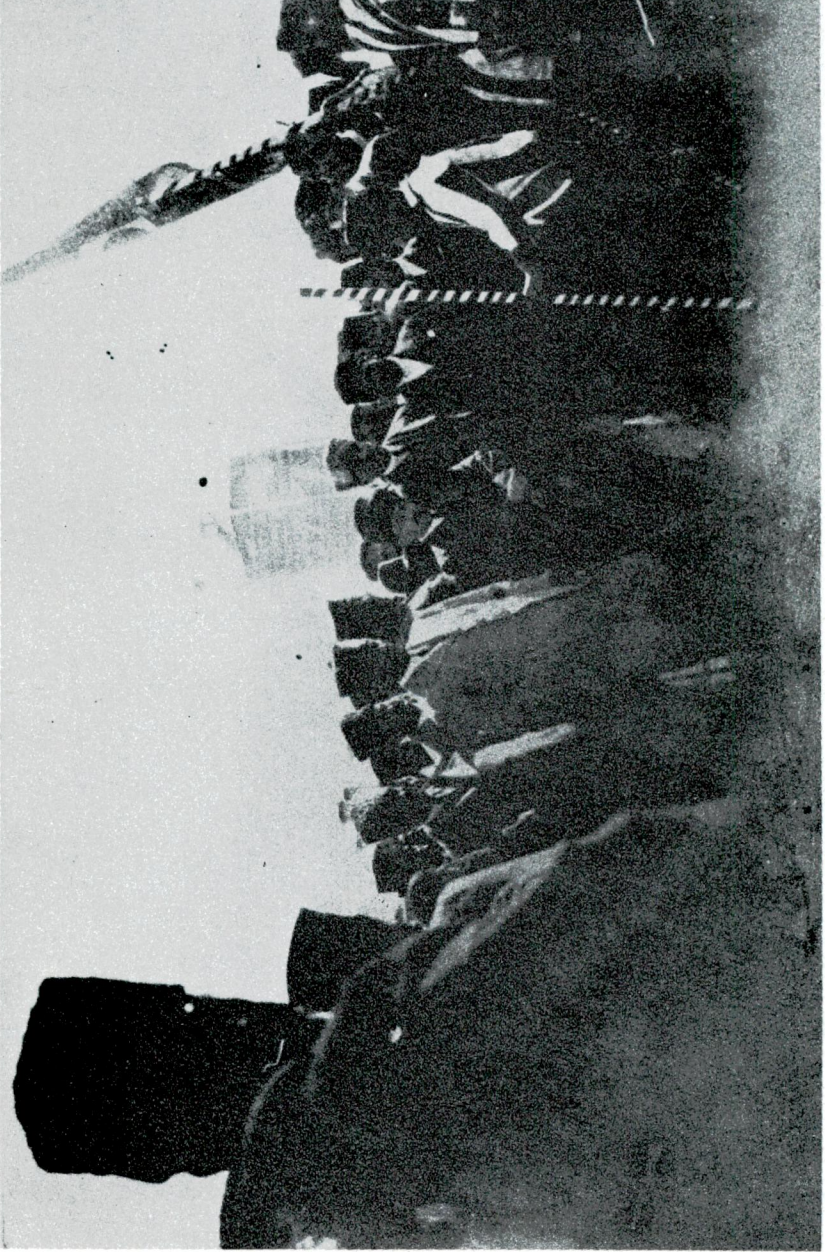
11. - Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin Eşleri Lâtime Hanım ile birlikte, 6.X.1924 günü Kars İstasyonu'ndan İnon Meydanına doğru gelirken karşılanışı.

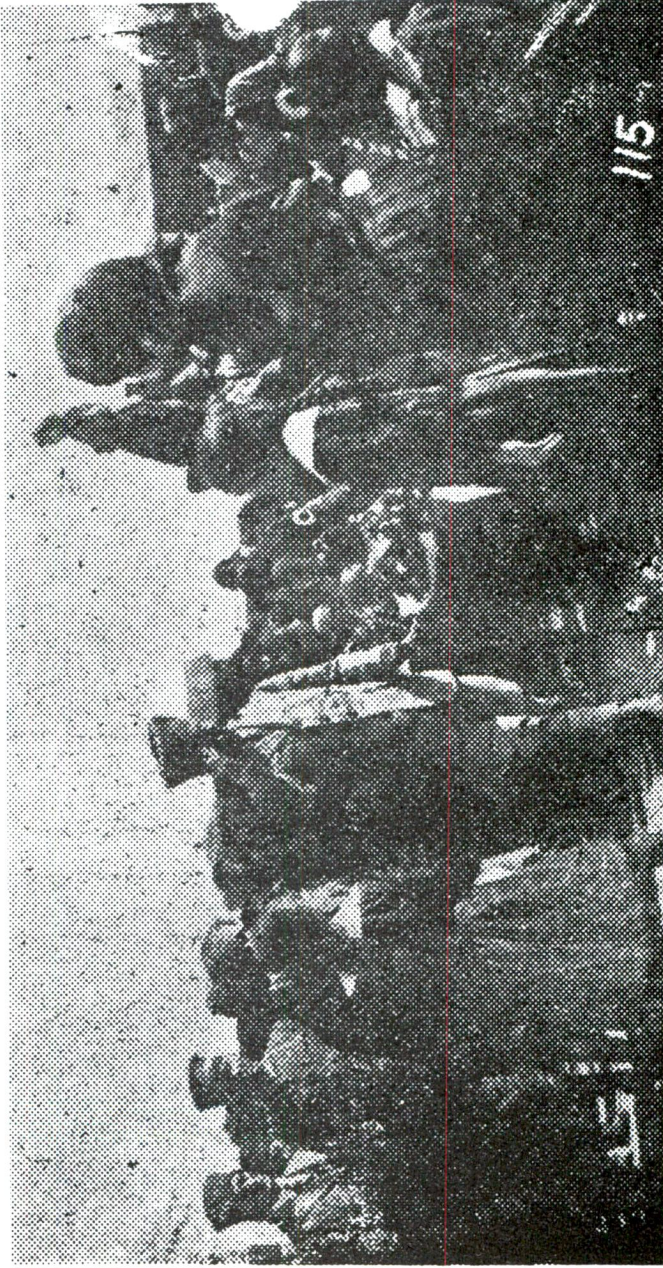
12. - Gazi ve Eđi Látife Hanım, İstasyondan İnönü Meydımına yürürken.

13. - Gazi ve Eđi Látife Hanım, Kars İstasyonundan İnönü Meydanı'na gelirken. soldan sağa:
Miralay Názam B., Látife H., Ali Kılıç, Gazi Hz., Kars Válisi, Elinde káđıt Míralay Emin B.,
Yürüyen uzunboylu zát Belediye Reisi İbrahim (Aydın) B.

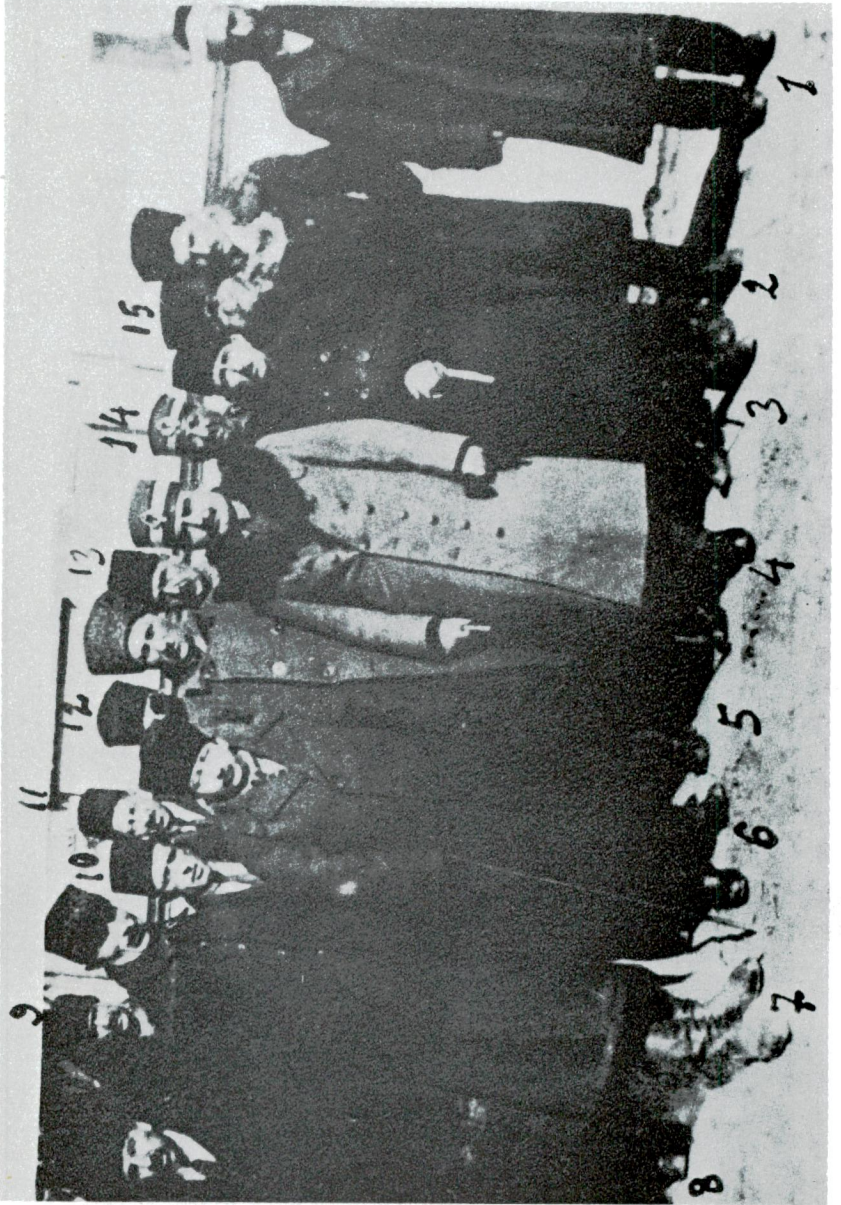

14. -Gazi Hz., Kars İnönü Meydanı'nda, Izciler Temsilcisinin konuşmasını dinliyor.

15. - Gazi Hz., Kars Kız İlkmektebi'nde karşılanırken.

Fahrettin Kırzioğlu

16. - *Gazi Hazretleri* ile 6 Ekim 1924 günü Belediye ğle Yemeği Ziyafetinde bulunanlardan bir topluluk (Kasım 1924 te çekilmiştir).

ndekiler: 1 - Belediye A'zası'ndan (13.IV.1919 da İngiliz İşgali günü Parlamento'yu korurken Őhid edilen Polis Arslan Efendi'nin babası) *Mamooğlu Ākif Ağa*; 2 - Kurtuluş'tan sonra İlk Kars Belediye Reisi Yenigazi köylü, *Hayrullah* (DAğLI) *Beğ*; 3 - Erzurumlu Em. Yarbay Kazanasmazoğlu "Küçük" lakaplı *Kāzım* (YURDALAN), *Beğ*; 4 - *Mstahkem Mevki Kumandanı Mtralay "Kara"* lakaplı *Emn Beğ*; 5 - *Belediye Reisi Ibrahim* (AYDIN) *Beğ*; 6 - *Vāli "Topal"* lakaplı *Ibrahim Edhem* (AYKUT) *Beğ*; 7 - *Cumhuriyet Halk Fırkası Kars İli Başkanı, Sarıkamış-Hamamlı Köylü, Kubadoğlu Bekir Sıdık* (KUBAT) *Beğ*; 8 - *Hākim Hilmi Beğ*; 9 - Millî Őurā'dan beri (1918-1935 arasında) Belediye Tahsildarı *Kırzioğlu Mehmed Dervif Efendi*; 10 - *Mddeiummi Cemt Beğ*; 11 - Maārif Müdiri *Sābit Beğ*; 12 - Muhāsebeci *Dervif Beğ*; 13 - Tutak'taki Karapapak Hamidiye Alayı'ndan Emekli Binbaşı *Kahramān* (BAHADIR) *Beğ*; 14 - 29. Alay K. Kaymakam *Tevfik Beğ*; 16 - (yüzü çıkmamış) *Türkocağı Reisi Kara-Hamid* (ERSÖZ) *Beğ*.

Fahrettin Kırzioğlu

17. - Cihângiroğlu İbrâhîm Aydın'ın eği,
Edirneli Koyunbabaoğlu Yüzbaşı Őukrú kızı *Melek Aydın Hanım* (1896-1975)-1924'te

18. - Gazi Hazretleri şerefine Kars Belediyesi'nin verdiği öğle yemđi ziyâfetinde, (Azerbaycan, İran ve Tiflis'te, hattâ Çarlık Rusyası'nda da "Karski Kafkaski Şaşlık" diye) ünlü "Kars Şiş Kebabı"nı yaparak çok beğendiren, Karş Lokantacı Şahmurat Usta (Ankara'ya götürölmek istenmişse de, âile mazeretinden gidememişti).

VIII

(Resmî başlıklı kâğıda yazılmıştır. Hep büyük harfliler, basılıdır.)

TÜRKİYA BÜYÜK MİLLET MECLİSİ RİYÂSETİ

KALEMİ MAHSÛS MÜDİRİYYETİ ANKARA

'ADED

29-5-337 (1921)

6

592

“Bismillâh”

Telgraf *Trabzon*:

Sâbık Cenûbigarbî-Kafkas Hükûmeti Re'isi

Cihângîrzâde İbrâhim Beğ'e (müsveddede, çizilen ibâreler [] içine alınarak gösterilmiştir)

C(evâb) 23-5-37 (1921) Tele:

Oniki refikınızla berâber [Malta zindânlarından] hâlâsa nâiliyyetiniz dolayısıyla, [gerek şahsım, gerek Mukaddes Milletim hakkında] ibrâz [olunan] buyurulan hissiyât[i bergüzîdeye]a, teşekkür ederim.

İstihlâsi vatana ma'tûf mücâdelâtımızda, sizin gibi hamiyetmendânın, bütün hayât ve mevcûdiyyetleri ile hizmete âmâde buldukları hakkındaki te'mînâti vatanperâneleri, sezâvâri takdîrdir.

Bil'umûm efrâdi *Millet*, bir kütlei müttehîde hâlinde çalışdıkça, pek yakın bir âtîde, âmâlî milliyeyi meşrû'amızın, hîz-ârâyî husûl olacağı, eltâfi Sübhâniyye'den me'mûl ve muntazardır, Efendim.

(Kâtib adının baş harfleri ve kaydı:) *Türkiya Büyük Millet Meclisi Re'isi*

F H

Mustafâ Kemâl

Yazdım fi minhu (1921 Mayıs) 31.

Ç. — *İbrahim Aydın'ın, Tiflis'ten Kars'a Gelişinin İlk Yılına Âit Belgeler*:

IX

(1 Haziran 1921 tarihli belgenin sağında türkçe, solunda rusça yazılar basılı olup, bizim Gürcistân-Tiflis Mümessilimiz Kâzım Dirik'in Vekilinin imzasını taşıyor. Bunun arkasında, herbiri onbir satırlı ve rusça - türkçe resmî mühürlü üç “Viza” kaşesi, silikçesine vurulmuştur. Bunlardan: Haziranın 2 sinde Tiflis'ten ayrıldığı, 13 te Ba-

kû'ya vardığı, 20 sinde Bakû'dan döndüğü belirtiliyor. *İtalik dizilen* ibâreler, kara mürekkepli olup, ötekiler basmadır. Eşi, Edirneli Melek Hanım, 13 Nisan 1919 da birbuçuk yaşındaki büyük oğlu İsmail ile savuşturulabildiği Gence'de, İlkokul Türkçe Öğretmenliği yaptı. Gence Vâlisi Hudâdâd Beğ'in himayesinde eşini bulan İbrahim Beğ, takmaadla onu, güvenilir kişilerle Gümrü üzerinden Kars'a gönderdi. Ermeni şerrinden kendisi, Tiflis - Aşıska - Posof yoluyla Kars'a dönmeği uygun gördü).

Türkiye

B.M.M.H.

So(vyet) Gürcistân Mümessilliği
Numro 192

Tiflis

1/6/37 (1921)

Türk Teba'asına Maşûs Vesîka

Türk teba'asından olup, *Malta'dan 'avdetle Bakû'ya gitmek isteyen Cihângîrzâde İbrâhîm Beğ'in Bakû'ya, ba'dehu Kars'a Türkiye'ya 'azîmetine mûmâna'at olunmaması için bu vesîka, 1/6/37 (1921) de bittemhîr, i'tâ edildi.*

Türkiye - Sovyet Gürcistân

Mümessili Vekili

(İmzâ, Yüzbaşı) *Hüsâmeddîn* (TUGAÇ)

X

(Eski Millî-Şûrâ Meclisi Reisi Çıldırılı Dr. Esat OKTAY ile birlikte Baku'dan Tiflis'e gelen İbrahim Aydın, Gence'den tirenle buraya getirdiği çocuklarını, yine tirenle Kars'a gönderip, kendisi ve Dr., "Ermeni belâsı"ndan çekinerek, karadan geliyordu. Bu belge, basılı resmî başlıklı kâğıtta, hem başlık üzeri, hem de sonu mühürlü Kars'a dönüşü âit olup;. 230 x 350 mm. boyundadır.)

TÜRKİYA ŞARK CEBHESİ KUMANDANLIĞI'NIN

'ASKERİ MÜMESSİLLİĞİ

Tiflis

SAYI

23 Haziran 337 (1921)

531

İngilizler tarafından Malta'ya nefy-edilen, sâbık Kars Şûrâ Hükümeti Re'isi Cihângîrzâde İbrâhîm Beğ, Malta'dan tahliyye edilerek Tiflis'e gelmiştir. Kendilerinin, Aşılkelek tarîkiyla Kars'a gitmesi husûsundaki ârzûsu, Hey'et'çe tensib edilerek. Esnâyi râhda, kendi-

lerine icâb eden teshîlât ve mu'avenetin ibrâzı; ve vesâiti nakliyyei 'askeriyyeden istifâde etdirilmesi husûsu, *Memûrîni 'Askeriyye ve Mülkiyye'*den ricâ olunur.

Mümessil V(ekili) Nâmına
(İmzâ) *Hayreddîn*

(İmzâ ve başlık üzerindeki mühürde: ortada Ay-Yıldız, onun dışındaki küçük halka içinde rusça ve onun dışındaki büyük çemberdeki türkçe yazı.)

TÜRKİYA BÜYÜK MİLLET MECLİSİ HÜKÛMETİ
SOVYET GÜRCİSTAN MÜMESSİLLİĞİ

(Sol alt köşede, kurşun kalemlle) Görülmüşdür, 29/6/37 (1921)
(Posof'ta, yeni adı "Türkgözü" olan köy) *Badele Hudûd Bölüğü*

Kumandanı

Yüzbaşı

(İmzâ) *Memdûh*

XI

(Sarıkamış'ta "Şark Cebhesi Kumandanı" Kâzım KARABEKİR'in tavsiyesi ile, "Belediye A'zâlığı"na seçilmiş bulunan İbrâhîm Aydın'ın, Kars Mutasarrıfı eski Kars Eşrâf âilesinden Hâtunoğlu Behcet Beğ tarafından, "Belediye Re'isliği"ne ta'yininin belgesi. 180 x 230 mm. boyunda kâğıda, mor mürekkeple yazılı.)

Cihângîrzâde İbrâhîm Beğ'e

Numro, 2152

337 (1921) senesi için (Kurtuluş'tan sonra Kars'ta ilk olarak) icrâ kılınan *Beledî İntihâbâtı*'nda, Zâti-Vâlâları da ihrâzi ekseriyyetle, A'zâlığ'a intihâb olunduğunuzdan; ma'lûm ve müsellemler olan iktidârınıza binâen, *Beledî Riyâseti*'nin 'uhdei-vâlâlarına tevdi'i, *Makaam*'ca muvâfık ve münâsib görüldüğünden; vazîfei mezkûreye hemen mübâşeret; ve Kavânini Mevzû'a dâiresinde ifâyi vazîfeye himmet; ve muhtâci 'umrân bulunan (1918 Nisanı 24-25 inde kaçarken Ermeniler'in yakıp-yıktığı) memleketin, tanzîm ve tanzîfine; ve Beledî Vâridâtının, usûl dâiresinde tezyidile, hüsni muhâfazasına, bezli makderet buyurmanızı ricâ ederim, Efendim. 9 Temmuz sene 337 (1921).

Mutasarrıf

(İmzâ) *Behcet (HATUNOĞLU)*

XII

(Ancak 1921 Temmuzunda başında Kars'a gelebilen İbrahim Aydın, Belediye Meclisi Seçimine katılıp, Reis tayin edildiği gün, Sarıkamış'tan XV. Kolordu ve Şark Cebhesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa, onu ve Milli-Şûrâ Hükûmeti erkânından "İ'âşe Mümessili" iken Malta'ya sürülüp dönen, rusça yüksek tahsilli Gümrülü Yusufzâde Yusuf ARPAÇAY [1888-İstanbul 1942]¹, Sarıkamış'ta yanına çağırıldı. 25 Ağustos 1921 de Sarıkamış'ta haftalık (9.1.1922 den sonra, haftada iki defa) olarak çıkarılacak "VARLIK" gazetesinin, "Müdür-i Mes'ûl ve İmtiyâz Sâhibi", aynı zamanda Kolordu'da rusça yayın ve haberlerin uzmanı olarak, Yusuf ARPAÇAY'ın ta'yini düşünülmüyordu. Her ikisinin, tirenle gidiş-dönüşlerinin ücretsiz ve itibarlı olması için, aşağıdaki belgeyi, "Kars Mütahkem Mevki'i Kumandanı", Erzurumlu Rüşdi Paşa vermişti. Mor mürekkeple ve Rüşdi Paşa'nın elyazısıyla yazılı olup, boyu 144 x 220 mm. dir. Arkasında, beş ayrı kayıt bulunmaktadır.)

"Bismillâh"

Kars sâbık Şûrâ Re'îsi İbrâhîm Beğ, Malta'dan 'avdet ettiğiinden, Cebhe (Kumandanlığı) Karârgâhı'na 'azîmet ve 'avdet edecektir.

Mûmâileyh İbrâhîm Beğ, bir refiği (Gümrülü Yûsufzâde Yûsuf Beğ) ile tirenle, Cebhe Kumandanı Kâzım (KARABEKİR) Paşa Hazretleri'ni görmek üzere, Sarıkamış'a 'azîmet ve 'avdet edecektir. Ücret, alınmayacaktır. Salonla veyâ mevki' vagonile gönderilecektir.

9.7.37 (1921)

Mevki'i Mûstahkem Kumandanı

(İmzâ) *Rüşdi*

(Arkayüzündeki kayıtlar:)

(Mor mürekkeple) "Merkez'ce kayd-edilmiştir". 9 Temmuz 37 (1921)

(Mühür) KARS MEVKİ'İ MÜSTAHKEM KUMANDANLIĞI.
(Koyu mor mürekkeple) Numro 71. Görülmüştür. Fi 9 Temmuz sene 37 (1921).

Kars İstasyon K(umandanı)

(İmzâ) *'Ömer 'Âtıf*

(Soluk kara mürekkeple) Görülmüştür. Fi 10 Temmuz sene 37.

Sarıkamış-Sekizinci Şu'be M(üdiri) V(ekîli)

(İmzâ) (Okunmuyor)

(Sâbit kalemlle) Görülmüşdür. Fî 11 minhu (Temmuz 1337).

(İmzâ) *Fikrî*

(Yazı sâbit, imzâ kurşun kalemlle) Görülmüşdür. 11/7/37 (1921)

Sarıkamış İnzibât Zâbiti

(İmzâ) *Hüseyn Münîr*

XIII.

(16 Mart 1921 de Sovyet Rusya ile imzaladığımız Moskova Mu'âhede'sine göre: Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan Sovyet Cumhuriyetleri Murağhasları, "Me'mûr ve Müstağdemleriyle yüzelli kişiyi geçen" bir kalabalıkla Tiflis'ten 26 Eylül 1921 günü, husûsî tirenle Kars'a gelerek, hem o Mu'âhede'nin tasdiğli suretlerini bize verdiler, hem de Karadeniz-İran arasında bugünkü devlet hududumuzun son biçimini verecek olan "Kars Mu'âhede'si"nin hazırlığına başlandı. Bununla ilgili aşağıdaki belge, 101 x 170 mm. boyunda olup, mor mürekkeple yazılmıştır.)

"Bismillâh"

(Kars Mutasarrıflığı)

(Numro) 2573

Belediye Re'îsi İbrâhîm Beğ'e

22/9/37 (1921) Perşembe günü öğleden sonra sâ'at dörtde, *Moskova Mu'âhede'si*'nin musaddak sûretleri, *Türk ve Rus Hey'etleri* arasında, merâsimi mağsûsa ile te'âtî edileceğinden; merâsimi mezkûreye *Hükûmet* (Kars Mutasarrıflığı) nâmına iştirâk edecek altı zât miyânında, *Zâti'âlîleri*'nin de bulunması, tensîb edilmiştir.

Öğleden sonra sâ'at üçde, *Hükûmet Dâiresi*'ne (Kars Mu'âhede'si'nin görüşüldüğü, Ordu ve Karadağ Caddelerinin kesiştiği yerdeki 1981 den önceki eski "Hükûmet Konağı"nın üst katına) teşrif buyurulması, mütemennâdır.

Fî 21/9/37 (1921)

Mutasarrıf V(ekili)

(İmzâ, 6. Süvâri Fırkası Kumandanı Mîralay)

Sâmî Sâbit (KARAMAN)

XIV

(Sultan II. Abdülhamîd'in, yüksek rütbe ve makamdaki Devlet Memuru Ermeni yurtdaşlara rağmen, konuşma dili ve edebî ermeniceyi öğrenmek üzere, "Kîsei-Hümâyûn"dan İzmit Ermeni Lisesi'nde okutturduğu Amasyalı "Şirvanlılar" adlı göçmen Türkler'den merhum Mülkiyeli Ahmed Es'ad URAS, "Kars Mu'ahedesi" sırasında, buraya Mutasarrıf tayin edilmişti. "Ermenistan Murahhasları"nın, ara vermede ve kendi aralarında, konuşmalarının mâhiyetini, Türkiye Başmurahtası Kâzım Karabekir Paşa'ya, elaltından bildirsin diye⁶ gönderilmişti. Merhum A. Es'ad URAS bu hususları, 1951

⁶ *Kars Konferansı'nın yapıldığı salon, Mutasarrıf'ın odasına bitişikti A. Esat URAS, "evrak alıp-vermek" üzere duvara iki karış eninde ve boyunda bir "mazgal" açtırtmıştı. Ermeni Murahhaslarının aralarında Ermenice konuşmalarının mâhiyetini, "Kahveci" ile buradan, Kâzım Karabekir Paşa'ya ulaştırıyordu!..*

Rahmetli A. Es'at URAS, *Kars Konferansı* sırasında *Ermenistân Murahhasları'nın*, 16 Mart 1921 de imzalanan *Moskova Mu'ahedesi* müzâkerelerinde bile bizden koparılmak istenen ünlü "*Anı Şehri Örenleri*" üzerine aralarındaki konuşmaları ve yapacakları teklifi, merhum Kâzım KARABEKİR Paşa'ya, şöyle ulaştırmıştı: "1877 den önce *Türkiye'*ye ait olan ve *Akbaba Nâhiyesi* adıyla *Kars'a* bağlı bulunan *Arpaçayı* başları sağındaki 32 dağ-köyünün *Ermenistan'a* bırakılması yerine, buraların yine eskisi gibi *Kars'a* ve *Türkiye'*ye kalmasına karşılık, — *Kars'a* 40 Km. uzaklıkta ve *Arpaçayı* sağındaki— kiliseleriyle ünlü *Anı Şehri Harâbeleri'nin*, çevresiyle birlikte *Ermenistan'a* verilmesi teklifi, şimdiki celsede gelecektir!"

Fakat, *Moskova Mu'ahedesi'ni İkinci Murahhasımız* olarak imzâlayan *Dr. Rizâ NUR'un* yurda dönüşünde, 25 Mayıs 1921 de *Trabzon'dan* bu "*Anı üzerine*" kendisine yazdığı mektuba, 8 Haziranda şifreli telgrafla cevap vermiş bulunan *Kâzım KARABEKİR Paşa* ("*İstiklâl Harbimiz*", 1960 İstanbul, s. 964-965, 1025), bu hususta kararlı ve cevabı hâzır; *Ermeni Delegeleri'ne*, şu doğru ve tarihî karşılıkta bulunarak, onların tekliflerini reddetmişti:

"*Selçuklu Sultânı Alparslan'ın Fethi'nden beri Anı*, bir *Türk - İslâm beldesi* olmuştur. Buradaki *İslâmî* eserler, küfi kitâbeler ve birisini (en yüksek ve sekiz köşeli *Boz-Minâre*) onbeş sene kadar önce fıtnalı bir kış günü dinamitle yıkmış olduğunuz *iki koca Minâre* ve kış-yaz çevre köylülerinin gelip — keçe ve halılar sererek— *Cuma ve Bayram - Nâmazları'nı* cemâ'atle kıldığını, (Anı'da kazılar yapan Profesör *Nikolay MARR'ın* "*Müze*" yapması sâyesinde) sağlam kalabilmiş bir *Câmi'imiz* (*Manuçâhr-Mescidi*) vardır. Biz, *Anı* ve çevresindeki *Şüregel Köyleri'nin* asırlardan beri cemâ'atle toplanıp *Namaz kıldıkları ve İslâm eserleriyle, Âyeti-Kerîme ve Besmeleler'le*, sanduka biçiminde *İslâm kabirleriyle* dolu böyle bir *Tarihî Şehrin Harâbeleri'ni*, *Ermenistân'a* veremeyiz!". Rahmetli *Paşa*, *Selçuklu Melikşâh* (1072-1092) çağından *Akkoyunlu Uzun-Hasan'a* (1453-1478) kadar on *Türk hükümdarı* adına *Anı'da* bakır, gümüş ve altın paralar kesilmiş olduğunu (bak. M. Fahrettin, *Kırzioğlu "Anı Şehri Tarihi"*, 1982 Ankara, s. 55, 115-116), bilseydi, onu da söylerdi.

de Ankara'da kendi evinde hâtercümesini yazdığımızda, bize anlatmış; ve, yine Sultan Abdülhamid'in, "İstanbul Nureddin Beg" adlı bir genci de, aynı gaye ile İstanbul'daki bir Ermeni Lisesinde, kendi parası ile okutmuş olduğunu, ilâve etmişti. Aşağıdaki çifte belge, 211 x 338 mm. boyundaki birinci hamur "esericided" kâğıda, mor mürekkeple ve aynı elle yazılmıştır).

(İlk belge, "Şark Cebhesi Kumandanlığı"mızın, Kars'taki 'askerî ve mülkî sekiz makaama, telefonla yazdırarak, 'acele ta'mim ettiği, "Kars Konferansı" sonunda yapılacak *Resmî Merâsimin Programı*'dır. Son yarım satırı, arka sahifeye gelmiştir).

"Bismillâh"

(Kars Konferansı Sonunda ve Mu'âhede'nin İmzâsı Sırası ile, Kafkas Cumhuriyetleri Murahhas Hey'etleri'nin Dönüşleri'nde Yapılacak Merâsim ve Uğurlama Programı:)

Kars Konferansı, bir-iki güne kadar hitâm bulmak üzeredir. Gerek tasdik edilmekte bulunan *Mu'âhede'nin* hîni imzâsında ve gerekse *Kafkas Cumhuriyetleri Hey'eti Murahhasaları'nın* 'avdetlerinde, bervechi âti *Merâsim ve Teşyi'* yapılacaktır.

1 — *Mu'âhede'nin İmzâsı*'nda (eski elifbâ sırası, şimdikine çevrildi):

a) *Konferans Dâiresi'nin* bulunduğu *Meydanlık*'da (asker elbiseli ilk Atatürk Heykeli'nin bulunduğu demir parmaklıklı bahçenin yerinde): *Piyâde*, *Süvârî* ve *Topçu Kut'âtı*'ndan mürekkebe bir *Müfreze* ile — top ve makineli tüfeklerin berâber bulunmasına, lüzûm yoktur — ('Askerî) *Mektebi İ'dâdî* (Lise) ve *Ta'limgâh Efendileri*, *Jandarma* ve *Polis Kut'aları*, münâsib bir sûrette tanzim edilecekler. Ve *Hey'etleri'nin*, *Dâire*'ye (şimdiki, Vâli Lojmanı'na) muvâsalatlarında, râsime ihtirâmı ifâ eyleyeceklerdir.

'Aynı zamanda *g. Fırka*'dan bir *Batarya*, *İçkal'a*'da ihzâr olunacak; ve *Konferans Dâiresi* üzerinden filâma ve telefonla verilecek işâret üzerine, yedi top endâht edilecektir. Bunların tertib ve tanzîmi, *g. Fırka* tarafından der'uhde edilecektir.

b) *Hey'etleri'nin Dâire*'ye dühûlünü müte'âkıb, *Merkez Kumandanlığı* tarafından, orada mevcûd *Kuta'ât*'dan silâhsız olarak birer *Nefer* ve *Mekteb Efendileri*'nden on kişilik bir *Kut'a*, *Konferans Salonu*'na idhâl olunacaktır.

c) *Ahâlî*'nin, işbu *Merâsim*'e iştirâkleri te'mîn edilecek; ve *Kita'âtî* 'Askeriyye'nin hizâları hâricinde, münâsib mahallerde ikaame edileceklerdir. Bu *Halkı Temsil* edecek bir *Hey'et*, *Me'mûrîn* ve 'Askeriyye *Hey'etleri*'le birlikde, *Konferans Dâiresi*'nin cenûbîşarkî tarafındaki (bugün de Vâlilerin kullandığı) kapusundan, *Salon*'a gireceklerdir.

ç) *Memûrîni Mülkiyye Hey'eti*, *Mutasarrıflık*'ça; 'Askerî *Hey'et*, *Müstahkem Mevki'* *Kumandanlığı*'nca ta'yin olunacaktır.

d) *İmzâ*'yı müte'âkıb, *Konferans Dâiresi*'nden verilecek emir üzerine, *Cebhe* (Kumandanlığı) *Muzıkası* tarafından, *Kuvâyi-Millîyye*⁷ ve *Enternasyonal Marşları* çalınacak ve ayakda dinlenecektir.

e) *İmzâ*'dan sonra, mezkûr *Dâire*'de, *Hey'eti Muraḥḥasalar*'la *Med'ûvîn*'e (Davetlilere), çay ve pasta tevzi' olunacaktır. Çayı müte'âkıb *Hey'etler*, *Konferans Dâiresi* önüne çıkacaklar; ve oradaki *Kita'ât*, *Hey'et*'in önünde geçid-resmi yapacaklardır. Bu sûretle, *Merâsim*'e *ḥitâm* verilecektir.

f) *Merâsim*'de hâzır bulunacak *Mekteb Talebeleri*'le *Kita'ât Efrâdi*'na, hemân orada limonata tevzi' olunacaktır. İşbu limonata, *g. Firka*'ca te'mîn edilecek ve istihkaaktan fazla masraf olursa. *Cebhe* (Kumandanlığı) *Levâzımı*'ndan alınacaktır.

g) *Mu'âhede'nin İmzâsı* günü (13 Ekim 1921) ve akşamı, *Şehir*, bayraklarla donadılmış bulunacak; ve *Mevki'*i *Müstahkem*'ce, (Dere-içi'ndeki Elektrik Fabrikasından) tenvirât yapılacaktır.

2 — *Hey'et*'in (150 kişiden çok idi) *Kars*'dan mufâratlerinde daḥi, gerek *Kars İstasyonu*'nda ve gerek en son istasyon olan *Kızılçakçak* (yeni adı, Akyaka) da, *g. Firka* tarafından ayrıca *Merâsimi Teşyî'iyye* yapılacaktır. *Kars İstasyonu*'ndaki *Merâsim*, muhtelif sınıflardan mürekkeb olmak üzere, *İstasyon Binâsı*'ndan i'tibâren, *İstasyon Binâsı*'nın şarkışimâlindeki rampaya kadar olan mıntakayı dolduracak kadar bir *Müfreze* ihzâr olunmak; ve *Ahâlî* ile, vazîfeye ḥâlel gelmeyecek sûretde, bütün *Me'mûrîn* ve *Zâbitân*'ın iştirâki te'mîn edilmek üzere, *g. Firka Kumandanlığı* ve *Mutasarrıflık*'ça ihzâr olunacaktır.

⁷ 12 Mart 1921 günü Büyük Millet Meclisi'mizde, ayakta dinlenerek, alkışlarla kabul edilen *Mehmed Âkif*'in yazdığı "İstiklâl Marşımız"ın notası, bu tarihte henüz yazılmadığından, onun yerine, "Kuvâyi-Millîyye Marşı" çalınıyordu.

3 — *Merâsim*'in gün ve sâ'atleri, ayrıca bildirileceğinden, şimdiden lüzûmlu ihzârât yapılmalıdır.

4 — İşbu *Emir*: *Kars Mutasarrıflığı*'na, 9. *Fırka*, 6. *Süvârî Fırkası* ve *Mevkî'i Müstahkem Kumandanlıkları*'na, *Ta'limgâh Kumandanlığı*'na, *Kars Merkez Kumandanlığı*'na, *İ'dâdî 'Askerî Müdiriyyeti*'ne, *Konferans İ'âşe Hey'eti Riyâseti*'ne tebliğ edilmiştir. (9.10.37/1921).

(Şark Cebhesi Kumandanı Feriğ/
Orgeneral, Kâzım Karabekir)

XV

(Kars Mutasarrıflığı'nın, yukarıdaki Ta'mîm Emri'nin sureti altına, Kars Belediyesi'ne yazıp gönderdiği tezkire.)

(KARS MUTASARRIFLIĞI)

(‘ADED)

2678

Belediye Riyâseti'ne

Gerek tasdik edilmekte bulunan *Mu'âhede*'nin hini *İmzâsı*'nda ve gerek *Kars Konferans Hey'eti Murahhasaları*'nın *'Avdetleri*'nde yapılacak *Merâsim* hakkında, *Şark Cebhesi Kumandanlığı*'nın, 9 Teşrinievvel sene 37 (1921) Telefon sûreti, merbûten gönderildi.

Emir buyurulan ihzârâtın, şimdiden te'mîni mercû'dur.

Fi 10/10/37

Mutasarrıf

(Kâtibin işâreti:)

Ş(arif)

(İmzâ) (Ahmed) *Es'ad* (URAS)

XVI

(Son Kurtuluşu'nun I. Yıldönümü'nde, “Kars'da bir “Memleket Kütübhânesi” açılması sırasında yapılan “Kütübhâne Nizâm-nâmesi”ne göre, Kurucular Hey'eti'ne katılma ve A'za'nın çoğaltılma çağrısı için, Mutasarrıflığın yazısı.)

KARS MUTASARRIFLIĞI
TAHRİRÂT MÜDİRİYYETİ
‘ADED

KARS
1.11.337 (1921)

“Bismillâh”

‘UMÛMÎ
HUSÛSÎ

Belediye Re’îsi İbrâhîm Beğefendi’ye

Beğefendi,

Kars’da bir *Memleket Kütübhânesi* açmağı düşündüğümüz zamân, Zâtî‘âlileri gibi hamiyet ve ‘ilm ü ‘irfân erbâbının tecrübe ve mü-mâreselerinden istifâdeye, şitâb ediyoruz. *Kütübhâne Nizâmnamesi*, leffen takdîm olundu.

Maksadı istihsâl ve *Müessisler Hey’eti*’ni şereflelendirmeleri ricâsına, *Kütübhâne A‘zâsı*’nın teksiri için, lâakall on zâtın a‘zâ olarak kaydine delâlet buyurmalarını da ‘ilâve; ve işbu emri-ğayrin vücûduna mas-rûf olacak kıymetli mu‘âvenetlerine, intizâr eylerim, Efendim.

Kars Mutasarrıfı

(İmzâ) *Ahmed Es‘ad* (URAS)

XVII

(Şark Cebhesi Kumandanımız’ın, Tiflis ile Batum’a gitmek üzere Ankara’dan Kars’a gelen üç diplomatımız şerefine vereceği resmî öğle yemeğine, Belediye Reisini de çağırma tezkiresi. Mor mü-rekkeble yazılmıştır.)

Kars, 18/12/37 (1921)

Kars Belediye Re’îsi Cihângîrzâde İbrâhîm Beğ’e

Efendim,

Tiflis Mümessilimiz (eski, Hâriciye Vekâleti Müsteşârımız, Ahmed) *Muhtâr, Hâriciye Müsteşârı Su‘ad* ve *Batum Başşehbenderi* (Dr.) *İbrâhîm Talî‘* (ÖNGÖREN) *Beğefendiler*, yarın — 19.11.37 (1921) — *Kars*’a geleceklerinden, *Dereîçi*’nde (İçkale-Eñsesi’nde) *Cebhe Karârgâhu*’nın (bugün, Zırhlı Tugay Komutanlığı’nın) bulunduğu *Mevki’i-Müstahkem Binâsı*’nda, öğle yemeğini birlikde yemek üzere, sâ‘at bir sonrada (13 de) teşrifleri mütemennâdır.

Şark Cebhesi Kumandanı Ferîk

(İmzâ) *Kâzım Karabekir*

XVIII.

(İzmir'in, Yunanlılar tarafından İşgali fecâ'atinin üçüncü yıldönümü dolayısıyla, Kars Belediye Reisliği'nin, Ankara'da Büyük Millet Meclisi Reisimize yazdığı, yakında kurtuluş umudumuzu belirten Telgrafına gelen cevap. 133 x 202 mm. boyundaki basılı resmî telgraf kâğıdının arkasına, sâbitkalemle yazılıdır.)

Millet Meclisi
(Nu.) 306/100

(Alındığı Sâ'at) 9,30 Fî minhu
27 (Mayıs 1922) (İmzâ, Memur) *Kâmil*

Kars Belediye Riyâseti'ne

İzmir'in Senei Devriyyei İşgaali münâsebetile mevrûd *Telgrafnâmeniz, Hey'eti 'Umâmîyye'*de (B.M. Meclisinde) okundu.

Vatani-Aslı'nin lâyenfek 'uzvi kıymetdârı bulunan ve, te'mini halâs ve istirdâdı, bugünkü *Mücâdele'nin* en mühim esâslarından birini teşkil eyleyen *İzmir* hakkında, *Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin*, bütün *Millet'*le berâber 'aynî hisle mütehassis olduğunu 'arz ve te'mîn eylerim.

18/20.5.38 (1922)

Büyük Millet Meclisi Re'isi
Mustafâ Kemâl

D. — “*Re'îsicümhûr Gaazî Mustafâ Kemâl Paşa Hazretleri'nin, eşleri Lâtîfe Hanımefendi ile Kars'a gelişlerine ve dönüşlerine 'âit belgeler*”:

(*Kars* şehri, rahmetli Atatürk'ün türlü vesileler ile görüp bulunduğu coğrafyasının, en doğusundadır. Bu “*Atatürk Coğrafyası*”nın en batısında, Paris'in kuzeybatısında bir bölge olan *Picardie*; en kuzeyi *Berlin* ve en güneyi de, Afrika'nın Bingazi/Libya kesimindeki *Tobruk* olsa gerektir).

XIX

(Gaazî Hazretleri, 1340/1924 Eylülü 11 inde Mudanya'dan kalkan “*Hamidiye*” zırhlısıyla, eşleri “*Lâtifei-Gaazî*” ile birlikte, güz

⁸ *Gaazî'nin, Sarıkamış ile Kars'a gelişlerine âit ilk olarak yayımladığımız belgeler ve “Hoş gelişler ola Mustafa Kemâl Paşa”* adlı oyun türküsünün aslı ve metni için, şu iki makalemize bakınız: “*Atatürk'ün Kars'a Gelişi ve Kemal Paşa Oyunu*”, Türk Dili dergisi, Kasım 1965, sayı 170, s. 111-115; “*Gazi'nin Kuzeydoğu Gezileri, Eylül-Ekim 1924*”, Atatürk Üniversitesi 50. Yıl Armağanı, 1974 Erzurum, I, s. 152 - 160, 183-188.

gezilerine çıktı. Anadolunun Karadeniz ve sonra da Akdeniz kıyılarındaki şehir ve kasabaları görüp, ahâlisine, daha bir yılını doldurmayan “Cumhûriyetimiz” ile, ondan önce ve sonraki inkılâbların yüksek değerini anlatmak ve başta, “‘Âile’de Kadın-Erkek Eşitliği”nin, artık “Harem-Selâmlık” gözetilmeden topluluk ve toplantı yerlerinde hanımların, yüzlerini kapamadan kocalarıyla birlikte bulunmalarına alışarak, belirtilmesini istiyordu. Kendileri, Trabzon’da iken, [26 Ağustos 1919 gününden beri resmen “Fahri-Hemşehri”si bulunduğu] Erzurum’da 13 Eylül 1924’te depremin büyük yıkımlara yol açtığını duyarak, gezilerini yarıda bırakıp; yaralarını sarmak üzere, Erzurum’a geleceğini, 17 Eylülde bir Telgrafla, oranın Belediye Reisi Nâfiz Beğ’e bildirmişti. Bunu duyan Karşılar da, o depremden az da olsa zarar gördüklerinden, Gaazî Hazretlerinin, Kars’ı da şeref lendirmesi için, Belediyece davet edilmesini, dilediler. Bu dileği kabul eden Gaazî, IV. Sultân Murâd’ın 1635 Revan-Tebriz Seferi’nde “Sancağı-Şerif,” ve ordu ile gelişinde 17 - 19 Temmuz günleri Kars’ın tahkimi ve ihtiyaçlarını görmesinden sonra, 1924 te ilk olarak buraya gelen Türk Devlet Başkanı oluyordu. Belge, mor mürekkeple yazılan Telgraf suretidir).

“Bismillâh”

Trabzon’da Re’îsicümhûr Gaazî Mustafâ Kemâl Paşa Hazretleri’ne

Siyâsî ve ‘Askerî Muzafferiyet’le, Vatan’a te’mîn buyurduğunuz bekaanın şükrânile kalbleri memlû olan Halkımız, son yaptığınız İctimâ’î İnkılâb’a, bütün varlığı ile müzâhir; ve muvaffakiyyetinize du’âhândır.

Uzun senelerin (1877-1917 Rus Çarlığı İstilâsı) istibdâdile Ecnebi İdâresi altında ezilen ve *Anavatani’na* kavuşan *Vilâyetimiz Halkı’nın*, elem ve ıztırâbını yakînen görmek; ve şükrânını, bizzât Huzûrunuzda ‘arz-etmek için, *Trabzon’a* kadar ihtiyâr buyurulan külfetin, *Kars’a* kadar devâm ve temdîdini, *Memleket nâmına* ‘arzi istirhâm eylerim, Efendim.

Fî 20 Eylül 1340 (1924)

Memleket Halkı Nâmına Belediye Re’îsi
(İmzâ) İbrâhîm (AYDIN)

(İbrâhim Aydın'ın, altta mor mürekkeple üç kısa satırdaki kayıtları:)

Re'îsicümhûr Paşa Hazretleri

Kars'a gelmeleri (Teşrinievvel/Ekim) 6 da, sâ'at 12,30 da (tirenle)

6.10.340 (1924).

XX

(Gaazî'nin Kars'a telgrafla cevabı, Belediye Arşivinde kalmış olmalı. Karşılıkların bugün bile, köklü icrâat ve memurları ciddiyetle çalışmağa mecbur kılmasından, — bir ayağı hafif aksak olduğundan — “Topal Vâli” diye çok saygı ile andıkları İbrâhim Edhem AYKUT, henüz Vâli-Vekili iken, resmî basılı başlıklı kâğıda mor mürekkeple yazılan aşağıdaki tezkireyi, Belediye'ye göndererek, hazırlıklı olunmasını istemiştir).

TÜRKİYA CÜMHÛRİYYETİ

KARS VİLÂYETİ

TAHRİRÂT KALEMİ

‘ADED

1372 HUSÛSÎ

7266 ‘UMÛMÎ

LEFFÎ

“Bismillâh”

3-10-1340 (1924)

ḤULÂSA:

Belediye Riyâseti'ne

Re'îsicümhûrumuz Gaazî Paşa Hazretleri'nin, Şimendüfer veya Otomobil'le geleceklerine nazaran, icrâ edilecek Merâsîmi İstikbâliyye'yi müş'ir iki kıt'a Kroki, leffen irsâl kılındı, Efendim.

Vâli - V(ekili)

(Kurşunkalemle imzâ) *Edhem (AYKUT)*

(Bunun altında dört satırcık hâlinde, İbrâhim Aydın'ın kurşun kalemle notu:)

Re'îsicümhûr Paşa Hazretleri

Kars'a gelmeleri 6/10/1340 (1924)

Sâ'at 12,30 da.

(İmzâ) *İbrâhîm*

XXI

(Yukarıki belgede anılan I. Kroki, Sarıkamış'tan demiryolu ile gelişte Kars İstasyonu'ndan karşılamaya göredir. Gazi, bu yolla gelmiş ve eski İnönü Meydanı'ndaki "Mekâtib" sırasında, biz de İlk-mekteb İkinci Sınıftayken karşılayanlar arasındaydık. Kroki'de yazı ve taramalar, mor mürekkeple, çizgiler ve yön oku ile ölçek, kurşun kalemledir. Biz, kurşun kalemle yazılara sıra vererek, yeni yazımıza aktarıyoruz.)

1) *Re'îsicümhûr Hazretleri'nin Kars'ı İstasyon* cihetinden teşrif buyuracaklarına nazaran, *Merâsim* tertibâtını müş'ir *Kroki*'dir. Şekil 1. 2) İstasyon. 3) Me'mûrîni Mülkiyye, 'Askeriyye, Konsol(os), Muhtelif Hey'ât (Kazâlar'dan gelenler), Eşrâfi Belde. 4) Polis, 9. Fırka Kıta'âtı. 5) Jandarma Mektebi. 6) Halk ve Esnâf. 7) Mekâtib. 8) Şehid-Şerâfeddin Beğ (sonraki: Fâikbeğ) Câddesi.

9) 1 Batarya Top. 10) Rencberler (Halılar, İpek-Başörtüleri ve Aynalarla süslü at ve öküz arabaları ile). 11) Gaazî Muhtar Paşa Câddesi. 12) Ahâlî. 13) ('Askerî) Hastahâne. 14) Atlı Züvvâr. 15-16) Ahâlî. 17) Dâirei Hükûmet (1981 den önceki Vilâyet Konağı). 18) T.T. (belki Sivil-Polisler remzi) 19) J(andarma) Takım. 20) *Re'îsicümhûr Hazretleri'ne mahsûs Dâire* (eski, "Kars Milli-Şûrâ Meclisi yeri, sonra ve bugün, Kars Vâli lojmanı). 21) Ş(imâl/Kuzey). 22) C(enûb/Güney istikameti işaretleri). 23) 1/1000 (ölçek).

XXII

(İkinci Kroki. teksir makinasıyla çıkarılmış olup, yazıları mor mürekkepledir; "Şekil 2" yazısı kurşunkalemle, "Muhtelif Hey'ât" ise, sâbit kalemle yazılmıştır).

1) *Re'îsicümhûr Hazretleri Kars'ı, Vlâdi-Kars* (köyü, 1878 den sonra Rusların taktığı "Kars'a Hâkim" anlamdaki bu ad, 1960 ta eskisi gibi, "Künbetli" olmuştur) cihetinden teşrif edeceklerine nazaran, *Merâsimi İstikbâlîyye* tertibâtını müş'ir *Kroki*'dir. Şekil 2. 2) Mülkiyye, 'Askeriyye, Me'mûrîn ve Zâbitân, Eşrâfi Belde ve Konsolos, Muhtelif Hey'ât (Kazâlar'dan gelenler). 3) Çakmak (köyü) Yolu. 4) Top Bataryası. 5) 9. Fırka'dan bir Tabur. 6) Jandarma Mektebi. 7) Kars Çayı. 8) Esnâfât. 9) Mekâtib. 10) Kars-Erzurum Câddesi. 11) Çiftçiler. 12) İstihkâm Köprüsü (ağşap olan bu gerekli köprüyü, 1921 de rahmetli Kâzım Karabekir Paşa, İstihkâm Bölüğümüze yaptırtmıştı.

Yerine, 1946 Yılında betonu yaptırılınca, adı: “Kâzım Karabekir Paşa Köprüsü” kondu). 13) Çim-Tabya. 14) Yaya ve Atlı Züvvâr. 15) Ahâlî. 16) Park (Millet-Bahçesi). 17) Demirköprü. 18-19) Ahâlî. 20) Bir Takım J(andarma). 21) Şehid-İsmâ'il Efendi Câddesi. 22) Jandarma Mektebi. 23) Ahâlî. 24) 8 (rakamına benzer bir remiz). 25-26) Ahâlî. 27) Dâirei Hükûmet. 28) Takım J(andarma). 29) Polis. 30) *Re'îsicümhûr Dâiresi* (Vâli Konağı, lojman). 31) 1/1000 Mikyâsındadır. 1. Şube M(üdiri).

XXIII

(Belediyenin, Gaazî Hazretleri ve maiyetindekilere verdiği öğle yemeğine çağrılan, resmî sıfatlı mülkî ve askerî şahıslardan 45 kişilik liste. Tarih rakamları kurşun kalemle, metin ise mor mürekkeple yazılı.)

“Bismillâh”

Re'îsicümhûr Hazretleri'nin şerefine, *Kars Belediyesi* tarafından verilecek çay ve yemek ziyâfetine da'vet olunacak Zevâtın esâmîsini müş'ir listedir. [5/10/1340 (1924)].

Re'îsicümhûr Hazretleri ve 'Âilei Muhteremeleri'le *Ma'iyeti Zevât* 20; *Kars Vâlisi* (İbrâhim Edhem AYKUT) *Beğefendi* 1; *Mevki'* (i-Müstahkem) Kumandanı, *Mîralay* (Kara-) *Emîn Beğefendi* 1; 9. Fırka K., *Mîralay Kâzım Beğefendi* 1; 9. Fırka Piyâde K., *Mîralay Mustafâ Beğefendi* 1; 17. Alay K., *Kaaimmakaam 'Ali Beğ* 1; 29. Alay K., *Kaaimmakaam Tevfik Beğ* 1; 9. Fırka Topçu Alayı K., *Kaaimmakaam Râgıb Beğ* 1; Tâlî Tecrübe Hey'eti Re'isi, *Mîralay Edîb Beğefendi* 1; *Mevki'* Birinci Ağır Topçu Alay K., *Kaaimmakaam Fevzî Beğ*, 1; *Mevki'* Birinci Şu'be Müdürü, *Yüzbaşı İsmâ'il Hakkî Beğ* 1; ('askeriyye, burada bitiyor) (II. Dönem) Kars Meb'ûsu, (Kağızmanlı İmâmzâde) '*Ömer* (TARIM) *Beğ* 1; Belediye Re'isi, (Gümrülü Cihângiroğlu) *İbrâhîm* (AYDIN) *Beğ* 1; (I. Dönem'den) Sâbık Meb'ûs, (Kağızmanlı İsmâ'il-beğzâde) '*Alî* (Rizâ ATAMAN) *Beğ* 1; Ticâret Osadı Re'isi, (Karslı İmâm-Şâir) *Hâfız* (Kurbân YURTSEVEN) *Efendi* 1; Muhâsebeci, *Dervîş Beğ* 1; Ma'ârif Müdürü, *Sâbit Beğ* 1; Sıhhiyye Müdürü, (ad yeri boş) *Beğ* 1; Türkocağı Re'isi, (Gümrülü, “Kara” lakaplı) *Hamîd* (ER-SÖZ) *Beğ* 1; Halk Fırkası Re'isi, (Millî-Şûrâ'da Sarıkamış Kaymakamı, Sarıkamış-Hamamlı köylü, Oslu-Digor kolu Kubadoğlu oymağından İsmâil oğlu) *Bekir* (Sıdki KUBAT) *Beğ* 1; Mahkemei Asliyye

Re'isi, *Hilmî Beğ* 1; Cinâyet Müdde'î-'Umûmîsi, *Cemî Beğ* 1; Tüccâr'-dan (Emekli Jandarma Kaaimmakaamı ve Kars'ın 1918 ile 1920 deki Kurtuluşları'nda hizmeti geçen, Erzurumlu Kazanasmazoğlu, "Küçük" lakaplı) *Kâzım* (Konya'da menkûb iken "EPKEM", 1939 dan sonra YURDALAN soyadlı) *Beğ* 1; Hilâliahmer (Cem'iyeti Kars Şu'besi) Re'isi, (değerli Mücâhid ve Erzurum Kongresi'ne "Nağçıvan" adına katılmak için telgraflarla başvurup, alınamayan, Nağçıvanlı) *Hâci-Cebbâr* (KÖMEK) *Efendi* 1; (Sovyet) *Rus Konsolosu ve Başkâtib*(i) 2. (Hepsi) = 45 (kişi).

XXIV

(Yukarıdaki, Kars Vâliliği'nden yazıldığı anlaşılan resmî Öğle-Yemeği da'vetileri listesine topluîgne ile ekli bulunan, 117 x 158 mm. boyundaki bir bloknot kâğıdının önyüzüne sâbitkalemle 25 ve sonradan arkayüzüne de kurşun kalemle 4 kişinin adları, rahmetli İbrâhîm AYDIN'ın eliyle yazılı liste, Gaazi'ye Belediyece verilecek "İkinci-Çayı"na çağrılanları gösteriyor. Bu çaydan sonra Kars Türkocağı binâsına gidilince, oraya Gümrülü ve Revanlı göçmenlerden çalgıcı ve oyuncular da çağrılmış; ve sonradan sözleri ve oyun biçimi çok değişikliklere uğratılan, hattâ göğüste/koyunda saklanan Türk-Bayrağı da çıkarılıp oynanma garâbetine düşülen, "*Hoş-gelişler ola, Mustafa Kemal Paşa*" türküsü, Nisan 1918 de kırk-yıllık esâretten kurtuluşu üzerine, Yavuz Zırhlımızla *Batum*'a gelen "*Başkumandanvekili Enver Paşa*" için orada söylenen: "*Hoş-gelişler ola, Kahramân Enver Paşa*" diye başlayan ve sonra iki kişilik halk oyununa yakıştırılan "*Türkü*", bu küçük listede adıgeçen *Revanlı Şâir* "*Mîr-Mehmed*" *TÜRKEKEL*'in kalemiyle adapte edilerek, *Gümrülü Halıcı Himmet Ağa* ile *Gümrü-Mollamusâ* köylü tulu'âtçı "*Artist*" *Takî OŞENYÜZEN* ve *Revanlı Akordeoncu Mehmed* oğlu *Seyit AĞDAM* tarafından, yeni bir oyun ve beste hâline getirilmiştir. *Kars Türkocağı*'ndaki konuşmalar ve eğlence için *Gaazi Hazretleri*, 7 Ekim 1924 te *Sarıkamuş*'tan *Ankara*' da "*Başvekil* '*İsmet Paşa*'ya gönderdiği Şifre-Telgrafında, şöyle diyordu:

"Bilhâssa *Türkocağı*'nda, kesif bir gençlik (üzerini çizdiği müsvedde) de de ise: "*Türkocağı*'nda Âzerî millî-oyunları ve sâire sûretile") pek ziyâde hassâsiyyet gösterdi"⁹. *Belediye Re'îsi*'nin, eşlerinin yüz-

⁹ Bu "Şifre - Telgraf"ın çözülmüşünün ve öteki belgelerin kışeleri için bakınız: Dr. M. Fahrettin Kirzioğlu, "*Gazi'nin Kuzeydoğu Gezileri, Eylül - Ekim 1924*", Atatürk Üniversitesi 50. Yıl Armağanı, 1974, Erzurum I., s. 183-185.

leri peçeli ve ağızları yaşmaklı *Yerli Türkler*'den çok, *Gümrü* ve *Revan Türkleri* gibi "*Muhâcirler*"den olanları eşleriyle birlikte çağırması, bunlara "emvâli metrûke"den: Ev, değirmen, dükkân ve arâzi verilmesini daha da genişletmek içindir. (Bu 29 kişiden, *Kars* için tarihî hizmeti geçenlere işaret ederek, kurşun kalemle koyduğumuz sıraya göre tanıtalım).

1 — (9. Fırka Kumandanı, Mîralay) *Kâzım Beğ* (ilk listede de vardı); 2 - (29. Alay K., Kaaimmakaam) *Tevfik Beğ* (ilk listede de vardı); 3 - *Cemâl Efendi* (?); 4 - (Kars Müftüsü, Aşık) *Ali Efendi Mazrûb/Dede*; 5 - (Cihângiroğlu) *İbrâhîm* (AYDIN) *Beğ*; 6 - (Kars Millî-Şûrâsı Harbiyye Mümessili, Cihângiroğlu) *Hasan* (AYDIN) *Beğ*; 7 - *İsmâ'il Beğ İrevanî*; 8 - (Revanlı) *Kerbelât 'Abbâs 'Alî Ağa*; 9 - *Gümrülü Rahîm* (EKİNCİ) *Beğ*; 10 - 11 - (Husûsî Muhâsebe Müdürü) *Hikmet Beğ* (adının başına, "2" rakamı konmuş); 12 - (Belediyede) Başkâtib, *İbrâhîm*; 13 - (Revanlı Rahimoğlu) *Rahîm* (KARABAĞ) *Beğ*; 14 - (Revanlı) *Sâdık* (ULUHANLI) *Beğ*; 15 - (Revanlı, "Seyyid" sayılan) *Mîr-Fethullâh* (YALÇINKAYA); 16 - (Revanlı Şâir, Gazete Bâyii ve "Seyyid" sayılan) *Mîr-Mehmed* (TÜRKEK) *Ağa* (bu listede "İbrâhîm AYDIN Beğ'in "Ağa" diye yazdığı sıfat, İran ve Azerbaycan'da, Türkiye'deki "Beğ" yerine söylenen Türkçe "Aka" yerine kullanılmıştır); 17 - (Halk Fırkası Re'isi) *Bekir Beğ* (ilk listede de vardı; 13 Nisan 1921 İngilizler'in Kars Baskımından sonra, Ermeniler ile mücâdeleye devam etmiş; yeni haberleri Hudud Telefonlarımızla Erzurum'da Fahreddin ERDOĞAN'a ve "ALBAYRAK" Gazetesine ulaştırmıştır); 18 - (1921 den 1928 güzüne kadar Kars'ta "Gölyeri"nde cumaları oynanan ve çok sevilen "Cıvıt-Oyunları"nda, solak olduğundan, bir Cıvıtcıyı yaralayıp, bu oyunların Emniyetçe yasak edilmesine sebep olan, Otelci) *Hakkî Beğ Bayburt* (lu); 19 - *Kerîm* (TAŞDEMİR), Gümrülü Bakkâl; 20 - (Revan'ın batısında ve Elegez'in güneyindeki Talın Kasabası "Han" âilesinden, rusça Ortaokul tahsilli; Millî-Şûrâ'da Kızılçakçak/Şüregel Kaymakamı ve Ermenileri tirenle beriye geçirtmemek için yaptığı mücâdeleyi kazanınca, Ocak 1919 da Kuyumcu Mehmed Tuğcu'ya yaptırılan 4 aded gümüş "Cenûbigarb-Kafkas Hükûmet. Sene 1335" ibareleri savat/karartma ile yazılı "Hâdimi Millet ve Vatan" Madalyası'ndan birisini almış bulunan; sonradan 1927 de Kars Belediye ve 1932-1943 te Halkevi Başkanlığı yapan, "Han-Emi" lakaplı) *Hüseyn* (han) (TALINLI) *Ağa*; 21 - *Hüseyn Efendi, Kağızman* (lı); 22 - (Kars'ın

eski Za'ım Eşrâfından, arâzi ve emlâki bol "Atbaşoğulları"ndan olup, 5 Kasım 1918 de "İslâm Millî-Şûrâsı"nın kurucularından; ve 93/1877 den önce Kars'ta iyi bir medrese öğretimi gördüğünden, imlâsı düzgün olduğu için, 1921 ilkbaharında Muhtarlarla birlikte, Kars Mahallelerini kapı-kapı dolaşarak "Nüfûs-Kütükleri"ni yazan yaşlı zât; Kars Hükûmeti'nin İstanbul Elçileri'nden, rusça Lise tahsilli Âsaf ATBAŞ'ın babası *Nazîf Efendi*; 23 - *Muzaffer Beğ*, (Emekli) Yüzbaşı; 24 - *Celîl* (GÖKTAN) *Beğ*, İrevanî; 25 - (Karlı, İbrâhîm adlı milliyetçi ağabeğisi 1914 güzünde Ruslarca sürgüne gönderilerek, 1917 İhtilâlından sonra Astarkan yoluyla kaçıp gelen) *Hamza* (KÖSE) *Efendi*; 26 - (Amasya'da yatan ve geçen yüzyılın büyük Mutasavvıf-Şâiri sayılan "Mir-Hamza Nigârî Hazretleri"nin tarikat-hâlifelerinden olup, onun vasiyetine uyarak, Borçalı-Kazak bölgelerinden Sünnî-Karapapak/Terekeme uruğundan onbinlerce Türkün, Bolşevik idaresinden kaçarak Kars'a gelip yerleşmelerinde öncülük eden) *Hâcî-Mûsâ* (YENİARAS); 27 - (Sorgu Hâkimi, Kağızmanlı) *Sabrî* (YÜCE) *Efendi*; 28 - (Karlı) *Nâzım Beğ*; 29 - (Ardahan'ın, 13 Nisan 1919 dan sonra Gürcülere ve Ermenilere karşı direnişinde çalışan; 23 Şubat 1921 de Ardahan barışla kurtulunca, Şark Cebhesi Kumandanı Kâzım KARABEKİR Paşa'ya ve BMM Riyâsetine şükran telgraflarında imzası bulunup, 1939 da Kars Milletvekili olan, Ardahanlı tâcir) *Kahraman* (ARIKLI) *Beğ*.

XXV

30 Eylül 1924 gecesi, "Riyâseticümhûr Başkâtibi Tevfik" (BIYIKLIOĞLU) imzâsıyla, Başvekil İsmet Paşa ve Dâhiliye Vekili Receb (PEKER)e yazılan acele telgrafta:

"*Re'îsicümhûr Hazretleri*, 30 Eylül akşamı *Erzurum*'a vardılar. Lâakal üç gün *Erzurum* hareketi-arz mıntakası'nda; beş gün *Kars*, *Ardahan* havâlisinde meşgul olacaklarını, 'arzederim', deniyordu.

Fakat, *Başvekil*'den 6 Ekim 1924 (Salı) günü *Kars*'ta *Gaazi*'ye gelen acele bir şifre-telgrafta, (Millî-Misâkımız hududları içine alınıp, Lozan Mu'âhedesinde, zengin petrol kaynakları yüzünden İngilizler'in halk-oylmasına yanaşmadıkları) "*Musul Cebhesi*"ndeki vaz'iyetin, kesbi ciddiyet ettiği"nden, hemen *Ankara*'ya dönmeleri rica ediliyordu. Bu yüzden, *Kars*'ta ancak 12,30 - 21,00 arasında 8,5 sâ'at kalan *Gaazi*, o gece tirenle *Sarıkamış*'a döndü. Ertesi gün, 7

Ekim 1924 (Çarşamba), Gaazî'nin kendi imzâsıyla buradan “Başvekil İsmet Paşa Hazretleri”ne yazdığı şifrede, şunlar belirtiliyordu:

“6.10.340 (1924 Salı) sabâhı, tirenle Sarıkamış'dan Kars'a gitdik. Kars'da (sa'ât 12,30 da) bütün Halk, Köyler'den arabaları (ve azıkları) ile gelen Çiftçiler ve Garnizon 'Âileleri tarafından, pek samimî tezâhürâtda bulunuldu. Kars Vilâyeti Kazâları (Merkez, Sarıkamış, Kağızman, Şüregel/Kızılçakçak) ve (Artvin, Oltu-Şenkaya-Olur ile Göle ve Çıldırı da içine alan) Ardahan Vilâyeti, da'vet ve 'arzi-ta'zîmât için, Kars'a Husûsî Hey'etler göndermişlerdi. Bütün (bu) Serhad - Vilâyetlerimiz'i (Susuz/Cılavuz-Zarşat/Arpaçay-Çıldır-Gölebert/Çamlıçatak- Ardahan, oradan Düz-Ardahan-Türkeşen Boğazı-Göle/Merdinik-Buğatepeler-Cılavuz üzerinden dolaşıp Kars'a gelmek üzere, bir yolculuk plânı yapılmışken, buraları) görmeğe vakit müsâ'id olmadığına, pek müte'essirim”.

Türkocağı'nda bulunulurken, Lâtîfe Hanımefendi'yi, yakında Ankara'da yapılacak olan “Türkokakları Kongresi”ne, “Kars Türkocağı Mümessili” seçtiklerini arzile, kendilerine “memnûniyyetle kabul” ettirmişlerdi (Bu husus, “Türk Yurdu” dergisinde, Türkocağı Kongresi vesilesiyle belirtilmiştir).

O gece, Gaazî Hazretleri'nin, acele ile Sarıkamış'a döneceği haberine çok üzülen Karslılar ve Ardahanlılar, Lâtîfe Hanım'a “hâtıra” olarak, değerli bir Halı-Seccâde ile, “kaz-göğsü tüğleri” ile doldurulmuş işlemeli iki “Gelin-Yastığı”nı, armağan sundular.

* * *

(50 gün süren gezilerinden sonra Gazi ile Eşleri, 18 Ekim 1924 te Ankara'ya dönmüşlerdi. Ertesi günkü Ajans Haberleri'nden bunu öğrenen Kars Belediye Re'isi İbrâhim AYDIN ve Eşi Edirneli Melek Hanım, onlara birer teşekkür Telgrafi göndermişlerdi. Eldeki Kars “Posta ve Telgraf Makbûzu” nda, “984 Mersûle numrosu” bulunanı, “Melek Hanım”ın, “Ankara-Lâtîfe Hanımefendi'ye”, 21.10.40 [1924] günü gönderdiği telgrafın, “63 kelime”li ve ücretinin “126 gurûş” olduğu; “985 Mersûle numrolu” makbuzda da, “İbrâhîm Beğ”in, “Ankara-Gaazî Mustafâ Kemâl Paşa Hazretleri”ne yazdığı telgrafın, “46 kelime” olup, “92 gurûş”a gittiği, belirtiliyor. Biz, hem Telgraf sûretlerinin, hem de makbuzlarının bitişik klişelerini veriyoruz. Makbuzların elyazıları ve Telgraf sûretleri, sâbit kalemle yazılmıştır. Sûretler, Belediye Başkâtibi'nin elyazısıyla olsa gerektir.)

“Bismillâh”

Tel

Ankara’da: Re’îsicümhûr Gaazî Mustafâ Kemâl Paşa Hazretleri’ne

Pek kıymetdâr sâ’ati Devletleri’nden birkaçının, iştîyâkı şedîdle muntazır bulunan *Halkımız* arasında güzêrânı, ilelebed unutulmaz bir hâtıra bırakmış olduğundan, şükrânlarının; ‘ayni zamânda, selâmeti muvâsalâtlarından dolayı da, sürûrlarının irsâline, vesâteti ‘âcizî ve hurmetlerimin kabûlünü, istirhâm eylerim. (21/10/1340 [1924])

Kars Belediye Re’îsi
(İbrâhîm)

XXVI

Tel

Ankara’da Re’îsicümhûr Gaazî Mustafâ Kemâl Paşa Hazretleri’nin ‘Âilei Muhteremeleri Lâtîfe Hanımefendi’ye

İlelebed yâd ü tezkâr ve hurmetlerimize vesîle ve unutulmaz kıymetdâr bir hâtıra olan seyâhat yorgunluğunu, bizim için iktihâmla, birkaç sâ’at aramızda bulunmak gibi, büyük lûtuflarınızdan dolayı, *Kars Hanımları’nın* duymuş oldukları neş’e; ve selâmeti muvâsalâtlarından dolayı da, sürûrlarının iblâğına tavassutulla, hurmetlerimin kabûlünü, istirhâm eylerim. (21/10/1340)

Kars Belediye Re’îsi’nin Haremi
[Edirneli, Öğretmen] (Melek)

XXVII

(Gaazî’nin cevâbı, İstanbul “Matba’ai ‘Âmire” baskılı “Telgrafnâme” kâğıdına, sâbit kalemle yazılmış olup, “260” sırası, mor mürekkeple konmuştur. Telgraf’ın çıkış numrosu olan, “aded 6/796” işâreti, Kalemi Mahsûs’a âittir).

MAHRECI: Ankara. NUMROSU: 8391. KELİMESİ: 39. TÂRİHİ: 23/10(/1924). ALINDIĞI SÂ’AT: 8,20 (20,20). İMZÂ: (Alan) Sıdkî.

Kars Belediye Re’îsi İbrâhîm Beğ’e

C(evâb). Orada bulunduğum zamânı, dâimâ meserret ile yâdeceğim. *Kars’ın Muhterem Halkı’na*, gösterdikleri samîmî hissiyâtdan dolayı, teşekkür ve selâmlarımın tebliğini, ricâ ederim, Efendim.

Re’îsicümhûr
Gaazî Mustafâ Kemâl

XXVIII

(Lâtife Hanım'ın, Melek Hanım'a cevap Telgrafı da, sâbit kalemle ve "269" sıra rakamı, mor mürekkeple yazılıdır.)

MAHRECİ: Ankara. NUMROSU: 5-235. KELİMESİ: 30. TÂRİHİ: 23/10 [/340]. ALINDIĞI SÂ'AT: 8,5 (20,5). İMZÂ: Sıdkî.

Kars Belediye Re'isi İbrâhîm Beğefendi'nin Haremi Melek Hanımefendiye

C(evâb). Aralarında güzel sâ'atler geçirdiğim *Kars Hanımları'nın*, izhâr eyledikleri âsâri nezâket ve samîmiyyete, teşekkür ederim, Efendim.

Lâtîfei Gaazî Mustafâ Kemâl¹⁰.

EK: Yukarıda s. 7 de, G. JAESCHKE'nin eserine, 14) olarak: "*Kurtuluş Savaşı ile İlgili İNGİLİZ BELGELERİ*", türkçeye çeviren, Cemal KÖPRÜLÜ, TTK. Yayını, 1971 Ankara, s. 42-44, 102, 105, 129, (Maltadaki Karşı esirlerin adları, bozuk imlâ ile) 190, 282 - 283.

15) Dr. M. Fahrettin KIRZIOĞLU, "*Cenubigarbî Kafkas Cumhuriyeti/Kars Millî - Şûrâ Hükûmeti*", aylık TÜRK KÜLTÜRÜ dergisi, Ankara Ekim 1968, Sayı 72, s. 60-68.

16) Öğ. Ütğm. (Oltulu) Sami ÜNAL, "*Oltu Şûrâ Hükûmeti ve Oltu'nun Anavatan'la Birleşmesi*", aynı sayı TÜRK KÜLTÜRÜ, s. 81-95.

17) Sami ÖNAL, "*Dr. Esat Oktay, 1885-1972*" ("Eski Cenubigarbî Kafkas Hükûmeti Parlamento Başkanı"), TÜRK KÜLTÜRÜ, Ağustos 1972, Sayı 118 s, 233-234).

18) Doç. Dr. M. Fahrettin KIRZIOĞLU, Millî Kuruluşumuza Çalşan Cemiyetler'in ilki, "*Kars'ta Millî İslâm Şûrâsı*", TÜRK İNKİLÂP TARİHİ DERS NOTLARI, Atatürk Üniversitesi Yayını, 1977 Erzurum, s. 20-22.

¹⁰ *Lâtife Hanım*'ın bu imzâsı, o çağdaki basında da kullanılır olmuştur. Evli kadınların, kocalarının adını kullanmaları, aydınlarımız arasında, *Tanzimât*'tan sonra moda hâline gelmişti. 1934'te çıkan *Soyadı Kanunu*, işi kökünden çözerek, bu duruma sağlamlık ve resmîlik getirmiş oldu.

